

Tallinna Ülikool
Ajaloo Instituut

**“Kaug-Ida eestlased: kohanemine, identiteet,
assimileerumine”**

Magistritöö

Autor: Ivo Paulus

Juhendaja: Aivar Jürgenson, PHD

Tallinn 2009

Sisukord

SISSEJUHATUS	4
HISTORIOGRAAFIA	8
EESTLASTE VÄLJARÄNDAMINE	12
VENEMAA SIBERI POLIITIKA	15
KAUG-IDA KOLONISEERIMINE	19
SAABUMINE.....	24
KAUG-IDA EESTLASED REVOLUTSIOONI JA VENE KODUSÕJA AASTATEL	38
KAUG-IDA VABARIIK.....	41
KAUG-IDA EESTI ESINDUS	44
KAUG-IDA EESTI KÜLAD JA NÕUKOGUDE VÕIM	53
LIIVIKÜLA LUGU JOHANNES GRANTI MÄLESTUSTE PÕHJAL	64
MÄLETAMISE JA UNUSTAMISE TÄHENDUSEST	67
LIIVIKÜLA ASUKOHT JA ELANIKKOND.....	69
AJALUGU	76
PÖLLUMAJANDUS	76
KALANDUS	82
HOONESTUS	87
PAADIEHITUS	89
USK.....	93

PÜHAD	95
LIIVIKÜLA HALDUSKORD.....	97
ASSIMILEERUMINE JA TÄNAPÄEV	103

KOKKUVÕTTEKS 108

SUMMARY.....110

ЗАКЛЮЧЕНИЕ 114

ALLIKAD	118
KIRJANDUS JA PERIOODIKA	118
FILM.....	128
INTERNET	128
NÄIDEND.....	128

LISAD.....129

Sissejuhatus

Vaatamata suhteliselt väiksele rahvaarvule jätkub eestlasi maailma igasse nurka. Sageli viidatakse Nobeli kirjanduspreemia laureaadi Ernst Hemingway romaanile “Kellel on ja kellel pole”, et igas maailma sadamalinnas võib kohata eestlasi. Märkimisväärne on tõsiasi, et umbes 180 000 eestlast, enam kui viisteist protsenti kõigist eestlastest, elab alaliselt väljaspool Eestit.¹

Nii nagu enamiku rahvaste puhul, on ka osa eestlasi elanud alati väljaspool etnilise territooriumi piiri. Väiksemate eesti kogukondade eksisteerimine väljaspool Eestit (Venemaal, Soomes jm) ulatub kaugemale minevikku. Nüüdisaegse väliseestluse juured on ligemale sada viiskümmend aastat vanad ja seotud väljarännulainetega Venemaale 19. sajandi teisel poolel, lootuses saada seal tasuta maad. Eestlaste väljarändamisel Venemaale olid omad tõmbe- ja tõuketegurid. Välised tõmbetegurid tulenesid eelkõige Venemaa maadevallutustest lõuna- ja idakaares. Nii rajati eesti külad Peipsi järve taha, seejärel Krimmi, Kaukaasiasse ja Siberisse, aga ka Kesk-Venemaale. Näiteks oli Peterburg Esimese maailmasõja eel Tallinna järel eestlastest linnaelanike arvu poolest teisel kohal.²

20. sajandi alguses elas Venemaal umbes 18% eestlastest, neist osa repatrieerus 1920. aastate alguses tagasi Eestisse seoses Vabadussõja lõpetanud Tartu rahulepingu IV punkti realiseerimisega. Selle tulemusena avaldas ajavahemikus 12. mai 1920 – 14. veebruar 1921 soovi Venemaalt Eestisse opteeruda 87 000 inimest. Tegelikult opteerus nelja aasta jooksul umbes 40 000 eestlast.³ Suur erinevus kahe arvu vahel peegeldab võib-olla ka olukorda Venemaal, mille tõttu aastatel 1920-1940 Eesti Vabariigi ametlikud kontaktid

---

¹ R Raag 2005, lk. 373.

Tartu Ülikooli Välis-Eesti uuringute keskuse teadurid pakuvad Eesti diasporaa koguarvuks 125 000 inimest ja see moodustaks 12% kõigist eestlastest. T. Tammaru; K. Kumer-Haulkanõmm; K. Anniste 2008, lk. 35.

Eesti Rahvastikuministri büroo hindab väljaspool Eestit elavate rahvuskaaslaste arvuks 150-200 000 eestlast. Varieerumisvõimalus seega seitsmekümne viie tuhande eestlase võrra. Kuna eestlasi on oma koguarvult maailmas niivõrd vähe, on lausa uskumatu, kui halvasti keegi oma tööd teeb.

<http://www.eesti.ee/rahvuskaaslasted/index.php?lang=ee>

Rahvuskaaslaste programmi uus redaktsioon on tervikuna aadressil http://www.rahvastikuminister.ee/public/Rahvuskaaslaste_programm_2009-2013_m_rts_2009.pdf

² R. Pullat 2004, lk. 311.

³ V. Maamägi 1980, lk. 164.

idaeestlastega olid viimaste asukohamaal soovimatud, sageli neile füüsiliselt ohtlikud.⁴ Meenutagem 20. sajandi hirmsaid stalinlikke kolmekümnendaid aastaid, mis laastasid idaeestlust. Kollektiviseerimine, alusetud arreteerimised, küüditamised ning mõrvamised, eesti koolide sulgemine ning seltside tasalülitamine, eestikeelsete raamatute põletamine, külade hävitamine, kirikute lagastamine, keeld eesti keeles kõnelda, seda lastele õpetada...

Suhted lääne poole olid samal perioodil (1920 – 1940) piiratud, sest selleks puudusid kogemused ning materiaalsed võimalused, samuti ei olnud tänapäeva mõistes organiseerunud eestlaskonda.

Teise maailmasõja järel tekkis arvukas, hästi organiseerunud ja kõrgete rahvuslike ideaalidega väliseestlaskond läänes. Idaeestlasi täiendasid küüditatud rahvuskaaslased, samal ajal kadus vaba Eesti riik Euroopas.⁵

Koostöö oma rahvuskaaslastega on iga tänapäevase riigi moraalne kohustus. Samas vajab veel kord rõhutamist väliseestlaste suur arv – nad moodustavad eestlaskonnast umbes viisteist protsenti. Nii suurest inimhulgast ei saa, ega tohi Eesti riik mööda vaadata.

Loodud rahvastikuminiistri büroo peaks muulaste integratsiooni kõrval pöörama tähelepanu ka väliseestlastele nii idas kui läänes. Võib oletada, et kodumaast ja rahvuskaaslastest eraldatud eestikeelsed kogukonnad ei püsi enam kaua.

Et maailm on endiselt jagunenud mitte-demokraatlikuks idaks ja demokraatlikuks lääneks, siis olen oma uuringuteks valinud just ida pool elavad eestlaste järeltulijad, kes on paljude eestlaste jaoks omandanud negatiivse tähenduse nn. „venemaa-eestlaste” või „jeestlaste” näol, kes saadeti kodumaale uut nõukogude korda tooma. Sageli oli tegu täiesti venestunud eestlaste järeltulijatega, kommunistidega, kes ei osanud pahatihti isegi eesti keelt, või kui oskasid, siis vigadega; ent teisalt oli nende hulgas palju just keeleoskajaid, kes sellega lunastasid sõidupileti ENSV-sse. Siberi eestlastest mööda minnes, on minu eriliseks huviobjektiks Kaug-Ida eestlased, ehk siis Ussuurimaa eestlased. Seal, Liivikülalt on pärit ka minu vanaisa.

Mentaliteediloo käsitlemisel põimuvad ja põrkuvad tihti kokku pärimus ning ajalugu, suguvõsade jutustused ning suurnimed ja faktid. Püüdes pakkuda sisukamat arusaama

⁴ D. Omeltšuk; N. Ševtsova 2005, lk. 247 -264.

⁵ J. Ant 2005, lk. 164 -179. Eesti Ajalugu VI.

käsiteldava piirkonna eestlaste identiteedist ning kohanemisest, toon sisse oma vanaisa Johannes Granti käsikirjalistele mälestustele Liivikülast. Kaug-Ida eesti asundustest oli Liiviküla kõige suurem ja rahvarohkem. Muidugi on suur tähtsus teemavalikul olnud perekondlikel sidemetel. Kuid memuaarid on huvitavad eelkõige Kaug-Ida eestlaste küla teema kultuuriloolise käsitluse tõttu. Samuti nii ajalise kui vahemaalise distantssi pärast. Kaug-Ida eestlased on võrreldes Kaukaasiasse ja Siberisse väljarännanutega leidnud oluliselt tagasihoidlikumat käsitlemist. Seda tendentsi võib näha nii Eesti ajaloo üldkäsitlustes kui ka üksikutes uurimustes. Ilmselt on mõju avaldanud nii pikemad vahemaad, raskendatud teolud ning ehk veidi ka tänapäeval viisarežiim. Alljärgnevat teksti võiks mõista ka soovi sõeluda pärimusest välja laiema üldistusastmega teave. “Tähtis pole ju mitte ainult see, mida inimesed ütlevad, vaid ka see, kuidas nad midagi ütlevad. Andes sõna inimestele endile, saab paremini ja täpsemalt edastada nende suhtumist, hoiakuid ja arusaamu.”⁶

Huvi Kaug-Ida eestlaste vastu süvenes 2002. aastal Eesti Humanitaarinstituudis esitades seminaritööna lõigu vanaisa mälestustest. Professor Riho Saard innustas mind tegelema kogu materjaliga või siis loovutama käsikirja Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolisesse Arhiivi. Uhkus ja huvi oma juurte vastu ei lubanud mul seda teha. Inspiratsiooni sain ka Aivar Jürgensoni loengukursusi „Siber: lähedane ja kaugel“ ning „Siber: piirkond, inimesed, identiteet“ kuulates. Siit koorub ka magistritöö eesmärk, katse põhjalikult kirjeldada hääbuva rahvakillu ajalugu. Käesolev töö on eeltööks veelgi laiahaardelisemale uurimusele, kus kavatsen analüüsida kogu Johannes Granti käsikirjalisi mälestusi, kogu tema kirjavahetust professor Jüri Viikbergi ja Alfred Krooniga, kõrvutada seda teiste Kaug-Ida eestlaste mälupärandiga, uurida migratsiooni ja kohanemisprobleeme. Ning muidugi viia võimalusel läbi nii uusi välitöid, kui ka tutvuda valdkonda puudutava arhiivimaterjaliga nii Eestis, kui ka Vene Föderatsioonis.

Vestluses Välis-Eesti kirjaniku Enn Nõuga (17. märtsil 2008. aastal), kes on Kaug-Ida eestlaste teemat käsitlenud oma dokumentaalromaanis ja seal kahel korral maininud ka

---

⁶ H. Pärdi 2001, lk. 5.

minu vanaisa,⁷ juhtis ta minu tähelepanu asjaolule, et ei saa kunagi rääkida allikate nappusest. Tuleb rääkida vaid nende otsimisest, ülesleidmisest ning õigest kasutamisest. Nõndasamuti on lugu uurides Kaug-Ida eestlasi.

Piirkonnas tehtud välitöödel tõdesin, et 20. sajandi esimesel poolel väljarändajate järeltulijate seas valitsenud Eestiga seotud identiteet on suuresti kadunud ning me saame pigem kõneleda pigem assimileerumisest.

---

⁷ E. Nõu. Mõttusekuke viimne kogupauk. Tallinn 2005, lk 306; 321.

Historiograafia

Juba 20. sajandi alguses pööras Eesti ajakirjandus tähelepanu väljarändamisele Vene tsaaririigi avarustesse, kajastades ümberasumise negatiivset poolt ning ironiseeris parema elu otsijate kergemeelsuse üle. Kõige esimese tõsiseltvõetava reisikirja Minussinski piirkonna eestlastest avaldas „Ristirahva pühapäevalehes“ Jaan Nebokat 1879. aastal. Pikemad ülevaateosed eesti asundustest Venemaal kirjutasid Kristjan Pallo (1897), Jüri Meomuttel (1900), Oskar Kallas (1903) ja August Nigol (1918). Kuna 1906. aasta kuuenda märtsi seadusega seadustati talurahva ümberasumine, siis ilmus 1909. aastal lausa väljarändamise õpik: „Wäljarändamine Urali mägede taha. Juhatuse raamat väljarändajatele asumite kohtade ja Wene – Ufia raudtee kaartiga.“ Head nõu anti Siberi ning Kaug-Ida geograafia, loodusolude, põllukultuuride aga ka logistika poolelt: arstiabi saamise kohad, väljarändamisega tegelevad ametnikud, nende elukohad. Eesti väljarändaja jaoks on tõlgitud hulk teeviitu-märke, mida Uurali tagustel maadel võib kohata. Uurali taha asumise õpetusbrošüüre ilmus veel ka hilisematel aastatel.⁸ Ümberasumisliikumise ja Eesti asunduste ajaloo historiograafiast on pikema artikli kirjutanud Tiit Rosenberg.⁹

Maailmasõjad ja revolutsioon kahandasid suhtlemist emamaaga. 1930. aastate teise poole repressioonid puudutasid paljusid NSV Liidu territooriumil elavaid rahvusi... Tihedam läbikäimine taastus Teise maailmasõja järgsetel aastatel. 1968. aastal tegi kohapeal Liivikülas välitöid Mart Mäger, kes kirjutas Kaug-Ida rahvuskaaslastest pikema artikli. Välitöid on Liivikülas teinud veel kohalikest elanikest Anatoli Rekk- Lebedev, kelle töö tulemusena ilmus 1989. aastal raamat, mille Arvo Valton pidi tõlkima eesti keelde, ning kodumaalt 1984. aastal Alja Saster; 1986. aastal Jüri Viikberg ja Aivar Jürgenson aastal 2000. Tartu Ülikoolis kaitseti hiljuti bakalaureusetöö Kaug-Ida eestlastest, kus on lühidalt kokku võetud Eesti asunduste loomine, eestlaste tegevusalad, kultuuri- ja seltsielu.¹⁰

---

⁸ Urali taha asumine 1913 aastal: Balti maarahvale ja tööliste tähelepanemiseks! Riia 1913; Urali taha asumine 1914 aastal: Balti maarahvale ja tööliste tähelepanemiseks! Riia 1914.

⁹ T. Rosenberg 2008, lk. 36-52.

¹⁰ Sybille-Dagmar Leino “Eestlased Kaug-Idas 20. sajandi I veerandil” Bakalaureusetöö. Tartu 2008.

1980. aastal valmis Tallinnfilmis kahekümne minuti pikkune dokumentaalfilm „Jaapani mere kaldal“, mis keskendub kohaliku, eestlaste loodud eduka kalurikolhoosi „Novõi Mir“ tegevusele. Sõna saavad muuhulgas mitmed Liiviküla nimekad eestlased – Maria Junman, Kirill Pihel, Elfriide Pall jt. Partnersuhted loodi meie Kirovi-nimelise kalurikolhoosiga, kellega vahetati delegatsioone. Samas võib pildi „Kolhoosi naiskvartett esineb Primorje kalurikolhoosis „Novõi Mir“ 1987. aasta september“ leida Guido Paomehe brošüürist „Hiiu Kalurist.“¹¹ Tänapäevaks on sellest ajast jäänud vanadele kaluritele vaid ilus mälestus, ning ka see on hääbumas.

2005. aasta oktoobris õnnestus mul viibida kohapeal Primorje Kraisis, ning külastada viimaseid elusolevaid Liiviküla eestlaseid. Nagu tõdeb Anu Korb, on oma küla muuseum Siberi eesti külades harv nähtus.¹² See, et selline muuseum on olemas Liivikülas, on aga lausa uskumatu. Tänu Viktor Feodorovitš Zeleznjovi aastakümnete pikkusele tööle, on hoolega hoitud nii ümberasunud eestlaste kui kalurikolhoosi kultuuripärandit. 2008. aastal külastasid Liiviküla muuseumi rännumehed Olev Remsu ja Tiit Pruuli,¹³ neist mõni nädal hiljem ajaloo professor Aadu Must koos väikese grupiga. Võib-olla viimast korda kõnelesid külalised kohalike eestlastega emakeeles Jaapani mere kaldal. Aeg näitab. Käesolevas töös olen kasutanud ja viidanud ka oma välitööde materjalidele (VM 2005), mis on minu isiklikus arhiivis päeviku, märkmete, intervjuude, lindistuste, filmimaterjali ja väljakirjutuste kujul. Nende põhjal olen teinud järeldusi, mis alati ei ühti Kaug-Ida eestlastest kirjutandega. Ning kõike kuulnud ning nähtut kõrvutan nii Johannes Granti memuaaride, tema kirjavahetuse professor Jüri Viikbergiga ning tubli hiidlase Alja Sasteri kogutud materjalidega, mis asuvad nii Kärđlas Hiiu Muuseumis, kui Tartus Eesti Rahva Muuseumis.

Magistritöö liigub mööda ajalist telge 19. sajandi teisest poolest tänapäeva.

Väljarändamisliikumise ajaloo kõrval teen ülevaate ka selle piirkonna ajaloost, kuhu uut elu elama siirduti. Järk-järgult hõivati nii Siber kui Kaug-Ida, tohutu territoorium, mis tuli

---

¹¹ Delegatsioon „Hiiu Kalurist“ külastas kalurikolhoosi 1987. aasta suvel. Vt. A. Rekk-Lebedev 1989,

lk. 133.

¹² A. Korb 1998, lk. 13.

¹³ Katkendid reisikirjast ilmusid Kanada välis-eestlaste ajalehes „Eesti Elu“ läbi kolme numbriga ja ajalehes Kultuuri KesKus jaanuar 2009, lk. 46-47.

asustada, et kasutusele võtta maa-ala rikkalikud ressursid. Kaug-Idast olen peamise rõhuasetuse suunanud Ussuurimaale, kuhu asus ümber lõviosa eestlaseid.

Paralleelselt Kaug-Ida eestlastega kirjeldan ka piirkonna poliitilist elu. Esiteks mõjutas see oluliselt kohapealset eesti kogukonda, teiseks avardas see otseselt minu silmaringi ja tundus mulle lihtsalt huvitav. Nii Kaug-Ida Vabariik kui Eesti esindus Kaug-Idas vajaksid tingimata põhjalikumat uurimist. Üritan tulevikus sellega jõudumööda tegeleda.

Minu meetodiks on omal viisil „teadmiste arheoloogia”¹⁴, püüan diagnoosida ning näha Kaug-Ida eestlase arusaamade ning eluviisi osiseid. Ma ei püüa siluda konarusi, sundida vaatenurki omavahel klappima, otsida algupära, vaid annan ülevaate.

Läbivalt olen kasutanud oma vanaisa mälestusi. Kuigi meenutused kätkevad kogu Johannes Granti elukäiku, olen magistritöösse välja valinud kirjutatust lapsepõlve ja noorusaastate elukeskkonna kohta käiva. Mälestusi olen püüdnud edasi anda võimalikult originaalilähedaselt. Säilitatud on mina-vorm, paljud toonased kõnekeelsed sõnad ja kohalikust kultuurikontekstist tingitud väljendid. Korrigeeritud on tänase eesti keele grammatika seisukohalt “valeks” muutunud lauseehitust ning veidi kohatuid sõnu (nt. taimestiku asemel on algtekstis taimkond). Sisu mõistmist on püütud hõlbustada joonealuste tekstikriitiliste märkustega. Kuna tegu on vaid ühe käsikirjaga, siis on jäetud selle lehekülgedele viitamata ning seetõttu on ka kirjutatu paremini jälgitav. Ka kohanimed on jäetud sellisteks, nagu on nad käsikirja koostamise seisuga – see on aastaks 1989. Ka koha enda kirja pilt on selline nagu mälestustes: lahku kirjutatud Liivi küla ja paralleelvariandid Lifljandia ning Liiviküla. Kasutatud materjalides kohtab veel nimesid Lifljanka, Jušnaja – Lifljandia, Novõi Mir, Bolshoi Kamen, mõnel pool lihtsalt Suur Kivi. Sisulise poole pealt ei oma uuemad nimetused väga suurt tähtsust. Pigem olen püüdnud järgida memuaarides kirjutatut; seda enam, et tänases postmodernses kultuurisituatsioonis oleks vast kohatu rääkida „absoluutsest tõest”. Igal inimesel on vast „õigus” mäletada omamoodi ja seda isikupäraselt tõlgendada.

Teksti grammatilise poole tundlikku korrigeerimist raskendas Johannes Granti

---

¹⁴ M. Foucault 2005, lk.177.

„kodu-eestlase” jaoks halb kirjakeel. Nimelt käis vanaisa Johannes Grant eestikeelses koolis ainult neli klassi. Nõnda pidi memuaare kohati lausa dešifreerima ja mõttes Granti eesti keelest vene keelde ja sealt tagasi eesti keelde ümber panema.

Et memuaarid valmisid alles 1989. aastal, tuleks kriitiliselt suhtuda järgmistesse asjaoludesse. Kuna kirjutaja (Grant) oli selleks ajaks seitsmekümne ühe aastane, ei pruukinud ta enam kõike väga täpselt mäletada. Samas on inimestel kalduvus minevikku idealiseerida ja teisalt ei kao kuhugi ka hilisem elukogemus. Samas võimaldab aga läbielatu ning võrdlusmaterjali ka varasemat laiemas kontekstis hinnata. Nõukogude aja lõppu markeerib arvustav suhe riigikorda, mis näiteks 1950. aastatel oleks olnud mõeldamatu.

Magistritöö koosneb kuuest peamisest osast. Esimeses osas on püütud avada väljarände põhjuseid ja tagamaid. Edasi keskendub töö Siberi ja Kaug-Ida ajaloole. Siis muutub töö spetsiifilisemaks, keskendudes Liiviküla ajaloole kuni revolutsioonini, järgneb poliitiline olukord revolutsioonilistel aastatel 1917-1922 ning eestlaste võimalused neil segastel aegadel. NSV Liidu aeg koos Stalinlike repressioonidega ning pilk tänapäeva, aastal 2005 tehtud tähelepanekute järgi. Teatud mõttes peaksid need peatükid aitama tasakaalustada mälestuste poolt, andma mikroajaloole „makroajaloolisema mõõtme”. Seitsmes osa, lisad, sisaldavad tema enda poolt joonistatud piirkonna kaarte ning Johannes Granti kohta avaldatud artiklit „Maalehes”. Kuna on palju märkusi, olen ühtsuse mõttes eelistanud joonealust viitamissüsteemi.

Eestlaste väljarändamine

Läbi aegade on inimesed ikka püüelnud parema elu poole. 19. sajandi Eestimaa rakendati järk-järgult talurahvaseadusi, mis kergendaksid maarahva elu. 1816. aastal Eestimaa ja 1819. aastal Liivimaa kubermangus kaotati pärisorjus. Sajandi teisel poolel lisandusid uued talurahvaseadused, kuid majandusliku ülemvõimu säilitasid mõisnikud. Majanduslikust viletsusest pääsemiseks, osalt trotsist suundusid paljud talupojad maa saamise lootuses ning teoorjusest pääsemiseks tsaariga ühte usku ehk siis luterlastest said õigeusklikud, seda eriti Eestimaa kubermangu lääneosas. Tõeline pööre eesti talurahva jaoks sai aga alguse 1860. aastail seoses talude pärisestamisega. Samal ajal hakkas linnades kiiresti arenema tööstus. Rahvakoolide võrk levis üle kogu Eesti. Nende protsesside tagajärjel asus üha rohkem vaesemat talurahvast ümber linnadesse ja hoogu võttis väljarändamine.¹⁵ Paljud eestlased rändasid oma maa saamise eesmärgil välja mujale uut ja paremat elu otsima. Sunnismaisuse kaotamine ja uue passiseaduse kehtima hakkamine 1863. aastal avardas tunduvalt talurahva liikumisõigust.¹⁶

Väljaränd ei olnud isoleeritud ja üksnes väljarändajat puudutav sündmus, pigem oli tegemist pikaajalise ja suurt ühiskondlikku kõlapinda omava protsessiga.¹⁷ See puudutas kogu maailma. Ameerikas algas läänepoolsete alade allutamine, eurooplased avastasid enda jaoks Kanada, Austraalia, Uus-Meremaa, Lõuna-Ameerika ja Aafrika avarused ja võimalused. Eestis uuriti võimalusi eelkõige Venemaale ümberasumiseks. Eesti asundusi rajati Krimmi, Kaukaasiasse ning Siberisse. Lähematest kogukondadest võib nimetada Peipsi järve taguseid ning Tveri ümbruse külasid. Kogu see väljarändamine Venemaale oli üsna hästi ette valmistatud. Selleks oli võimalus moodustada kümnest, kahekümnest perekonnast koosnevaid seltskondi, mille esindajad sõitsid ettenähtud piirkonda, et sealselt valitsejalt „puustus“ (vene keeles „harimata maa“) välja kaubelda. Kohapeal tehti alet ja püstitati hädavajalikke hooneid. Seejärel saabus kohale ümberasujate pereliikmetest põhiseltskond.¹⁸ Eestlaste ümberasumine Venemaa teistesse piirkondadesse, sealhulgas siirdumine pealinna saavutas kõrgtaseme 1880. aastail.

---

¹⁵ A. Viies 2008, lk. 449.

¹⁶ vt. lähemalt A. Vassar 1975, lk. 174-209.

¹⁷ A. Jürgenson 2000 (b), lk. 61.

¹⁸ I. Arens 1958, lk. 115; R. Raag 1999, lk. 40.

Põhjuseks oli eelkõige raudtee jõudmine Eestisse. Juba 1872. aastal, ehk siis teisel aastal pärast Paldiski – Tallinna – Peterburgi raudtee avamist, veeti mööda raudteed 307 000 inimest, ületades mitmekordselt Tallinna Peterburgi postimaantee võimsuse.¹⁹ 1897. aastal elas Vene impeeriumis 1 002 738 eestlast, neist umbes kaksteist protsenti asus väljaspool Eesti ala, suuremal arvul Peterburi ja Pihkva kubermangus. Siberis oli üle 4000 eestlase.²⁰ Eestlaste arvukus Venemaal kasvas hüppeliselt. Ligi 200 000 eestlase väljarändamine Venemaa teistesse kubermangudesse ja linnadesse tõi kaasa eesti vähemusrahvuse tekkimise. Olles küll geograafiliselt oma rahvast eraldatud, säilitasid nad oma rahvusliku iseteadvuse, keele, kultuuri ja kombed. Oma huvide, eesmärkide ja püüdluste poolest jäid eesti asunikud enamikel juhtudel isoleeritud talusaarekesteks kohalikus talurahvameres.²¹ Siiski need väikesed territoriaalsed üksused, millele eesti väljarändajad panid aluse, kannavad siiani endas edasi eesti meelt ja teadvust. Nad on Eesti vähendatud koopiad, kuid samas ka midagi muud. Selline „Väikese Eesti“ kogukond võtab oma ajaloo ja kultuuri osaliselt „Suurest Eestist“, osaliselt aga uuest keskkonnast. Ka uut identiteeti märkivad sümbolid on pärit mõlemast, nii vanalt kui uult kodumaalt.²²

Enne revolutsiooni eestlaste arvukus aina kasvas. Eraldi andmed on olemas Siberi kohta. Nii elas 1918. aastal Siberis enam kui sajas külas 40 000 eestlast. 1918. aasta oli Venemaa eestlaste seisukohast ka kulminatsiooniks. Järgnenud rahvaloenduse andmeil elas 1926. aastal Siberis 32 000 eestlast. Oma osa oli eestlaste vähenemisel võimalusel opteeruda Eestisse aastail 1920 – 1924 vastavalt Tartu rahulepingu tingimustele.²³ 1979. aastal loendati Siberis 20 000 ja 1989. aastal 17 000 eestlast. Eestlaskonna vähenemise põhjused olid kindlasti punane terror ja Teine maailmasõda, põhiteguriks aga peamiselt integratsioon. Väiksemal määral oli tagasipöördumist kodumaale, mis osutus aktuaalseks sõjajärgsetel aastatel sobiva kaadri puudumisel. Tänapäeval on asundustest saanud paljurahvuselised külad, kus suhtluskeeleks on vene keel. Abiellutakse ka mitteluterlastega ning segaperekondades on saanud enamasti kodukeeleks vene keel. Ometi kuuleb eesti keelt Siberis veel üsna tihti. Näiteks on toodud, et Siberi soomlased,

---

¹⁹ R. Pullat 1981, lk. 5.

²⁰ S. Kivimäe 1981, lk. 66.

²¹ V. Maamägi 1980, lk. 35.

²² A. Jürgenson 2003, lk. 129.

²³ Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel, artikkel IV.

lätlased ja volgasakslased on eestlastega ühes külas kõrvuti elades sageli omandanud eesti keele, eestlased aga üldjuhul teiste naabruses elavate luterlaste keelt ei valda.²⁴ 2002. aasta rahvaloenduse andmeil elab Siberis 11 400 eestlast.²⁵ Kui palju neist on aga veel võimelised suhtlema eesti keeles?

Igal juhul võib nõustuda väitega, et 20. sajandi viimaseks kümnendiks oli suur osa Venemaa eesti kogukondadest hääbunud²⁶. Nõnda on läinud ka Kaug-Ida eesti asundustega.

---

²⁴ A. Korb 1998, lk. 9.

²⁵ H. Kulu 1992, J. Viikberg 1997, lk. 30-31, A. Jürgenson 2006, lk. 8.

²⁶ A. Korb 2005, lk. 21.

Venemaa Siberi poliitika

Siberi hõivamise peamiseks põhjuseks oli mitte niivõrd Vene riigi laienemise taotlus vaid rikka Stroganovide perekonna majanduslik ekspansioon itta Uuralite taha. Tsaar Ivan IV kinnitas 1574. aastal Stroganovide (Jakovi ja Grigori) monopoliõiguse teisele poole mäestikku Kaama jõest Sõlva ja Tšussovaja jõeni, kus laiusid Siberi khaaniriigi valdused. Stroganovid said õiguse rajade kindlusi, omada isiklikku sõjaväge ja isiklikku kohut. Vallutuse eesmärgiks said esialgu karusnahad, mis tolleaegses kontekstis maksid kõva valuutana.

Siberi khaaniriigiga võitlemiseks leidsid Stroganovid lahenduse riigi äärealadel elavate kasakate näol. Ideaalis ennast vabadeks meesteks nimetavad relvastatud kogukonnad hankisid elatist sageli röövlikambana, tegutsedes nii maal kui piraatidena jõgedel. Leping tehti viie mõjukama atamaniga – Jermaki, Ivan Koltso (surma mõistetud võimude poolt), Jakov Mihhailovi, Nikita Pani ja Matvei Mešerjakiga.²⁷ Suuremat jõuku juhtis Jermaki nimeline mees, kelle päritolus puudub siiani selgus. Isegi tema tõelist nime pole õnnestunud välja selgitada.²⁸

Septembris 1581. aastal asus Jermak oma jõuguga teele Siberi khaaniriigi pealinna Sibiri suunas. Tänu heale relvastusele võideti korduvalt tatarlaste mitmekordses ülekaalus olevaid vägesid, ning vallutati khaaniriigi pealinn Sibir. Vallutused kinnistati toore jõuga. Ühel röövretkel 1585. aastal Jermak uppus, kuid legend temast kui Siberi allutajast elab siiani.²⁹

Tungi itta jätkasid Fjodor Djakov, Pjotr Beketov ja Postnik Ivanov. Erilise julmusega paistsid silma Vassili Pojarkov ja Jerofei Habarov. Laevaretkega Kolõmalt ümber Tšuktsi poolsaare Vaikse ookeanini kirjutas end Siberi vallutuse ajalukku Semjon Dežnjov.³⁰

1724. aastal loodi Peterburi Teaduste Akadeemia, mis teiste tegevussuundade seas hakkas organiseerima Siberi teaduslikku uurimist. Esimeseks õpetlaseks Siberi suunal sai arst

---

²⁷ L. G. Olehh 2005, lk. 58-59.

²⁸ Erinevate versioonide hulgast tundub mulle sümpaatseim Jermaki päritolu seostamine Uuralitega. Sellest on jälgi ka folklooris. Vt. P. Bažov 1983, lk. 18–38; A. Jürgenson 2008 (b), lk. 79.

²⁹ R. G. Skrõnnikov 1982, lk. 113-205; A. Jürgenson 2008 (b), lk. 82. Talle püstitati juba 1849. aastal obelisk Siberi ajaloolisesse keskusesse Tobolskisse, kõrgele Irtõši kaldale.

³⁰ Dežnjovi aruannet Jakutski kindralkubernerile ei saadetud Moskvasse, vaid see jäi kahetsusväärse kombel terveks sajandiks Jakutski arhiivi. See seletabki, miks Dežnjovi retk ja selle tulemused nii kauaks maailmale teadmata jäid. A. Jürgenson 2008, lk. 87.

Daniel Gottlieb Messerschmidt, kes korraldas Tobolskist ekspeditsioone uurimaks kohalikku floorat ja faunat. Tema kogusid ja käsikirju kasutasid järgmised kuulsad Siberi-uurijad: Samuel Gottlieb Gmelin, Ivan Lepehhin, Johann Peter Falk, Johann Anton Güldenstädt, Gerhard Friedrich Müller, Georg Wilhelm Steller, Peter Simon Pallas ja Georg Adolf Erman, enamikus Saksa päritolu mehed.

I ja II Kamtšatka ekspeditsioon Vitus Jonassen Beringi juhtimisel aastatel (1725-1730) ja (1733-1743, mida nimetatakse ka Suureks Põhja ekspeditsiooniks) uuris ja kaardistas Siberi senitundmatuid alasid. Vitus Bering ja Aleksei Tširikov jõudsid laevadel Alaskani. Vitus Bering suri tagasiteel talvitudes ühel saarel skorbuuti. Hiljem anti saarele tema nimi.³¹

Kindlasti ei saa me 19. sajandi Siberi ekspeditsioonidest rääkides mitte mainida meie „oma meest“, Alexander Theodor von Middendorffi, keda teatakse pigem saksa, vene või saksa-vene loodusteadlasena. Siiski on tegu ema poolt eestlasega, kelle lapsepõlvkodu oli Pööraveres ja hilisem elukoht Hellenurmes. Tartu Ülikooli lõpetas ta 1837 arstina, oma eluteel omas veel biogeograafi, zooloogi, põllumajandusteadlase ja uurimisreisja austavaid tiitleid. Ta käis 1840. aastal koos Karl Ernst von Baeriga Lapimaal, laiema tuntuse tõid Middendorffile aga tema ekspeditsioonid Siberi põhja- ja idaosadesse. 1842. aastal alustas ta uurimisreisi Taimõri poolsaarele, kaaslaseks eesti noormees Mihkel Fuhrmann. Tollest reisist ilmus Middendorffil raamat, mis eesti keeles kannab nime „Reis Taimõrile.“³²

1844. aastal siirdus Middendorff ekspeditsioonile Kaug-Itta, mille mitmeid paigad olid senini tundmatud ning läbi uurimata. Reisil Novaja Zemljale ja Islandile aastal 1870, tegi ta hinnatavaid meteoroloogilisi ja hüdroloogilisi vaatlusi. Oluline on märkida ka Middendorffi reiside poliitilist mõju. Just tema raportite järel algas Siberi kindralkuberner Nikolai Muravjovi (hilisem Muravjov-Amurski) ja kapten Gennadi Ivanovitš Nevelskoi Amuuri alade hõivamine, mille tulemusel fikseeriti piir Hiinaga.³³ Siberi hõivamine toimus rasketes oludes. Ränga kliima ja põliselanike vastupanu mahasurudes liiguti üha edasi Vaikse Ookeani poole. Kattes maa kindlustustevõrguga

---

³¹ A. Jürgenson 2008 (a), lk. 139-159.

³² Middendorff, A. Th. von 1987. Reis Taimõrile. Tõlkinud Ott Kurs. Tallinn, Eesti Raamat, Riho Västrik koos filmigrupiga kordas A. Th. von Middendorffi rännakut, mille tulemusena valmis 2006. aastal film „Middendorffi jälgedes.“

³³ A. Jürgenson 2008 (b), lk. 144-146; Eesti Entsüklopeedia nr. 6, lk. 321.

(ostroogidega), kehtestati kohalikele hõimudele andamimaks (jassak). Brutaalsete vahenditega põliselanikelt karusnahku omastades kinnistati ülemvõimu ning rajati üha uusi tugipunkte. Tuntumateks keskusteks said Tobolsk, Tomsk, Jakutsk. Uutesse asulatesse rändasid kaupmehed ja vaimulikud, sunniviisiliselt asustati ümber talupoegi. Haldusreformi Siberis viis läbi 1819. aastal kindralkuberneriks määratud Mihhail Speranski. Tema soovitusel seadustati karistusena talupoegade väljasaatmine Siberisse. Väljasaadetute ja raskete kuritegude eest sunnitööle mõistetute voorid hakkasid liikuma aeglaselt aga sihikindlalt impeeriumi kaugematesse nurkadesse. Väljasaadetud harisid põldu ning elasid külakogukonnana, sunnitööliseid rakendati mäetööstuses. Kümne aasta möödudes registreeriti väljasaadetud talupoegadena.

Väljasaadetud kurjategijad aga ei suutnud täita tööjõu vajadust. Neid sai kasutada küll maavarade kaevandamisel ja töötlemisel, kuid mitte grandioosse territooriumi asustamisel. Vaja oli rohkesti ustavaid Vene riigi alamaid, kes aitaks alistada metsikuid hõime ning koloniseerida kiiresti tohutu maa-ala Uuralitest Kaug-Idani, et tööstuslikult hakata kaevandama ning kasutusele võtma leitud maavarasid, muuhulgas ka kulda, hõbedat ja kalliskive. Agraarkultuuridest osutus soodsamaks nisukasvatus. Ka esimesed eesti soost asunikud Siberis olid väljasaadetud kurjategijad, keda eristas teistest saatusekaaslastest luteri usk. Nimelt nähti luteriusulistele ette oma kolooniad. 1845. aasta oktoobris ilmus tsaari ukaas, mille järgi Siberisse saadetud väiksema karistuse saanud luteri usku süüalused tuli koondada Rõžkovo külasse Tobolski kubermangus Lääne – Siberis. Suurema karistuse saanud tuli suunata Minussinski maakonda Jenissei kubermangus Ida – Siberis. Nii hakkas 1804 luterlaste poolt rajatud Rõžkovo külla³⁴ (umbes 220 kilomeetrit Omskist läände) kogunema eestlasi-väljasaadetuid. 1846. aastal põles küla maani maha. See ei takistanud küla edasist arengut ja jõudsat laienemist uute asunike arvelt, mis tingis uute keskuste loomise vajaduse. 1864. aastal rajati päris eesti küla - Viruküla, 1850 sai alguse Ülem - Suetuki küla, 1861 Ülem – Bulanka.³⁵ Tuleb tähele panna ka, et 1861. aastaks oldi jõutud olukorrani, kus külasid hakati rajama rahvuse järgi. Ülem-Bulankas hakkasid elama eestlased, Alam-Bulankas lätlased ja

---

³⁴ Rõžkovo eestlaste kohta on Anu Korb avaldanud 2007. aastal uurimuse: “Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjana.”

³⁵ J. Viikberg 1988, lk. 284-288; L. Võime 1992, lk. 310; H. Kulu 1998, lk. 85; A. Jürgenson 2002, lk. 73-74; 2006, lk. 29-30; A. Korb 2007, lk. 19.

sakslased ning Ülem-Suetukis soomlased. Alam-Suetukis elasid venelased, ehk mitteluterlased.³⁶ Tänapäeval on Ülem-Suetuk suurim väljaspool Eestit asuv eestlastest põhielanikkonnaga küla, kus elab ligi kolmsada inimest.³⁷ Mida aastaid edasi, seda rohkem eestlasi Siberisse jõudis. Kui enne 1890. aastaid oli suurema osa Lääne – Siberi eestlaskonnast moodustanud väljasaadetud, siis nüüd hakkas sinna jõudma ka eesti talupoegadest ametlikult väljarännanuid. Siin oli oma roll nii raudteel, kui 1889. aastal Venemaal ilma valgust näinud rändeseadusel.³⁸ Tee ida suunas oli nüüd ametlikult lahti.

---

³⁶ J. Viikberg, L. Vaba 1984, lk. 148.

³⁷ J. Piirsalu 2008, lk. 7-8.

³⁸ H. Kulu 1998, lk. 91.

Kaug-Ida koloniseerimine

Piiri tõmbamine Kaug-Ida ja Siberi vahele on alati suhteline olnud. Nõukogude ajal kuulus Kaug-Ida alla administratiivselt Magadani oblast, Kamtšatka poolsaar, Amuuri oblast, Habarovski krai, Primorje krai, Sahhalini saar, Kuriili saared ja Komandori saared. Laiemalt võttes Tšuktsi poolsaarest ja Wrangeli saarest allapoole Sihhote-Alini mäestiku vahele jääv ala. Siiski pole piir konkreetset fikseeritud ning varieerub vastavalt kohalike inimeste mentaalsusele. Igal juhul on idapiiriks Vaikne ookean, kitsamas mõistes Ohhoota ja Jaapani meri. Vene tsaarivõim soovis koloniseerida Jaapani mere ranniku hirmust nii kollase rassi kui teiste Euroopa koloniaalimpeeriumite ees. Territoorium tuli muuta mitte ainult nominaalseks, vaid ka tegelikult Vene riigi omandiks. Ussuurimaa sisuline hõivamine algas üheksateistkümnenda sajandi vahetusel, kuid eeldused selleks loodi juba varem. Ekspansioon kulges järk-järgult kindlustatud linnade ehitamisega üha kaugemale itta. 1604 rajati Tomsk, 1632 Jakutsk, 1652 Irkutsk, 1654 Nertšinsk. Jõuti üha lähemale Hiinale. Esimesed kokkupõrked mandžude ja hiinlastega tekkisid juba Jerofei Habarovil. 27. augustil 1689. aastal sõlmiti Venemaa ja Hiina vahel Nertšinski leping, mis fikseeris piirina Amuuri jõe. Amuurimaa põliselanikud maksid oma makse Hiina keisrile, kes huvitus Mandžuriast vähe. Sinna kui impeeriumi äärealale saadeti kurjategijaid nagu Venemaa saatis omi Siberisse. Uued Venemaa poolsed koloniseerimisplaanid hakkasid teoks saama Hiina poliitiliste vaeleavestuste toel. Diplomaatiliselt kasutas Venemaa ära Inglise-Prantsuse sõjalist edu Hiina keisririigi vastu Kolmandas Oopiumisõjas. Venemaa võttis liitlasena osa Inglise-Prantsuse koalitsioonivägede koosseisus, vabastamaks Pekingis piiramisrõngas viibivaid välissaatkondi. Venemaa diplomaat Nikolai Ignatjev vahendas vaherahu, mille üle Hiina oli väga rahul. See lõi eelduse Venemaa diplomaatilisele triumfile. Sõlmitud Aiguni lepinguga (1858) legaliseeriti oma valdused Amuuri vasakul kaldal; Primorjes kehtestati *de iure* Hiina ja Venemaa ühisvalitsus, mis oli järjekordseks sammuks selle ala annekteerimise suunas. 1860. aasta Pekingi lepinguga saavutas Venemaa kogu Ussuurimaa liitmise oma impeeriumi külge.³⁹ Nende kahe lepinguga suurenes Venemaa Siberi pindala üle 400 000 ruutmiili. 1860-ndate lõpuks oli saabunud umbes 40 000

³⁹ B. Bobrick 1992, lk. 261-262; O. Klaassen 1994, lk. 67 -68; J. A. G. Roberts 2007, lk. 172.

kolonisti. Kohalikud põliselanikud - udehed allutati kiiresti. Vene talupoegade asumine Ussuurimaale algas pärast 1883. aastat, kuid metsasügavuses rändlevaid udehesid vene talupoeglik kolonisatsioon eriti ei seganud. Vastupidi, venelastesse suhtusid udehed⁴⁰ paljude tolleaegsete reisimeeste tähelepanekute kohaselt sõbralikult, sest venelased tõrjusid välja hiina ülesostjaid, kes neid seni olid julmalt ekspluateerinud.⁴¹ Probleemiks kujunesidki paikkonnas rändava eluviisiga sõltumatud hiinlased ja korealased, kes polnud Vene riigile lojaalsed.

Juulis 1850 sõitis kapten Gennadi Ivanovitš Nevelskoi Amuuri jõe läbi kuni suudmeni, kuhu heiskas Vene lipu. 1854. aastal asutati Habarovski kindlus Ussuuri ja Amuuri jõgede ühinemiskohta ning okupeeriti Sahhalini saar. Otsus sõjaväelise posti ehituse osas Kaug-Itta võeti vastu Venemaa valitsuse poolt tänu paikkonnas resideerivatele sõjaväelastele, kes otsisid head kohta sõjasadamaks laevastiku talvitumise osas⁴². Oma osa oli selles sõjalises võidujooksus Inglismaa ja Prantsusmaaga, kes omasid piirkonnas nii sõjalaevu kui mereväebaase. Selle võidujooksu võitsid venelased.

Ida-Siberi kindralkuberner krahv Nikolai Muravjov-Amurski (sai lisanime tulemusliku töö eest Amuuri alade hõivamisel), kes uuris sellel eesmärgil rannikut, leidiski suurepärase koha. 20. juunil 1860. aastal maabusid Kuldsarve lahe kaldal esimesed vene sõdurid lipnik N. V. Komarovi juhtimisel, kes asusid rajama hooneid tulevase baasi ehituseks. Aastal 1871 toodi Vladivostokki Siberi sõjalaevastiku baas; 1880. aastal kuulutati Vladivostok (tõlkes „valitse ida“)⁴³ ametlikult linnaks ning viidi Primorje oblasti eraldipaikneva sõjakubernangu staatusesse. Avati ametlik postiveo laevaliin Odessa – Vladivostok, mis lõi eeldused kujunemiseks suurlinnaks. Laienema hakkas linn seoses suurte sõjatehaste ehitusega.⁴⁴

1885. aastal oli ta keskmine piirilinn, elanikkonnaga umbes 13 000 venelast, hiinlast, korealast. 1897. aastal, kui avati Ussuuri raudteeliin, kasvas elanikkond 30 000 inimese võrra, millega kaasnesid suured mullatööd, tohutu barakkide hulk ning lärmakad

---

⁴⁰ Kaug-Idas Sihhote-Alini mägedes elav tunguusi-Mandžu rahvas. Tavapärased elatusalad on küttimine ja ženžennijuurte korjamine, arenemas on maaviljelus. Usund šamanistlik. Udehede arv 1992. aastal 2011. EE 10, lk. 14.

⁴¹ I. Tõnurist 1993, lk. 329.

⁴² Vladivostoki ümbruses külmub meri 4 – 6 kuuks, kuid jäämurdjate abil toimub tänapäeval laevauhendus aastaringset. Mereleksikon, lk. 483-484.

⁴³ Nimi rõhutab sarnaselt Vladikavkazile Venemaa mõjuvõimu regioonis.

⁴⁴ A. V. Mjalk 2005, lk. 5 – 6. (Äkki mõni Kaug-Ida eestlaste järeltulija Mälk?).

tollilaod. „Päikesetõusust saati“, nagu kirjutas üks kaasaegne linnakülaline, „kihisesid sadamat ümbritsevad rohelised mäed valgesse rietatud sõduritest, kes töötasid kindlustustel. Torpeedopaadid liuglesid hääletult nagu maod kõikides suundades, kurjalt ringivaatavad modernsed kahurid valvavad kõikidesse suundadesse surmava pilguga, andes püsivalt märku, et ükskord kroonitakse Vladivostok Kaug-Ida kindluste kuningannaks. Linn uhkustab oma laiade tänavate, elektrivalguse, telegraafiühendusega, ning rongid liiguvad raudteed mööda kuni sadama kaideni.“⁴⁵

Ussuurimaa enda koloniseerimine kulges vaevalisemalt. Seda just suurte vahemaade tõttu ning seetõttu olid logistilised probleemid paratamatud. Side pealinnaga oli juhuslik, tihti liikusid kullerid Vladivostokist Peterburgi läbi Ameerika sisemaa.

Kuid raskustest hoolimata hakkas Vene tsaaririik oma võimu Kaug-Ida rannikul paiksemaks muutma asustades sinna riigile lojaalseid kalureid impeeriumi äärealadelt. Juba 1856. aastal kutsus Amuurimaa kuberner konradmiral Kazakevitš Astrahani kubermangust Vaikse ookeani äärde kalureid, ent kuna neil puudus otsene ookeanipüügi kogemus, hakkasid nad hoopis põlluharijateks. Hanka (Hangani) järve kaldale asutati Metshärja sarve, Troitski ja Astrahani külad. Lisaks talupoegadele elas neis karistatud sõdureid ja väljasaadetud kurjategijaid. Postiveo eest hoolitsesid kasakad.⁴⁶ 1869. aastal saabus riigi kulul nimetatud piirkonda 116 hinge soomlasi, nii kalureid kui meremehi, kuid neile ostetud laev läks põhja. Ka puudus kalale piisav turg, ning see pidurdas oluliselt kalapüügi arengut. Rannasõit ei õnnestunud ka hiinlaste konkurentsi tõttu. Üritus kukkus läbi ja 1871. aastal, kaks aastat pärast ürituse algust, läks Soome koloonia laiali. Nad loobusid rannaelust ja asusid ümber Vladivostokki.⁴⁷ Ka mitmed järgmised katsed asustada Jaapani mere rannik tsaaririigi alamatega ei kandnud vilja. Paikseks jäid vaid Ukraina kehvikutest ümberasujad. Nii tekkis kauges Ussuuri provintsis uus Ukraina oma kodukubermange meenutavate nimedega Tšernigovka, Poltavka, Kievka, Tavritšanha.⁴⁸ Kuid nemad jäid rannikust kaugemale. Vaja oli just rannikualadele elanikke - kalureid. Valitsus jätkas järjekindlalt kunagi alustatud ning otsis kogu suurest impeeriumist neid, kes võiksid Vaikse ookeani ääres Vene õigused maksma panna, ning seista vastu Jaapani

---

⁴⁵ B. Bobrick 1992, lk.359.

⁴⁶ A. Novitskaja 1905, lk. 20.

⁴⁷ A. Jürgenson 2001, lk. 69; H. Soone 1940, lk. 39-40.

⁴⁸ A. Lebedev 1985, lk. 25.

ambitsioonidele. Vene ametnike terav silm jäi pidama riigi äärmisele läänenurgale, Eesti saartele, kus saarlased, hiidlased ja muhulased usinalt kala püüdsid, ning: “põlesid igatsusest oma maa järele.”⁴⁹ Nad vastasid täpselt Vene riigi vajadustele. Eestis on olnud soodsad tingimused kalapüügiks juba muinasajast saati. Mereranna pikkuseks on ligi 3800 kilomeetrit, arvukalt on saari ja laide, lisaks veel jõgesid ja järvi, neist suurim Peipsi järv on suisa väikese mere mõõtu. Rannarahvas oli õnnistatud kalapüügi oskusega, kuid enese hinges pidamiseks vajasisid ka maalappi. Maa oli aga vilets ja kuulus mõisnikule. Seetõttu sobisid nad täitma seda lapikest maad riigi teises servas, Vaikse ookeani kaldal, nuumamata mitte Balti aadelkonda vaid teenides Vene riigi huve. Kehv teenimisvõimalus ning põllumajanduslikud olud saartel ajas mehi mandrile niigi. Saarlased ja hiidlased käisid 19. sajandil mandril laudu saagimas saeveskites, metsatööl, laevu ehitamas või kraave kaevamas. Sajandi lõpupoole olid eriti hinnatud Muhumaalt pärit kivitöömeistrid. Ka saarte naised käisid suviti mandril põllutööl, ning müütasid seal omi käsitöö tooteid. Eriti muhulaste niinimetatud „ülemerekindad.”⁵⁰

Kui sajandi lõpul Vene Kaug-Ida Vaikse ookeani rannikul algas hoogus kaubanduse ja tööstuse tõus ja kujunesid soodsad teenistusvõimalused, siis levisid sellest kuuldused igale poole. Nende kuulduste põhjal hakkas teiste rahvaste kõrval ka eestlasi Kaug-Itta valguma, eriti aga meremehi kui liikuvamat elementi.⁵¹ Üks sihtkohti oli Jaapani mere kallas, kuhu asutati eestlaste kalurikülad Vladivostoki lähedale – Lifljandka (ka Liivi) ja Linda⁵². Siiski ei saa oma maa motiivi pidada ainult talupoegade enda poolt tulnud initsiatiiviks. Väljarändamist puudutavad seadused maksid ka impeeriumi äärealadel. Tsaarivõim nägi enese kehtestamise ühe viisiks kohalikus majanduses juhtpositsiooni saavutamist. Kohapealne, peamiselt hiinlastest-korealastest hooajaline elanikkond tegeles peamiselt kalandusega. Vene riik proovis nende domineerimist takistada ja luua paikne “omamaine” asustus, kes kohalikud impeeriumi äärealalt välja tõrjuks. Aastal 1885 ilmus uus seadus, mis Lõuna – Ussuurimaale väljarändamise loa andis, kuid mitte kroonu vaid omal kulul. Väljarändamise õiguse said perekonnad, kes tasusid reisikulud oma elukohast kuni Odessani ja sealt edasi aurulaevaga Vladivostokki. Peale selle peab igal perekonnal

---

⁴⁹ A. Jürgenson 2001, lk. 69.

⁵⁰ E. Vunder 2008, lk. 141.

⁵¹ E. Past 1940, lk 5.

⁵² L. Võime 1992, lk. 310.

600 rubla reisiraha olema. Laevale võis ühes võtta 2 puuda kraami ilma rahata, raskemate pakkide eest tuli aga 1 rubla 10 kopikat maksta. Sõidu hind koos toitlustamisega oli täiskasvanutele 90 rubla, alla 10 aastastele lastele 45 rubla ja alla kahe aastastele lastele 22 rubla 50 kopikat.⁵³ Kohapeale jõudnud ümberasujaid lubati toetada materiaalselt. Lisaks proviandile, oma maatükk, põllutöö varustust ning raha hädatarviliku soetamiseks.

---

⁵³ A. Novitskaja 1905, lk. 22 – 23.

Saabumine

19. sajandi teisel poolel pandi alus regulaarsele laevaühendusele Odessa ja Vladivostoki vahel. Esimesed ümberasujad Euroopast jõudsid meritsi Vladivostokki 1883. aastal. Neile väljastati kohapeal ajutised passid, millega võis hakata maad taotlema.⁵⁴

1897. aastal käisid eestlastest maakuulajad riigi kulul Ussuurimaad vaatamas.⁵⁵

Maakuulajad jäid igati rahule – meri kala täis ja mets siinsamas käega võtta. Pealegi oma maa lootus pani maakuulajatel südame põksuma. Reisi ettevalmistusteks eriti aega ei kulunud. Oli ju riigivõim Siseministeeriumi näol ümberasujatele toeks. Kohapeal alustati ettevalmistusi ümberasujate vastuvõtmiseks. Eestlastele eraldatav maafond jaotati kaheks – Mere (Liivi) ja mäestiku (Eesti) osaks. Väljajagamiseks mõõdeti Liivi osas: 328 tessatiini põllumaad, 252 tessatiini kuiva heinamaad, 73 tessatiini märga heinamaad, 185 tessatiini võsastikku ja 325 tessatiini lehtmetsa. Kuus eesti peret asustati siia. Eesti osas mõõdeti väljajagamiseks 246 tessatiini põllumaad, 171 tessatiini kuiva heinamaad, 54 tessatiini märga heinamaad, 43 tessatiini võsastikku ja 1731 tessatiini lehtmetsa. Siia asus elama neli peret.⁵⁶

1899. aasta jüripäeval asusid 16 ümberasujate peret saartelt teele: “Kui kaljas Hiiumaa rannast eemaldunud, laulnud ümberasujad hüvastijätuks: “Isamaa hiilgava pinnalta paistab kodu meil kaunike, kallike.” Kaasa võetud kogu vaese inimese vara – puust toidunõudega alustades, voki ja sahani välja. Pöidelt väljarändajad olid oma lambad suurtesse korvidesse pakkinud.”⁵⁷

Tallinnast läbi Pihkva rongiga Odessa poole liikvele. Odessas oodati koos ukrainlaste, venelaste ja moldaavlastega paar nädalat edasisaamist. Ümberasujate perekondadelt nõutava 500 rubla ettenäitamise probleem lahendati isekeskis üksteisele nõutavat summat kroonuametniku juurde minnes edasi andes. Viimaks algas ligi kolm kuud kestnud reis laeval nimega “Jaroslavl”⁵⁸, mis viis väljarändajad kõigepealt üle Musta mere

---

⁵⁴ VM 2005.

⁵⁵ A. Sasteri andmetel oli maakuulajaid kolm meest, nende seas Uustalu Juhan Käinast, kes oli Alfred Krooni vanaisa. A. Saster 1987, lk. 135.

⁵⁶ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 10-11.

⁵⁷ A. Saster 1987, lk. 116.

⁵⁸ Ümberasumist sümboliseeriva laeva makett on küla muuseumis eksponeeritud, autor Juhan Teebak.

Konstantinoopolisse. Järgnesid Vahemeri, Suessi kanal, Punane meri, India ookean. Sõit oli pikk ja raske ning kestis kolm pikka kuud. Reisil oli kokku vaid viis peatust. Proviandi võeti Konstantinoopolis, Adenis, Colombos, Singapuris ja Nagasakis. Kurnatus ja haigused viisid kümnekonna inimese elu. Kaugidalane Arseni Maribu (Maripuu) jutustas hulk aastaid hiljem Viktor Maamäele: “Sõitsime täiskiilutud ja räpastes trümmides, pea pea küljes kinni, lämbusime troopikakuumusest ja haisust. Võimatu ei olnud hingata mitte ainult all, vaid ka pisikesel alumisel tekil, kuhu ümberasujaid ainult lastigi. Üle teki minna oli võimatu: inimesed lamasid tihedalt üksteise kõrval. Eriti palju saime kannatada ekvaatori juures. Lapsed nutsid, karjusid, surid. Kogu teekonna vältel söötsime haisid: heitsime merre laipu, peamiselt laste laipu. Laev andis kolm vilet ja sõitis edasi. Ja jälle laevavile, tähendab, jälle heideti laip üle parda. Nii sõitsime peaaegu neli kuud.”⁵⁹ Reisi Odessa – Vladivostok on kirjeldanud ka kuulus Eesti arhitekt Edgar Johan Kuusik, kes tegi mereretke kaasa laevajuhhi praktikandina koos Hanno Kompusega 1912. aastal.⁶⁰ Kuid iga asi saab ükskord otsa, nii ka eestlaste jaoks äärmiselt kurnav merereis. Laev kinnitas otsad Vladivostoki sadamas kus ümberasujad koguti spetsiaalselt neile kohandatud tollilattu. Nendega hakkas nüüd tegelema ümberasustamisvalitsus. Mõni aeg kulus dokumentide vormistamisele, väljastati spetsiaalne „Ümberasuja tunnistus“⁶¹. Kui dokumendid ja rahaasjad korda said paigutati eesti pered mõne aja pärast aurukaatritele “Ganza”⁶² mis võttis kursi üle lahe ning hakkas liikuma piki rannikut. Iga asunik võis omale maitse järgi valida uue elupaiga, kus alustada uut elu. Pärimuse järgi hüppas esimesena vette ümberasuja Kerm, kes lõi labida maasse ja hüüdis: “Siia saagu Liiviküla!”⁶³

Esimeste eesti asunike seas olid: Jaan Tammeveski, Mihkel Mikk, Juhan Uustalu, Pavel (Paul) Malk, Juhan Tebak (Teepakk), Andrei Valton poegadega, Andrei ja Ivan Veided.⁶⁴ Maamõõtja Otto Kiidemann⁶⁵, Vladivostokis sõjaväes teeninud eestlane, mõötis maa ka

---

⁵⁹ V. Maamägi 1980, lk. 17.

⁶⁰ Eesti Arhitektuurimuuseum EAM, f. 7, n. 3, s. 33 / 1 – 5. Hanno Kompus (1890 – 1974 Montrealis) oli lavastaja, kunstikriitik ja arhitekt. Mõlemad mehed olid korporatsioon “Vironia” liikmed.

⁶¹ Üks säilinud eksemplar asub kalurikolhoosi „Novõi Miri“ muuseumis.

⁶² Ganza esimesed kaks aastat vedas ümberasujaid laiali, hiljem jäigi hiljem regulaarse külade ja Vladivostoki vahel tegema, kapteniks Jaan Mikk. Välitööde Materjalid 2005. Edaspidi VM 2005.

⁶³ VM 2005.

⁶⁴ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 11.

⁶⁵ Otto Martini poeg Kiidemann, sündinud 1878. aastal, eestlane. Teenis Vladivostokis Siberi sõjaväe flotilli laevadel. Hariduselt maamõõtja. Demobiliseeriti 1900. aastal ja asus teenistusse

kohe välja.⁶⁶ Igale ümberasunud üksikisikule anti 15 tiinu⁶⁷ ja perekonnale 100 tiinu maad.⁶⁸ See oli kooskõlas 1885. aasta seadusega, mis ütles: „Iga väljarännanud talupoja perele antakse kroonu poolt ligi 100 tiinu suurune maatükk määramata aja peale tarvitada. Ära müüa ehk pandiks panna nad seda maatükki aga ei tohi. Selle maa pruukimiseks antakse neile tunnistus, milles ülestähendatakse, mitu tiinu maatükk suur on ja kus ta piirid seisavad. Maatüki saaja on kohustatud viie aasta jooksul ennast täielikult korraldama ja põldu harima hakkama.“⁶⁹ Asunikud vabastati kümneks aastaks riigimaksudest, varustati 18 kuuks toiduainetega ja anti raha ka tööriistade soetamiseks. Eestlastest asunikud võisid ka arvestada 1000 rubla asunikurahaga kalapüügiriistade soetamiseks ja enda sisseseadmiseks. Kroonu andis ka tasuta püssi metsloomade vastu. Seda läks ka vaja, sest tiigrid sõid varsti ära asukate koerad.⁷⁰

15 tiinu tasuta maad üksikisiku kohta oli helde pakkumine võrreldes kodumaaga. Tiit Rosenberg on võrrelnud 1916. aasta põllumajandusloenduse andmeil Lõuna- ja Põhja-Eesti olukorda, aluseks loomade arv ja külvipinna suurus inimeste kohta. Liivimaa mandriosas kasutas talupere, mille suuruseks oli enam kui 6 inimest 7 – 8 tiinu külvipinda ja kaks lehma, seejuures oli Läänemaal ja saartel külvipinda ja loomi veelgi vähem.⁷¹

Uus küla venis mööda rannikut ligi 15 kilomeetrit, kus igaüks elas talle väljamõõdetud maalapil oma tares. Eestis sellist rannikuküla tüüpi ei esine. Kaks analoogset tänavküla on meil Peipsi järve kaldal. Mustvee linnast piki järve kallast lõuna suunas Omedu küläni (Mustvee-Raja-Kükita-Tiheda-Kasepää-Omedu)⁷² on majad seitsme kilomeetri pikkusel tänaval tihedalt üksteise kõrval, lõuna pool Kolkjast alguse saav ridaküla on umbes 9 kilomeetrit pikk, muutudes Kolkjast edasi Kasepääks ja lõppedes Varnjaga. Aga sealsed

---

maamõõtjana, mõõtma välja maad eestlastele Liivikülas. Omas talu, kus hetkel on pioneerilaager “Morjak.” Elas siin 1927. aastani, siis sõitis Eestisse tagasi. Hukkus perega 1944. aastal lahingute ajal Eestis. VM 2005.

⁶⁶ Hiljem selgus, et endale mõötis ta topelt maavalduse, s. t. 200 tiinu. Pettus läks igati läbi, kuna kontroll tema tegevuse üle puudus. Autori vestlus V. F. Seleznjoviga, oktoober 2005. aasta.

⁶⁷ Tiin ehk tessatiin. 1 Tiin võrdus 2400. ruutsüllaga. See oli võrdne 6. Tallinna vakamaa ja kolme Riia vakamaaga, Tänapäeval 10 925 ruutmeetrit ehk 1, 0925 hektarit.

⁶⁸ 1906. aastal joonistati väljamõõdetud maatükkidest suur kaart, mille 1972. aastal tehtud koopia asub Liiviküla muuseumi seinal. Kaardil on 142 väljamõõdetud maavaldust. VM 2005.

⁶⁹ A. Novitskaja 1905, lk 23.

⁷⁰ A. Saster 1987, lk. 117.

⁷¹ T. Rosenberg 1990, lk. 280; E. Jansen 2007, lk. 293 – 294.

⁷² L; A. Ainsoo 2005, lk. 58.

elanikud on valdavalt vene rahvusest, kunagi sisserännanud vanausuliste järeltulijad (peipsivenelased), kes on tuntuks saanud kui tublid sibula, kurgi ja tomatikasvatajad. Tihedalt üksteise kõrval paiknevad eriilmeliste nikerdustega majad. Ehitusstiil on tuntud kui „Üksainus tänav ja kogu küla.“⁷³ Ent paralleeli: „Osa inimesi läks sinna, teised tulid siia;“ sellist paralleeli tõmmata ei saa. Mingist rahvaste rändamisest pole juttugi. Ümberasuja Andrei Valton lõi oma tare lahekaldale püsti, ja siiani kannab lahesopp nimetust Valtoni buht (laht), teises lahesopis astus maale esimesena maale linalakk Linda ja siia tekkis Linda küla.⁷⁴ Viimane on muidugi folkloor.

Liiviküla asustasid peamiselt hiidlased, suurem jagu Kõpu poolsaarelt Kõrgessaare vallast, vähem Käinast. Hiidlaste külajagu kutsuti „Kõpu otsaks.“ Küla teises servas asusid muhulased ja Põide ümbrusest saarlased. Üksikuid oli mujaltki, näiteks Tahkurannast. Liivikülas elanud hiilgeaegadel 186 peret, kõrval asunud Linda külas arvatud elavat veerandsada leibkonda.⁷⁵

Maa polnud aga päris asustamata. Eestlaste suureks üllatuseks oli umbes kakskümmend viis protsenti neile eraldatud maast juba põllumaana kasutusel. Kohapeal elasid hooajati hiinlased ja korealased, kes harisid põldu ning elasid oma onnides, ent neil ei olnud juriidilist õigust maaomandile. Nüüd avastasid nad end ebameeldiva üllatusena eestlastele väljamõõdetud kruntidelt. Ka saabunud eestlastele oli üllatus avastada endile väljamõõdetud krundid juba osaliselt ülesharituna ja aktiivses kasutuses olevana, kuid olukord oli eestlaste kasuks. Seaduslike maaomanikena rentisid nad osa maad senistele harijatele välja.⁷⁶ Selles suhtes erineb Liiviküla asutajate olukord teiste eesti ümberasujate omast.⁷⁷ Vaestest eesti talupoegadest-kaluritest olid saanud väikest moodi mõisnikud. Siit tuleb ka terminoloogiline probleem, kas siis tegu oli väljarändajatest eestlastega, ümberasujatega või hoopis kolonistidega?

Kaug-Ida eestlaste puhul väljarändamisega tegu tõesti polnud. Ehkki professor Aadu Must eelistab terminile „ümberasumine“ nimetust „koloniseerimine“⁷⁸ jääksin mina ümberasumise juurde. Juba sõnal koloniseerimine endal on negatiivne tähendus.

---

⁷³ Samas lk. 53. Vt. ka Roheline värav nr. 23 (83) 13. märts 2009, lk. 7.

⁷⁴ A. Lebedev 1985, lk. 26.

⁷⁵ M. Mäger 1970, lk. 217.

⁷⁶ Näiteks Hiiuimaalt Käinast pärit Juhan Uustalu andis osa oma maast hiinlastele rendile viieks aastaks. A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 17.

⁷⁷ J. Viikberg 1992, lk. 84.

⁷⁸ A. Must 2007, lk. 413.

Meenutab see ju esmalt Ameerika vägivaldset koloniseerimist indiaanlaste tapmine hinnaga, samuti Aafrika, Aasia ja Okeania koloniaalvaldusi. Kaug-Idas polnud tegemist enam mingi tühja kõnnumaa vaid Vene tsaaririigi ühe seadusliku osaga. Ning kuna eestlasi toetas kohalik riigivõim, siis said nad hiinlaste haritava maa seaduslikult endale ning hakkasid seda viimastele hoopis rentima. 1899. aastal oli hiinlastele renditud 575 tiinu maad. Eestlased võtsid hiinlastelt aastas renti 10 rubla tiinust. See tegi keskmiselt 200 rubla pere peale aastas.⁷⁹ Asustuslugu meenutades kasutavad aga eesti asunike järglased tänaseni koloniaalset “tühja maa” motiivi – „tulime, tegime, saime kuidagi jalad alla.“ Et maade edasirentimine oli tasuv ning pinnas maaharimiseks viljakas, seevastu kala püüdmise olud keerukamad ning ohtlikumad, jäi kalandus – mistarvis riik just hiidlased esialgu välja valis – tahaplaanile. Siiski võeti aegamisi üle kohalike kalapüügitehnika ning enne revolutsiooni murti nõnda ka hiinlaste kaubandusmonopol.⁸⁰ Muidugi olid Vaikse ookeani kalastus- ning põllundusolud erinevad Eestimaa omadest. Võttis aega, enne kui kohaneti kohaliku kliima, pinnavormide, mullastiku ja kalastusoludega. Mussoonkliimaga kaasnes tihedate udude periood mais, kõvad vihmaajad suvel ning taifuunivõimalus sügisel. Võimatu polnud ka maavärin. Ussuurimaa loodus oli nii tuttav kui erandlik. Parasvöötme piiril elasid taigas koos karu ja tiiger⁸¹, kaaren ja papagoi, harakas ja pärilkana. Kõrvuti kasvasid kask ja sekvoia. Asunikud õppisid tegema omi põlde mäenõlvadele nii, et veejoad, mis tugevate vihmavalingute ajal paisuvad jõgedeks, ei uhuks saaki ära merele. Õpiti kasvatama maisi ja sojat, jätkati rukki ja nisu kasvatamist, mis vahelduvate ilmastikutingimuste tõttu sageli ebaõnnestus.⁸² Tehti tööd ja nähti vaeva, kuid selliseid kohanemiskursusi, nagu paarkümmend aastat varem ümberasunutel Kaukaasias tuli taluda, ei saa kõrvutada.⁸³ Põlluharimine jäi siiski sekundaarseks elatusallikaks. Määrava tähtsusega oli kohanemine Jaapani mere iseärasustega – oli ju kalapüük strateegiliseks võtmeks eestlaste Kaug-Itta asumisel. Ümber tuli teha võrgud ja noodad. Kuid kõigepealt oli peamiseks kinnistada oma valdused, saavutada normaalne elurütm. Alustati ju peaaegu nullist, sisseelamiseks aega ei olnud. Oma traditsiooniliste ja

⁷⁹ A. Jürgenson 2001, lk. 73.

⁸⁰ A. Jürgenson 2001, lk. 67-98.

⁸¹ Amuuri tiigrist lähemalt J. Paal 1997, lk. 261 – 262. Loodusteadlane, kes kohapeal käinud..

⁸² J. Viikberg 1992, lk. 84 – 85.

⁸³ L. Võime 1980, lk. 13 – 26.

südamelähedaste rehielamute ehitamine nõuab teadupoolest aega, ent talv oli tulemas. Lahendusena koliti elama hiinlastest, kes ise talveks sisemaale tagasi kolisid, mahajäänud majakestesse ehk „Fanzadesse.“ Majad ehtasid hiinlased umbes nii: kõige sagedamini tegid nad puukere valmis ja mätsisid saviga kokku, ehk jälle punusid vitstest aluse, määrisid selle saviga üle ja lupjasid valgeks. Katus oli kahe küljega; tehti pilliroost, vahest õlgedest. Aknad majades olid suured; raamide see ei olnud mitte klaasid, vaid rasvaga läbi leotatud paber. Maja seesmine ruum ei olnud mitte seinte läbi tubadeks jagatud, vaid kõik oli üks suur tuba, mille ühes nurgas seisab ahi. Suitsu korsten käis mööda maja ülemist seina äärt ja ta ots ulatus katusest välja.⁸⁴

Fanzas veetsid esimese talve Valtonid oma buhtis, Veided põhja pool Suhhodolis, Tammeveskid Andrejevi buhtis.⁸⁵

Järgmine kevad, kohe kui maapind kuivas alustati oma eluruumide ehitamist. Selleks veeti hangitud hobustega ehituspuitu taigast paarikümne kilomeetri kauguselt.

Eestlaste eripäraks oli tööde tegemine talgute korras. Ühel nädalal ehitati maja ühele, järgmisel nädalal teisele perele. Elamud said sarnased kodumaiste rehielamutega.

Samasugused õlgkatustega rehetared, maja otsale kinnitati lauake asuniku nime, saabumisaasta ja peremärgiga.⁸⁶

Siiski ühe aastaga kõikidele oma majasid valmis ehitada ei jõutud. Kõigepealt ehitati saun, kus elati, siis hakati ehitama maja. Kuid paljud ei jõudnud valmis ka saunaga, nii tuli abi otsida suguvendadelt, kelle suuremad perekonnad võimaldasid suuremat ehitusressurssi. Perekond Valtonite juurde jäid mõneks ajaks elama perekonnad Sepp ja Junman; perekond Maripuud majutasid end Jaan Tammeveski suurde majja, neile lisandus perekond Gamsid. Perekond Tummad veetsid oma esimese talve perekond Päästelite tares, teiseks talveks koliti Andrei Eisvaldi juurde. Kujunesid välja tugevad majapidamised, mis võisid uustulnukaid aidata, nagu Veided Suhhodolis, Keskkülad Kuši buhti ääres, Tammeveskid Andrejevi buhtis, Alvused Jušuai buhtis, Kärnerid Vampaušis, Alasid Linda külas.⁸⁷ Samm sammult alustati Jaapani mere äärses maavalduse kasutuselevõtmist.

---

⁸⁴ A. Novitskaja 1905, lk. 12 – 13.

⁸⁵ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 16.

⁸⁶ M. Mäger 1970, lk. 218, peremärgi kohta Etnograafia sõnaraamat 1996, lk. 141.

⁸⁷ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 17.

Ehituse kõrvalt tuli samaaegselt alustada põllumaa harimisega. Eestlastele traditsioonilised põllukultuurid ei tahtnud idaneda. Kohalike olusid arvesse võttes, ning niiske kliimaga harjudes, sai peamiseks kasvatatavaks põllukultuuriks mais, ehk „Kukuruus“ nagu nad seda siimaani kutsuvad. Alustati ka viljapuuaedade rajamist. Suuremateks ja uhkemateks aedadeks kujunesid Andrei ja Mihhail Rederovi aed Andrejevi buhtis, perekond Parmal Kuši buhtis, perekond Alasil Vampaušis, Georg Pihelil Lõuna buhtis ja Karla Kiivel Valtoni buhtis. Rikkamad nagu Alas ja Müürissepp rentisid omad aiad korealastele.⁸⁸

Nii rajati kaks küla: Liiviküla (asutatud 1899) ja Linda küla (asutatud 1903).⁸⁹

Teised viis väikest, kaheksa kuni viieteistkümne perekonnaga asundust ulatusid kuni sada versta⁹⁰ põhja ja lõuna poole Vladivostokist, olles asutatud 1907. – 1911. aastal. Põhja pool Vladivostokki olid Tarvitshanka asundus Saiguni jõe suudmes ja Povorotna – samanimelise tuletorni juures. Lõuna pool Korea piiril, olid Slavjanka, Mostovoi ja Passeti asundused.⁹¹

Iga algus on teadupoolest raske. Kuna kalapüük on põlise rannarahva peamine elatusallikas, tuli ehitada paadid ning valmistada püügiriistad. Jaapani mere kalarohkusest olid ümberasujad kuulnud legende juba kodumaal. Kohalejõudnuna veenduti selles oma silmaga. „Ookean pakkus oma rikkusi lausa küla all – lesti olnud nõnda paksult, et põhi ei paistnud, heeringas ajas suurtes hulkades lahte ja Kaug-Ida lõhelised sattusid sageli mõrda.“⁹²

Veel kohapealseid rahvajutte: „Tulnud kord kevadel naised seltsimajast (kus käidi pühapäevariietuses) ja näinud, et rannas, madalas vees jäätükkide vahel „mängib“ heeringas – koeb. Naised hüpanud kohe vette ja kuna kala polnud kuhugi panna, kühveldanud seda otse seelikusabadesse, neid, loomulikult seljast võtmata. Kogu seda toimingut saatnud naer ja kilkamine.“⁹³ Või siis: „Püütud kala (navaaga) pandi jää peale hunnikutesse. Seal ta külmus ning pärast aeti kotti. Korraga püüti mitmeid tonne. Kuna

---

⁸⁸ Samas, lk. 28.

⁸⁹ Asutamisaastate dateeringud on erinevad, Liivikülal nimetatakse sageli ka aastat 1898 (nt. M. Mäger), Johannes Grant teab, et 1897. Alfred Kroon, et 1900. Linda küla asutamis aastateks on pakutud 1901 ja ka 1902.

⁹⁰ 1 verst on 1, 067 kilomeetrit.

⁹¹ A. Nigol 1918, lk. 61; O. Laamann 1979, lk. 173-174.

⁹² M. Mäger 1970, lk. 218.

⁹³ J. Kiris 2008, lk. 5-6.

loomad olid harjunud värsket kala sööma, siis mäletab A. Maripuu järgmist juhust. Püüti kala, ning kõik mehed olid ametis. Hobune ei suutnud aga oodata, millal talle kala antakse. Ta läks ise äsja välja tõmmatud, jääle lebava mõrra juurde ning asus isukalt alles veel siplevat kala sööma. Lahe suudmes oli suur kivi. Sellest oli tulnud ka koha nimetus – Buhta Bolšova Kamnja. Selle juures armastas heeringas kudeda. Kord oli Aleksandri isa vaatama läinud, kas kala juba tuleb. Kuna ta oli tükk aega kadunud, siis mindi vaatama, kuhu ta jäi. Isa oli kivi juures seisnud ja lihtsalt kahvaga kalu jääle tõstnud. Vett oli kõigest 0,5 meetrit. Must ja paks kala läks jää alla kudema. Varsti oli kalahunnik suur nagu heinakuhi. Kala müüdi jaapanlastele põllurammuks.⁹⁴

Püütud kala müüdi kohalikele ülesostjatele, kelleks olid venelased. Hiljem, Linda külas kompanjonid Alas ja Meisterson alustasid lisaks kalapüügile tegutsemist ka ülesostjatena.⁹⁵ Ent kõrgemat kokkuostu hinda maksti mõni kilomeeter üle lahe. Et kergem oleks oma saadusi üle Peeter Suure lahe Vladivostokki turule toimetada, hakkasid asunikud endale väikesi purjelaevu ehitama. Selliste 2 – 3 pere peale kokku ehitatud purjelaevadega toimetati siis saadused Vladivostokki, kust tagasisõidul ka vajalikud kaubad kaasa toodi. Nõnda oli Vladivostoki sadamas ikka kuni kümmekond eesti purjelaeva.⁹⁶

Kohalikud hiinlased püüdsid merikapsast. Selle püüdmiseks sõidetakse lootsikuga vaikse ilmaga merele, natukene maad kaldast eemal visatakse vette pikad kepid, mille küljes on kinnitatud raudkonksud. Nendega katkutakse merepõhjast kividele kinnitunud kapsataolisi taimi. Sel viisil püütud taimi kuivatatakse natuke päikese käes, ning viiakse turule müügiks.⁹⁷

Asundus sai aega mööda lisatäiendust ka elanike osas. 1904. aastal saabus eesti saartelt korraga 186 eesti peret.⁹⁸ Asunike kirjad kodumaale omastele ning tsaarivalitsuse huvitatus väljarännu jätkumisest erutasid Eestimaal paljude meeli. Järjest uued väljarändajate grupid pakkisid kohvrid ja asusid kaugele maale teele. Üha rohkem tuldi nüüd maad mööda. Kui enne tuli võtta ette suur merereis Odessast või sõita Habarovskist mööda Amuuri jõge Vladivostokki, siis valminud Manžuuria raudteel kestis rongireis

⁹⁴ A. Maripuu 1987, lk. 2-3.

⁹⁵ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 36.

⁹⁶ E. Past 1940, lk. 15.

⁹⁷ A. Novitskaja 1905, lk. 15.

⁹⁸ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 21.

Moskvast Vladivostokki 21-25 päeva. Mandžuuria – Vene – Hiina raudtee ehitamine põhjustas käesoleva sajandi alul Kaug-Idas suure majandusliku tõusu, Selle raudtee omanik, venelaste Hiina Raudteeselts tegutses muu seas suurejooneliselt ka laevanduse alal. Seltsil oli enne Vene Jaapani sõda 18 suurt reisijate- aurulaeva, mis pidasid ühendust Kaug-Ida rannikul, Beringi väinast kuni Šanghaini. Paremail raudteeseltsi laevadel teenisid teiste seas kaptenitena eesti meremehed.⁹⁹

Raudteed rajati järk-järgult, vastavast Vene riigi rahalistele võimalustele. Vajadus raudtee järgi oli suur. Ühelt poolt parem ligipääs Siberi maavaradele, teisalt jälle oma positsiooni tugevdamine. Raudteed otsustati hakata ehitama mõlemast otsast. 19. mail 1891 pani troonipärija Nikolai Vladivostokis nurgakivi niinimetatud Ussuuri lõigule, mis pidi ulatuma Habarovskini.¹⁰⁰ Mastaapsel ehitusel töötas 90 000 talupoega, sõdurit, kasakat ja vangi üpris ekstreemsetes tingimustes. Vaid 29% ehitajatest olid sündinud siberlased, ülejäänud olid kohale toodud Venemaalt või mujalt, sealhulgas Hiinast, Koreast ja Jaapanist. Kui palju ehitajaid töökohustuse täitmisel hukka sai, ei ole teada. Aga võib arvata, et see arv ulatub mitmetesse tuhandetesse.¹⁰¹

1891. aastaks ühendati Euroopaga Irkutsk, 1904. aastal sai valmis Baikali lõik. Vladivostokki sõideti siiski 1916. aastani läbi Kirde - Hiina. Tähtsaks raudteesõlmeks kujunes Harbiin.¹⁰²

Tänu raudteele vabanes kui pais ning Siber koloniseeriti – industrialiseeriti kiiresti. Rahvast saabus rohkelt lisaks Siberile ka Kaug-Itta. Riik tegi ka neile asunikele soodustusi, mis jäid siiski alla esmaasujate toetustele. Oma osa eestlaskonna kasvul oli aastatel 1904 – 1905 peetud Vene – Jaapani sõjal, mis kestis viisteist kuud ning lahinguid peeti peamiselt Korea pinnal. Põhjuseks Venemaa ja Jaapani huvide konflikt Hiinas. Jaapan oli pääsenud lääne suurriikide ikkest peamiselt seetõttu, et nende huvi köitis enamasti Hiina. 1895. aastal tutvustas Jaapan enda ambitsioone, lüües Mandžu vägesid Koreas ja Mandžuurias. Ent Jaapani Shimonoseki rahulepinguga kinnitatud võitused kahjustas Prantsusmaa, Saksamaa ja Venemaa kolmiksissetung. Venemaa ja Jaapani vaen

---

⁹⁹ E. Past. 1940, lk. 10.

¹⁰⁰ Vladivostokki saabus Nikolai Jaapanist, kus pääses tervena atendaadikatses. See jättis temasse vimma jaapanlaste vastu, keda ta põlastavalt “pärdikuteks” nimetas, saades kaudselt üheks Vene-Jaapani sõja põhjuseks. D. Warnes 2002, lk. 195.

¹⁰¹ A. Jürgenson 2008, lk. 2007.

¹⁰² Samas, lk. 206-209. Head nii pildi kui sisulist materjali pakub veebiaadress www.transsib.ru

süvenes veelgi, kui Venemaa püüdis kindlustada oma ainuvõimu Koreas ja Mandžuurias, mis mõlemad olid Jaapani julgeoleku- ja majandushuvide elutähtis piirkond.¹⁰³ Venemaa saatis suured maismaajõud mööda Siberi raudteed itta, nende hulgas ka suur hulk eestlasi. Paljud neist said sõjateatris osaledes raskelt haavata, ning paranedes ei saanud või ei tahtnud tagasi koju minna. Demobiliseerunutena kohaneti uute oludega.

Venemaa jaoks suhteliselt mõttetu sõda kulges õnnetult. Keskmise vene sõdur või madrus oli harimatum kui Jaapani sõdur ning sama lugu oli ohvitseridega. Probleeme oli nii väljaõppes kui taktikas. Venemaa kaotas oma mereväebaasi Koreas Port Arturis ning Mukdeni lahingu. Hävitava kaotuse sai Venemaa Balti mere laevastik Tsushima merelahingus. Aasta hiljem olid mõlemad pooled valmis rahu sõlmima. Kaotus oli vapustanud Venemaa poliitilise korra aluseid ning ka Jaapanile oli võit läinud kalliks. Tema majandus poleks pikemale sõjale vastu pidanud.¹⁰⁴ Sõda lõppes Ameerikas viiendal septembril 1905. aastal sõlmitud Portsmouthi rahulepinguga, mille vahendas president Theodore Roosevelt. Leppe kohaselt loovutas Venemaa Port Arthuri ja Guangdongi neeme, evakueerub Mandžuriast ja poolelt Sahhalini saarelt ning tunnustab Jaapani viibimist Koreas. Seevastu Jaapani nõuet kontributsiooni saada ei rahuldatud.¹⁰⁵ Soodsad rahutingimused sillutasid teed kahe riigi lähenemisele, sest ka Jaapan sai suurepäraselt aru, et pikem konflikt Venemaaga poleks üldsegi tema huvides. 1910. aastal hõivas Jaapan Korea, ning Mandžuuria jagati Venemaaga mõjusfäärideks. Seal tegutsesid nad ühel nõul teiste riikide vastu, kaitstes kumbki oma mõjusfääre, ning pärast 1912. aastat lepidi kokku, et Hiina lagunemise puhul jagatakse Mongoolia omavahel.¹⁰⁶

Peale territoriaalloomutuste kohustus Venemaa Portsmouthi rahu järel andma jaapanlastele kalapüügiõigusi võrdselt oma alamatega, mis tekitas uut muret. Selles nähti nüüd jaapanlaste süstemaatilist rünnakut hõredasti asustatud maa-aladele, mis enamasti olid vähe uuritud ning mille üle puudus riiklik järelvalve. Kui enne olid Kamtšatka poolsaare jõgedel püük lubatud vaid kohalikele elanikele, siis nüüd avas Vene riik oma alamaile keisri eriloal kalapüügiks kõik jõed ainuõiguse alusel, seda võimekaile isikuile, kellest üks oli eestlane kapten Johan Erikson Pärnumaalt. Talle anti kalastamiseks

---

¹⁰³ J. Keegan 2008, lk. 18.

¹⁰⁴ P. Brewer 2007, lk. 92-93.

¹⁰⁵ Hutchinsoni kronoloogia 2000, lk. 340.

¹⁰⁶ J. Keegan 2008, lk. 18.

Anadõri limaani¹⁰⁷ lõunapoolne kallas, kolme püügikoha õigusega. Johan Erikson oli Kaug-Idas laialt tuntud ärimees ja laevandustegelane. Teiseks suuremaks kohapealseks ettevõtjaks võib nimetada Sangaste krahv Bergi oma kaaslastega, kes töötasid Grušetsky & Co firma all. Neid finantseeris Tartu Pank. Firma omas kaks suurt külmutusaurikut, töötades suures ulatuses ja transportides oma laeval kalu Peterburi. Need kaks firmat olid esimesed pioneerid Kamtšatka ning alustasid oma tegevust 1908. aastal.¹⁰⁸ Lähedal asuval Komandori saarestikku kuuluval Beringi saarel tegutses Kamtšatka Kaubandusühisuse ametnikuna eestlane Julius Martinson, tuntud laevaomaniku poeg Häädemeestelt.¹⁰⁹ Hermann Soone ja kapten Erikson asutasid “Kauge – Ida Kalatöösturite Seltsi”, mis tegeles 1919. aastani kala püügi, soolamise ja turustamisega nii Venemaale kui Jaapanisse. Oma tegevuse jooksul puututi kokku veel mitmete eestlastest meremeestega.¹¹⁰

Elu Kaug-Idas sujus kenasti. 1915. aastaks oli Liivikülas 141 majapidamist 691 inimesega, neist 236 meest ja 455 naist. Kalapüügiga tegelejaid oli 80, enamasti pärit Eesti saartelt ja läänerannikult, dialektiliselt lähedased. Peab lisama, et Eestis on kaheksa dialekti, mis jagunevad kolme gruppi. Saarte dialekt ja lääneranniku dialekt kuuluvad Põhja-Eesti gruppi. Keeleliselt oli Liiviküla suhteliselt homogeenne, dialekt säilis võrreldes Siberi asundustega hästi. Siinsetele maastikuobjektidele anti eestikeelsed nimed. Kui ümberkaudsed vene külad olid tüüpilised tänavkülad, millest põllud sageli mitme kilomeetri kaugusel, siis eestlased elasid igaüks omal krundil, ent kuidagimoodi isoleerituna ka ennast ei tundud. Oli kontakte nii venelastega, kes olid Kaug-Idasse välja rännanud juba varem, ning asustasid rannikut, samuti olid kontaktid moldaavlastega Uus - Bessaraabia külast. Lähimateks naabriteks olid muidugi hiinlased ja korealased. Hiina nimedega on kinnistatud jõed Setuhe, Maihe, Maodahe, siis Kangauzi, Vampaushi, Yushuwai ja Konsywai lähed, Hangani poolsaar ja Sidimi saar. Korea nimesid regioonis

---

¹⁰⁷ Limaan – suudmelaht, kitsas sügavalt maasse ulatuv madal merelaht, mida eraldab merest maasäär. Tekib vajuval rannikul jõesängi suudmeosast. Mereleksikon, lk. 220.

¹⁰⁸ H. Soone 1940, lk. 17-20.

¹⁰⁹ Samas lk. 26.

¹¹⁰ Soone nimi jookseb läbi ka J. Granti meenutustes: “Mäletan 1927. aastat, millal põletati maha Soone laod koos Kamtšatka jaoks varutud toiduainetega. Üheaegselt laopõlemistega oli veel kolm tulekahju, kus põles poolestaadik maha endine Auspergi puidutööstus ja osa elektrijaamast. Esimese jõe naftalaost saadi osa süütajaid kätte. See jäi terveks. Oli Zinovjevi-Kamenevi liikumine. Tapeti progressiivseid leninlasi (nagu hiljem selgus Stalini käsul.” J. Grant J. Viikbergile 14. 07. 1987. aastal.

üllataval kombel aga pole.¹¹¹

15 aastaga oli tekkinud elujõuline eesti kogukond, millel oli Kaug-Ida paljude rahvaste ja kogukandade hulgas oma arvestav koht. Talud olid oma väljanägemiselt nagu Eestis. Keskmisele talule kuulus 15 tiinu maad, mille hulka mahtus nii põld, karjamaa, mets ja koppel. Perel oli hobune, lehm, 5 lammast ja paar siga. Eestlased hoolitsesid oma loomade eest hästi. Laut oli soe ja loomade ninaesine korralik. Seetõttu olid ka lehmad sileda karvaga ning andsid hästi piima, keskmiselt 20-30 liitrit piima lehmalt. Sellest tingituna taheti eestlastelt tihti loomi ära osta. Kuid algul juhtus ka niisuguseid äpardusi, et ostja tuli mõne aja pärast suure kisaga tagasi, et teda olevat tüssatud – miks lehm talle ei taha niipalju piima anda? Kuid tegelik põhjus oli see, et venelased polnud harjunud oma loomade eest nii palju vaeva nägema.¹¹²

Kodumaalt kaugel aitab säilitada keelt ja kultuuri emakeelne kooliharidus. Kaug-Idas oli haridusega üldse kehvasti. Tol ajal ei osanud lugeda ega kirjutada pooled Primorje Krai elanikud. Vladivostokis olid kirjaoskajad 34% lastest, Nikolai-Ussuuriiskis 19% ja kohalikes külates ainult 17% lastest.¹¹³ Koolihoone tuli Liivikülla ehitada ise. Esimesed ettevalmistused kooli loomiseks algasid 1909. aastal. Varem oli kool tegutsenud neemel asuval vanas lätlane Jansonsile kuulunud majas. Õpetajaks olnud Nikolai Nikolajevitš Doroš, ning kuna ta ei osanud peale vene keele ühtegi muud keelt, ei saanud lapsed temast lihtsalt aru. Asja võttis käsile asunik Aleksander Linde, kes võttis riigilt rendile sada tessatiini maad koolimaaks, kokku viieteistkümneks aastaks. Riik eraldas talle veel viis tuhat rubla ehituskulude katteks. Sellega võttis ta omale kohustuse ehitada kool, ning ehitatu eest hoolitseda ka pärast valmimist. Ehitust aitas planeerida Mihkel Maripuu.¹¹⁴ Töö algas ühiste jõududega: kes tõi veeretasku palgi kohale, kes toetas rahaliselt, kes lõi ehitusel usinalt kaasa. Rahalisa saamiseks tehti tasulisi näitemänge, milleks talvel kolme Nikolai-rubla eest renditi näitetuba, suvel mängitud aga metsa ehitatud püünel. Eesti selts Vladivostokis saatnud näitemängu raamatuid. Meeles on näitetükid, nagu “Kurikanärijad”, “Kotka talu”, “Matsil unes, teistel ilmsi”. Nii aegamisi valmis koolimaja, kus lapsed said emakeeles õpetust. Õpikutest mäletatakse Jakobsoni ja

---

¹¹¹ J. Viikberg 1992, lk. 86.

¹¹² A. Maripuu 1987, lk. 2.

¹¹³ VM 2005.

¹¹⁴ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 30.

Kampmanni lugemikke.

Lauldi laulukooris, leidus pillimehi ja pillimeistreidki, asutati oma raamatukogu, kahekümnendatel aastatel pandi isegi karskusselts käima. Seltsi nagu näitemängegi juhtis kooliõpetaja Tilling.¹¹⁵

Koolimaja ehitusele lisaks rajati ka uus seltsimaja ning uuendati teedevõrku. Uuel, 1910. õppeaastal said lapsed kooliteed alustada uues koolihoones Suhhodolis. Sinna, Kuši buhti äärde, pidid lapsed kogu ringkonnast käima iga päev, sinna ja tagasi. Hangani poolsaarelt Suhhodoli tuli oma viis, kuus kilomeetrit, ning talviste tuultega selline igapäevane reis tekitas mõnikord probleeme. Selline olukord kestis 1919. aastani¹¹⁶, kui rajati teine kool Jušuai buhti. Uus kool oli nüüd puhtalt Eesti kool. Õpetajaks Mihkel Siiton, vene keelde tõlkis õpetuse Mihhail Jakovlevitš ning inglise keelt õpetas Susanna Nikolajevna Siiton. Maha ei jäänud ka naabrid. Moldaavlastel oli Uus – Bessaraabia külas oma kool, korealased õpetasid omi lapsi väikeses koolimajas Andrejevi buhtis. Õpetus seal oli korea keeles. Kes aga tahtis laiendada oma laste silmaringi, see pani oma järeltulijad eesti kooli. Asumiselt põgenenud revolutsionäär Johannes Lehmann peatus Ameerikasse sõiduvõimalust oodates kooliõpetajate juures.¹¹⁷ Tõsi, kohalik koolijuhataja olnud sõjaväes. Temalt ka märkus Korea kooli kohta: „Käisin vaatamas ka Korea kooli. See oli harilik korea hurtsik, kus leidus kooli tunnusena vaid seinatahvel, pinke ega laudu polnud. Poisikesed istusid põrandal, tüdrukuid polnud üldse.“¹¹⁸

Õpetaja Juhan Tilingu ilmumisega Liivikülla Jušuai buhti 1919. aastal alustas tööd teine, neljaklassiline kool. Algul jagas ta õpetust perekond Malki majas, hiljem vabanes perekond Kalfa maja. Kolme tuppa majutati mingi imega kolmkümmend õpilast. Alul oli probleeme koolitarvetega, hiljem osteti krihvleid ja paberit hiinlaste käest. Kogu õpetus käis eesti keeles, vene keeles andis õpetaja eritunde.¹¹⁹

Mõlemad koolid ühinesid 1928. aastal ning asusid Jušuai buhti äärsesse Kalfa majja. Kool kestis sügisest kevadeni. Tulid ka uued õpetajad: Maria Jefremovna Jurtšenko hakkas õpetama vene keeles, Maria Vassiljevna Tumma eesti keeles. 1932. aastal kolis kool uude suurde klubihoonesse, natuke hiljem ehitati oma koolihoone viimase lähedale.

---

¹¹⁵ M. Mäger 1970, lk. 222.

¹¹⁶ Õpetati vene keelt, aritmeetikat ja õigekirja. VM 2005.

¹¹⁷ Järelikult Siitonid.

¹¹⁸ J. Lehmann 1935, lk. 62.

¹¹⁹ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 30-31.

Uueks õpetajaks sai kalurikolhoosi ülesehituse üks aktiviste Feodor Trofimovitš Otšnjov.¹²⁰

Paljudele jäi see kooliharidus ainsaks eluteel, osad õppisid edasi Vladivostokis.

---

¹²⁰

Samas, lk. 32.

Kaug-Ida eestlased revolutsiooni ja Vene kodusõja aastatel

Revolutsioon kutsus esile Kaug-Ida eestlastes suure eneseteadvuse ja rahvusluse tõusu. Vladivostokki, kui piirkonna keskusesse oli aastatega tekkinud arvukas eesti kogukond. Juba aastaid olid Vladivostoki ja linna ümbruskonna eestlased palunud valitsusvõimudelt luba Eesti Seltsi asutamiseks. Pärast Romanovite dünastia kokkuvarisemist enam takistusi ei tehtud, ning luba anti. Vastloodud selts ühendas nii eesti soost meremehi kui Vladivostoki eesti kogukonda, mis hõlmas nii linna ennast, Liivi- ja Linda küla, aga ka eestlasi Tawritshanka, Poworotna, Slawjanka, Mostowoi ja Passeti küladest.¹²¹ Seltsi esimeheks valiti dr. Hans Lohk, kirjutati ning kinnitati põhikiri, milles seati oma eesmärgiks: „Kauge-Ida eestlasi ühendada, nende poliitilisi ja kultuurilisi püüdeid toetada, nende majanduslist korda tõsta ja ühendust kodumaaga alal hoida.“¹²² Seltsile muretseti ruumid, kus pea iga õhtu koos viibiti. Loomulikult valitses suur huvi kodumaa vastu, mida püüti leevendada seltskondliku vestluse ja uuemate uudiste vahendamisega.¹²³

Seltsi ruumid asusid ühes Eesti Vabariigi Esinduse ruumidega aadressil Komarovskaja 34, hiljem Komarovskaja 37. Selts oli kohalikule eestlaskonnale seltskonnaelu keskpunkt, kuhu koguneti pea iga õhtu. Vahetati omavahel uudiseid, mängiti kaarte, organiseeriti seltskonnaõhtuid. Ligikaudu tuhandest Vladivostokis elavast eestlasest olid seltsi liikmeid kolmesaja ümber, kes maksid ka liikmemaksu, nende seas ka hulk meremehi.¹²⁴ Oma patriootsuse tuhinas toetati rahaliselt ka saksa okupatsiooni all kannatavat kodumaad. 3. aprill 1917. aasta seltsi koosolekul tegi kapten Peeter Mender ettepaneku toetada teater „Estonia“ osatähtede lunastamisega otseselt teatrit, kaudselt aga kodumaad, näidates üles, et ka kaugel maailma servas Eestimaa pind neile püha on. Nimekirjas on ka tuttavaid nimesid. Laevakapten Mihkel Veide lunastas kohe kaks osatähte summas 52. rubla, meremees Johannes Hanslep ühe, summas 27. rubla ja meremees Martin Grant samuti ühe, summas 27. rubla.¹²⁵ Seltsi suurimaks saavutuseks jääb: „Kauge-Ida asunikkude esitajate kongressi“ kokkukutsumine ja läbiviimine 19. - 20. augustil 1917.

¹²¹ A. Nigol 1918, lk. 61.

¹²² Wladivostoki Eesti Seltsi põhjuskiri, lk. 3.

¹²³ E. Past 1940, lk. 12.

¹²⁴ M. Hallik; O. – M. Klaassen 1999, lk. 78.

¹²⁵ ERA f. 43, n. 1, s. 42, lk. 107.

aastal Vladivostokis kommertsikooli ruumides. Osalejate hulgas olid M. Siitan, A. Eisvald, J. Treiel, J. Rihvk Liivikül last ja N. Kärner, G. Krass, H. Krass, M. Valk, T. Alasi ja H. Väli Linda külast. Muuhulgas otsustati luua Eesti seltsid nii Linda kui Liivi külla; abi lubati anda ka emakeelse koolihariduse organiseerimisel.¹²⁶

Kuid selts ei olnud ainus eestluse kandja Vladivostokis.

Lühikese demokraatiapuhangu mõjul Venemaal püüdis rahvas näidata oma poliitilist teadlikkust aga ka eneseväljendust kõikvõimalikke ühendusi, komiteesid ja nõukogusid luues. Sellest kataklüsmist ei jäänud puutumata ka kohalikud eestlased. Lisaks Vladivostoki Eesti Seltsile alustasid viimase juures oma tegevust ka Eesti Keskkomitee Vladivostokis; Kojusõidu Komitee; Eesti Rahvuskomitee (kirjapildis ka Eesti Rahvusline Komitee, analoogne eksisteeris lühikest aega ka Omskis)¹²⁷ ja Nõuandev Komitee. Teoreetiliselt alluti Üle-Siberilisele Eesti Asunduste Komiteele. Komiteedesse kuulumist loeti auasjaks kui mitte kohustuseks, ehkki liikmeskond oli sama ja komiteed dubleerisid üksteist. Otsustati meelevaldselt ise ja viidi ka oma otsuseid täide. Nii näiteks Eesti Rahvuskomitee 21. detsembri 1919. aasta koosoleku otsus: „Tänasest päevast pääle töötab Eesti Rahvusline Komitee Siberis Wladivostoki Eesti Wabariigi Esituse juures tema töö- ja nõuandva asutusena, annab Esitusele oma varanduse ja kirjakogu üle ja täiendab ennast uute tööjõudude juurde walimisega. Komitee töökava uuendatakse ja laiendatakse Esituse ametikoha vääriliselt.“¹²⁸ Ühelt poolt oli see dr. Lohkile abiks (kes sai ka selle komitee esimeheks), teisalt tekitas teine teist dubleerivate organisatsioonide rohkus segadust. Nii jäi paljudele hädasolijatele tihti arusaamatuks, kelle poole ta peaks pöörduma ja kes konkreetselt tema probleemidega tegeleb. Ja lõpuks jõudsid kõik mured ikka dr. Lohki lauale.

Doktor Hans Lohki nimetas Vladivostokis Ametlikult Eesti asjuriks (esitajaks) 13. 12. 1919. a. Eesti Vabariigi Londoni saatkond Jaan Kopvillemi isikus, kes oli saatkonnas sekretäriks.

---

¹²⁶ ERA f. 43, n. 1, s. 42, lk. 2-5; S-D Leino 2008, lk. 24.

¹²⁷ Kõigepealt nimetas end keskseks organisatsiooniks Eesti Rahvuslik Komitee Siberis asukohaga Tomskis, mis kaitseb “eestlaste kui iseseisva demokraatliku vabariigi kodanike” huve. Olukorra halvenes kodusõja rindel taanduti Omski. Vt. V. Maamägi 1980, lk. 58; A. Jürgenson 2002, lk. 244.

¹²⁸ ERA f. 43, n. 1, s. 2, lk. 13.

See oli hea valik. Dr. Hans Lohk oli töötanud 24 aastat Vladivostoki Pasteuri¹²⁹ Instituudi ja linna tervishoiubüroo juhatajana. Vene – Jaapani sõja ajal (1904 – 1905) praktiseeris sõjaväljal arstina. Sündinud Viljandimaal Vanamõisas omandas ta arstikutse, ning pärast ülikooli lõpetamist asus praktiseerima Viljandisse. Kuulus Eesti Üliõpilaste Seltsi.

Võimeka inimesena asus 1898. aastal Pasteuri instituudi teenistusse teisele poole maakera - Vladivostokki, kuhu jäi 1923.-nda aastani. Hoolimata tülidest kohalike eestlastega sai ta 1921. aastal Eesti konsuli ja *charge d'affaires*'i tiitli Kaug-Ida vabariigis ning Hiinas.

1920.-ndast aastast oli ta ka Soome Vabariigi asekonsul. Hiinas võttis ta oma abiliseks valgete poolel raskelt haavata saanud Jaan Mahlbergi (Maalberg).¹³⁰

Dr. Lohk oli hiljem diplomaatilises teenistuses Leedus ja Leningradis. Pensioneerus 1933.-ndal aastal. Arreteeriti Nõukogude võimuorganite poolt ja suri 23. veebruaril 1942. aastal Molotovi oblastis.¹³¹

---

¹²⁹ Pasteur, Louis (1822 – 1895), prantsuse keemik, mikrobioloog ja immunoloogia rajajaid. EE 7, lk. 215.

¹³⁰ E. Medijainen 1997, lk. 268.

¹³¹ <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=1851>.

Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon 1918-1991, lk. 74-75.

Hoopis tuntum on dr. Hans Lohki poeg arhitekt Elmar Lohk (1901 – 1963 Göteborg). Ta oli 1930.-ndail viljakaimaid Eesti arhitekte, projekteerinud muuhulgas endise kindlustusseltsi EEKS-Maja Vabaduse väljak 10, hotelli Palace, Tõnismäe polikliiniku ja Kadrioru staadioni arhitektuurse osa.

Kaug-Ida Vabariik

Kaug-Ida Vabariik kujutas endast nõrga keskvoimuga demokraatlikku vabariiki, sisuliselt puhverriiki Nõukogude Venemaa ja Jaapani vahel aastatel 1920 – 1922. Vabariik loodi Nõukogude Venemaa initsiatiivil, et vältida otsest sõda Jaapaniga, säilitades samas kontrolli regiooni üle kohalike Kaug-Ida bolševike kaudu, kes allusid Siberi parteikomiteele. 1920. aasta novembri lõpul loeti Kaug-Ida Vabariigis 330 kommunistlikku parteirakukest koos üheksa tuhande kommunistiga; 200 komsomolirakukest ühendasid viiete tuhandet komsomoli liiget.¹³² Venemaa ei olnud hetkel võimeline arendama pealetungi Vaikse ookeani suunal, sest oli momendil seotud sõjas Poolaga ning Krimmist alustas pealetungi parun Wrangel. Siberist viidi väeosasid tagasi Euroopasse, Jaapan jättis oma väeosad (ligi 100 000 meest) esialgu kohale, sest punased partisanid Jakov Trjapitsõni juhtimisel (partisanide üldjuht oli Sergei Lazo)¹³³ valmistasid neile parajat peavalu.

Loodud vabariigi territoorium oli suur. Ta koosnes Burjaatiast, Tšita oblastist, Amuurimaast, Habarovski krai lõunaosast, Primorjest ja Sahhalinist – maa ala, mis on kolm korda suurem kui näiteks Prantsusmaa, kuid elanikke oli siin aga vaid 2 miljonit. Pealinnaks nimetati algul Verhneudinsk (praegu Ulan – Ude). 14. mail 1920 tunnustas Nõukogude Venemaa valitsus Kaug-Ida Vabariiki ametlikult. 1920. aastal sõlmiti rahuleping Jaapaniga. 1921. aasta kaheteistkümnendal veebruaril valiti Asutav Kogu, kus kommunistid said 72, 6% ehk kolm neljandikku saadikukohtadest. 27. aprillil 1921 kinnitati konstitutsioon. Moodustus vabariik, kus pea- ja välisministriks oli bolševik Aleksandr Krasnoštšekov, valitsusse kuulusid esseerid, menševikud, kuus bolševikku ning relvajõududeks peamiselt bolševike kontrolli all olev revolutsiooniline rahvaarmee. Ent selles nähti kõikide osapoolte meelest ajutist nähtust. Vabariigi elanikkond oli kirju, koosnedes kindralite Aleksandr Koltšaki ja Vladimir Kappeli armeede jäänustest, ataman Semjonovi Burjaadi-Mongoolia Vabariigi asukatest, kohalikest burjaatidest, punastest

---

¹³² Jakimov 1973, lk. 16.

¹³³ Senimaani regiooni rahvuskangelane, kelle surm auruveduri ahjuviskamise läbi kujunes märtrisurmaks. Tema esinduskujud on au sees, igal kohapealsel linnal on tema nimeline väljak või tänav, kirjutatud on raamatuid, tehtud on filme. Eesti keeles Kaug-Ida Vabariiki puudutav kirjandus puudub, välja arvatud Viktor Kini psühheedeliliste sugemetega romaan „Valgete tagalas“, ning NSV Liidu ajalugu õpetavad õpikud, võitlusest välisinterventidega pikemalt 1983. aastal ilmunud õpiku teises köites.

partisanidest, ning arvukatest sõjapõgenikest. Erinevad poliitilised jõud olid killustunud, ning tuli ette koguni tulevahetusi, ka valgetel omavahel. Bolševike seisukohalt ei olnud kodusõda regioonis veel lõppenud, ehkki ülejäänud Venemaal olid lahingud läbi saanud ja saabunud rahuajad. Erinevatel aegadel oli ametis viis erinevat isehakanud valitsust. 15. oktoobril 1920, oodanud ära, mil rahukokkulepe Jaapaniga jõustus ja viimane jaapanlaste ešelon Baikalimaalt Primorjesse lahkus, tungisid Kaug-Ida rahvaarmee väed ootamatult ataman Semjonovi väeosadele kallale. Puhkes järjekordne relvakonflikt, kus „semjonovlased“ tõrjuti Mandžuuriasse üle Hiina piiri. Ataman Grigori Semjonovil õnnestus Primorjesse lipsata, kus asusid veel ta sõbrad jaapanlased ja korraldusi jagas Kaug-Ida Vabariigi „menševikest“ koosnev koalitsioonivõim. Semjonov üritas seal poolehoidjaid leida ja Valget liikumist taastada, kuid 1920. aasta detsembris saatsid Vladivostoki võimud kindral Semjonovi maalt välja. Kaug-Ida Vabariik viis oma vabariigi pealinna üle Tšitasse, endisesse Semjonovi pealinna, ning lipuks sai puna-sinine värvikombinatsioon.¹³⁴ Valitsus asus tegevusse ühes hotellis.

Ataman Semjonov ise resideerus 1920. aasta 7. detsembrist kuni 1921. aasta 26. maini Dairenis (Port Arturi lähedal). Koos kohalike kaupmeeste Merkulovitega plaanitses ta Vladivostokis võimu haaramist, mis oli kavandatud 1921. aasta mai lõppu. 27. mail prahtis ta laeva „Kiodo Maru“, seda vaatamata jaapanlaste vastuseisule, kes leidsid, et teda ei vaja Vladivostokis ei sõjavägi ega avalikkus, ja suundus Vladivostoki reidile, kuhu saabus 30. mail.¹³⁵

Päev enne, 26. mail 1921 puhkes Vladivostokis mäss. Kohalikud bolševikud, kes olid vahepeal võimu juurde pääsenud („Roosa koalitsioon“), aeti laiali ning moodustati Amuuri Ajutine valitsus, mida hakkasid juhtima ettevõtjatest vennad Nikolai ja Spiridon Merkulovid. Uue Vladivostoki valitsuse armee tuumiku moodustasid hukkunud kindral Vladimir Kappeli väeosad („kappellased“), kes asusid Primorjet kaitsma. Ataman Semjonovit ei vajatud enam. Läbirääkimised vendade Merkulovitega „Kiodo Maru“ pardal kukkusid 4. juunil läbi. Vennakesed ise lootsid naiivselt, et kui nemad astuvad Primorje valitsuse etteotsa, õnnestub neil bolševikega kokku leppida, et Primorjet

---

¹³⁴ Alternatiiviks oli bolševike poolt pakutud roheline lipp, üleval nurgas ankur ja ader (sirbi ja vasara asemel). Vormimütsidele pakuti rohelist nelinurkset kokardit, nagu punaarmeeelased kandsid punast viisnurkka. J. Stephan 1994, lk. 142.

¹³⁵ B. Sokolov 2008, lk. 244.

tunnustatakse kui mingit puhverriiki, tingimusel, et sealt ei korraldata Nõukogude Venemaa vastu mingeid vaenulikke ettevõtmisi. Semjonovi väeosad alustasid liikumist Vladivostoki poole, kuid põrkasid Razdolnoje küla juures kokku kappellastega. Lahingu lõpetas alles jaapanlaste sekkumine. Merkulovid katkestasid nüüd Semjonovi varustamise, lubades seda jätkata alles siis, kui Semjonov on Primorjest lahkunud. Jaapanis tuli aga võimule uus valitsus, mis püüdis Moskvaga rahu sõlmida.¹³⁶ Semjonov oli mängust lõplikult väljas.

1921. aasta novembris alustas Primorje valitsus sõjalist pealetungi. 22. detsembril vallutati Habarovsk. Kommunistide kontrolli all olev rahvaarmee sõjaminister Vassili Konstantinovišt Blücheri¹³⁷ juhtimisel astus Nõukogude Venemaa toel Primorje valitsuse vastasesse võitlusesse. Jaanuaris ja veebruaris 1922 toimusid rasked lahingud. Primorje poolt korraldas kaitset kindral Viktor Moltšanov, kes sai lüüa 10.- 12. veebruaril toimunud Volotšajevka lahingus. 14. veebruaril vallutas rahvaarmee tagasi Habarovski, mis oli olnud paar kuud valgete käes.

1922. aasta suvel toimus Vladivostokis Amuuri semstvokogu, kes valis Amuurimaa valitsejaks ja sõjapealikuks kindralleitnant Mihhail Dieterichsi, kes oli kunagi olnud admiral Aleksandr Koltšaki staabiülem. See enam midagi suurt ei muutnud. Hävitavaks osutus 7. - 9. oktoobril toimunud Spasski lahing. Rahvaarmee juhtis selles lahingus I. P. Uborevitš. Vastavalt lepingule Ameerika Ühendriikidega (kes soendas suhteid Nõukogude Venemaaga) nõustus Jaapan oma väed Primorjest välja viima. Rahvaarmee lasi sellel vahele segamata juhtuda, sisustades aega Kaug-Ida puhastamisega vaenulikest elemendist. Löögi alla sattusid kõik endised koalitsioonipartnerid. 25. oktoobril 1922 aastal, kui viimane Jaapani laev lahkus Vladivostokist, tungis Rahvaarmee koos partisanidega linna. Enamikul sõjapõgenikest, ligikaudu kahekümne viiel tuhandel inimesel õnnestus lahkuda linnast enne nende tulekut, pagedes jalgsi Koreasse, Hiinasse, ning laevadel Shanghaisse. 14. novembril 1922. aastal Kaug-Ida Vabariik likvideeriti ning juba järgmisel päeval liideti Vene Föderatsiooniga. Lõuna Sahhalin jäi Jaapani valdusesse, kulus aastaid, et likvideerida piirkonnas võimutsevad valgete banded.¹³⁸

---

¹³⁶ B. Sokolov 2008, lk. 244 – 246.

¹³⁷ Tulevane Nõukogude Liidu marssal oli enne revolutsiooni Peterburis metallitöölaine.

¹³⁸ J. Stephan 1994, lk. 141 – 155; V. Tšerkassov – Georgijevski 2002, lk. 416 – 434; A. Jürgenson 2008, lk. 253.

Kaug-Ida Eesti esindus

Hans Lohk astus Eesti Vabariigi esindaja ametisse 22. detsembril 1919, tema ametivennaks Irkutskis sai Aleksander Kaelas. Ometi esindas dr. Lohk Eestit juba varem. Oma läbi Kanada Eestisse saadetud kirjas juulis 1919 teatab ta, et andis Prantsusmaa saatkonnale kindral Janini isikus üle teate, et: „Eesti valitsus siin eestlaste vabastamist mobilisatsiooni alt nõuab. Mõned mehed on juba teenistuses, teised ootavad Eestimaa sündmuste käiku. Vägisi veel ei ole võetud.“ Samuti nõuab ta kellegi saatmist Eesti ametlikuks esindajaks.¹³⁹ Esindajaks valiti teda, kui kaua piirkonnas elanud ja aktiivset Eesti seltsielu edendajat ennast.

Tegevust jätkas ka Eesti Rahvuskomitee koosseisus dr. Lohk esimehena; W. Tiedemann ja F. Koff kirjatoimetajate, asjaajajatena; J. Pukits laekahoidjana, W. Küppar kirjakogu hoidja ja J. Kalamees informatsiooni osakonna juhatajana. Ametita liikmeteks jäid M. Nuth, A. Aswelt, P. Unger, J. Peterson, K. Plaksi, H. Soone ja P. Teeveer. Esituse kantselei oli avatud argipäeviti seltsi ruumides Komarovskaja tänaval kella neljast kuueni.¹⁴⁰

Bernhard Linde¹⁴¹ kirjutab: „Siinne eesti asundus on õige arvurikas. Eestlaste mingit kindlat arvu on raske nimetada, kuna paljud, igatahes enamus, siinsest eesti seltsist eemale hoiavad, seda tagurluseks kodanlaste seltsiks pidades. Aga umbes 500 eestlast on Vladivostokis kindlasti, kuigi seltsi liikmete arv ulatub 200. Siinne selts on eestlastele siiski seltskondliku elu keskkohaks, iseäranis kui silmas pidada, et selts ilusa ja ruumika korteri peab, kuhu liikmed kokku tulevad pea igal õhtul. Ka paneb selts sagedasti väiksemaid lõbuõhtuid toime, milledest osavõtmine olla võrdlemisi elav. Seltsi juures asub kauge-ida eesti asunduste keskkomitee, mille rajoon Mandshuuriast Vladivostokini ulatub.“¹⁴²

Esinduse oli tööd ja tegemisi kuhjaga. Venemaa kodusõjakeerisesse oli haaratud kümneid

¹³⁹ Postimees nr. 159, 31. juuli 1919, lk. 2.

¹⁴⁰ ERA f. 43, n. 1, s. 30, lk. 38.

¹⁴¹ Kirjandustegelane, publitsist ja tõlkija. 1916 – 1919 Venemaal sõjaväeametnik. Sõitis kodumaale läbi Siberi Vladivostoki ja Shanghai kaudu. Oma märkmete põhjal kirjutas reisikirja “Tõusva päikese mailt.” vt. EE 14 Eesti Elulood, lk. 248.

¹⁴² B. Linde 1925, lk. 45.

tuhandeid eestlaseid kes otsisid sidet kodumaaga, omavahel ning omaste kohta. Punaarmee edasitungi tagajärjel taganeti järjest ida poole kuni ette tuli meri ja mereäärne suurem sadam Vladivostok. Laevaga Euroopasse jõudmine oli aga teadupoolest kallis. Nii paluti esimese asjana abi Eesti Esinduselt. Viimane organiseeris võimaluse piires põgenike ärasaatmist nii Liitlaste kaubaalustega kui Rahvusvahelise Punase Risti kaudu. Mõlematel olid omad tariifid. Raha kojusõiduks said põgenikud üldjuhul esinduse kassast võla näol. Tihedat koostööd tehti selles küsimuses teiste analoogses olukorras olevate esindustega nagu Poola, Tšehhi, Läti, Gruusia jne. Viimasel kahel olid kohapeal erinevalt Eestist ametis asekonsulid. Muidugi oli ka põgenike hulk suurem.

Dr. Lohk oli huvitatud võimalikult paljude kaasmaalaste kohta info kogumisest. Selleks määras ta erinevatesse linnadesse volinikud informatsiooni kogumiseks, laialijagamiseks ja kohapealsete eestlaste abistamiseks. Samuti said volinikud täpsed juhised Eesti kodakondsusesse astujatega tegelemiseks. Volikirjaga määrati hr. Sutt Harbiini, Hr Jannes; hiljem hr. Rullinkoff Tšitaasse, hr. Laetz (Lääts) Blagoveštšenskisse, hr. Aavik Svobodnõisse, hr. Koppel, hiljem hr. Mälk Habarovskisse, hr. Ruthe, hiljem hr. Nortots (Noortoots) Shanghaisse, prof. Martinson Nikolsk – Ussuriiskisse, hr. Niggol Petropavlovskisse Kamtšatkal ja hr. Raudsepp Vernheudi.¹⁴³

1921. aasta augustiks oli Eesti esindus kindlaks teinud ligikaudu 400 eesti soost põgeniku andmed Vladivostokis ühes ümbrusega, saja Primorje oblastis, saja viiekümne Amuuri oblastis, kahesaja kahekümne viie Baikali oblastis ja saja kolmekümne viie Mandžuurias. Andmed edastati Vladivostoki konsulite korpusele, mille töös dr. Lohk osales Soome viitsekonsulina.¹⁴⁴

Paljud sõjapõgenikud olid Vene kodusõja segaduses kaotanud dokumendid, paljudel polnud õigeid dokumente kunagi olnudki. Esindus asus väljastama isikutunnistusi, hiljem ka Eesti Vabariigi passe, juhindudes Eesti Vabariigi juhtnõõridest kodakondsusse vastuvõtmise kohta. Raha koguti esialgu annetustena ja laenudena, arvestatav sissetulekuallikaks oli ka seaduse poolt kindlaks määratud esindaja vahetasude tariif valuutas, mis asukohamaas üldiselt kehtis.

Raske ülesanne oli suhelda erinevate sõjaväevõimudega. Oma sõjalist ülemvõimu

¹⁴³ ERA f. 43, n. 1, s. 1, lk. 73; 76.

¹⁴⁴ ERA f. 43, n. 1, s. 9, lk. 150.

näitasid nii jaapanlased, ameeriklased kui Kaug-Ida Vabariigi enda sõjajõud eesotsas Vladivostoki komandandiga. Arreteerimised olid igapäevased ning eestlaste ja üldse vähemusrahvuste esindajate peale vaadati kui kahtlasele elemendile. Osa eestlaseid oli ju jäänud teadlikult kommunistide poolele ning astunud nende teenistusse. Kaug-Ida Vabariik hakkaski Eesti kommunistide õhutusel ajama aina vaenulikumat poliitikat eestlaste vastu, alla ei suudetud neelata Balti riikide iseseisvust ning Tartu Rahust tulenevaid kohustusi. Eriti taunisid võimud dokumentide vahetust.¹⁴⁵ Palju palvekirju sai esindus sõjavangis viibivatelt kaasmaalastelt, aga ka kinnipüütud desertööridelt ning lausa kaasmaalastest kurjategijatelt. Viimaste üle peeti eraldi arvestust.¹⁴⁶ Esindus suhtles tihedalt teiste välisriikide konsulaatidega, tegi koostööd Eesti konsulaadiga New Yorgis¹⁴⁷, ning eestlaste organiseeritud seltside ja komiteedega, millest suuremad olid Harbiinis ja Shanghais.

Sõna ja koosolekuvabadused polnud tollal keelatud ka Hiinas. 1917. aastal asutati Harbiinis, kus elas umbes kolmsada eestlast, Eesti Selts. Ajalukku on ta läinud kui Mandžuuria Eesti Selts, ametlik asutamiskuupäev 8. aprill (26. märts) 1917. aastal. Mandžuuria Eesti Seltsi esimeheks valiti Harbiini Punase Risti Haigla ordinaator dr. William Arthur Rehni¹⁴⁸ (sündinud 8. oktoober 1882 Tartus). Seltsi rajamisel osalesid veel pangaametnikud Leonhard Murs ja Johannes Sütt, mehhaanik Gustav Pedai, trükiladuja Eduard Sallum, postiametnik Johannes Ruben, maalikunstnik Johanna Roosi jmt. Mandžuuria eestlased.¹⁴⁹

Selts elas kaasa sündmustele kodumaal, lühikese ajaga tõmbas see enese ümber suurema hulga eestlasi. Telliti kodumaalt ajalehti ja muud kirjandust, olemas oli oma raamatukogu ja laulukoor. Korraldati perekonnaõhtuid ning suviseid väljasõite. Vahetati telegramme, mille tulemusena võeti Hiinas viibivad eestlased Suurbritannia konsulaarkaitse alla. Paljundati oma ajalehte, ning püüti organiseerida eestikeelse koolihariduse andmist ning luua kohalikke eestlasi ühendavat ajalehte. 1921. aastal loodi Mandžuuria Eesti Seltsi

---

¹⁴⁵ ERA f. 43, n. 1, s. 17, lk.

¹⁴⁶ ERA f. 43, n. 1, s. 9.

¹⁴⁷ Post käis läbi New Yorgi Eesti konsulaadi.

¹⁴⁸ Kirjapildis kord Rehni, kord Reni.

¹⁴⁹ O. – M. Klaassen 1988, lk. 64.

juurde naiskomitee, kelle ülesandeks sai heategevusliku töö organiseerimine, toetuse hankimine abivajajatele, ning jõulupuu korraldamine. Seltsil oli ka väike abikassa, lisaks koguti raha Eesti Punasele Ristile.

1922. aastal valiti uueks seltsi esimeheks varem Tšitaas konsulaaragendina töötanud Villem Jannes, abiesimeheks J. Ruben, kirjatoimetajateks härrad G. Pedai, G. Ellermann, G. Sender, A. Philatow ning pr. A. Leszczynska. 1923. aastal valiti esimeheks ärimees Rudolf Johannes Grünberg. 1922. aastal tähistati pidulikult seltsi viiendat aastapäeva. Külalisi oli Läti, Leedu, Poola ja Soome seltsidest. Oma tegevust hindab selts ise heaks. Harbiini Luteri kiriku nõukogus oli 12. kohast 7 kohta eestlaste käes. Eurooplasi oli Harbiinis ligi 100 000; luterlasi ligi 2000, nendest eestlasi 100 hinge. Üleüldine eestlaste arv Hiinas oli umbes 300, Mandžuuria Eesti seltsil 30 tegevliiget. Hiinas asuvad eestlased on peaaegu kõik eriteadlased ja kaupmehed.¹⁵⁰

1924. aastal Eesti Selts suleti Hiina ametivõimude poolt teadmata põhjustel, teistel andmetel kuulutati illegaalseks ja suleti Mandžuuria Eesti Selts 1926. aastal.¹⁵¹

Omavaheline suhtlemine siiski kogukonna vahel jäi. Edasi tegutses laulukoor, korraldati endiselt pidulikke koosviibimisi, teeõhtuid. Seoses poliitiliste sündmustega Hiina ja Jaapani vahelistes suhetes, ning Manzhouguo kuulutamise ja iseseisvaks riigiks 1932. aastal teatas Eesti Vabariigi konsul Harbiinis Johannes Sütt, et ta on saanud uue ametliku tegutsemisloa. 1934.-ndal aastal reorganiseeriti Selts Harbiini Eesti Seltsi nime all. Eestseisusesse valiti Alice Bardin (sündinud Ellermann), Aleksei Philatov (hiljem Raevald), Aleksander Lõhmus, Gustav Pedai ja Rudolf – Johannes Grünberg (hiljem Ramma).¹⁵²

Taasloodud selts hakkas arendama aktiivselt väga mitmekülgset tegevust. Kodumaalt telliti eestikeelset kirjandust, korraldati loenguõhtuid, tähistati üheskoos riigipühasid, diskuteeriti eesti ajaloo ja kultuuri üle. Suur huvi valitses Välis-Eesti Ühingu vastu, ning võimaluse vastu luua Harbiinis ühingu osakond. Selle faktiline loomine sai alguse 1935. aastal, mil Välis-Eesti Ühingusse astusid Aleksander Lõhmus, Rudolf – Johannes Grünberg, Aleksei Philatov, Harry Kuusik ja Aleksander Mauer Harbiinist ning Aleksander Jenas Mukdenist. Järgnevatel aastatel astus liikmeks veel 20 Manžuuria

¹⁵⁰ ERA f. 43, n. 1, s. 56, lk. 89.

¹⁵¹ J. Sütt 1932, lk. 12 – 13; O. – M. Klaassen 1988, lk. 66; ERA f. 43, n. 1, s. 56, lk. 59-60.

¹⁵² O. – M. Klaassen 1989, lk. 39.

eestlast.¹⁵³ Üha halvenevad töö ja elutingimuse ning poliitiline olukord sundisid paljusid eestlasi mõtlema kodumaale repatrieerumise peale. Aasta aastalt jäi seltsielu harvemaks. Pärast Teise maailmasõja algust sidemed Harbiini ja Eesti vahel katkesid.

Eesti rahvuskomitee, mis eksisteeris Harbiinis, loodi 7. oktoobril 1919. aastal. Komitee esimeheks valiti Johannes Kool, sekretäriks insener August Vares. Omavaheliste lahkkelide tulemusena tekkis võistlev organisatsioon, ehk Harbiini Ajutine Eesti Kodanike komitee, mille eksistents jäi siiski üürikeoseks. Eesti Rahvuskomitee tegevus lõppes seoses Johannes Sütile Eesti Vabariigi (mitteametliku) konsulaaragendi volituste andmisega 21. Novembril 1920.¹⁵⁴

Vastne konsulaaragent sattus kohe raskesse olukorda. Nimelt pärast Kaug-Ida vabariigi likvideerimist leidsid paljud endised Primorje valitsuse teenistuses olevad ametnikud pelgupaiga Harbiinis. Nüüd, kui kitsas käes, kõlbas neile ka Eesti vabariigi pass, et oma nahka päästa. Selleks pöördusid endised valgekaardi ohvitserid ja riigiametnikud Johannes Sütile poole, et too asja ära vormistaks. Kuid härra Sütile puudus vastav volitus, samuti hoiatas ta dr. Lohki, et nende Eesti kodakondsusesse vastuvõtmine võib võimaliku poliitilise seisukorra muutumise korras Mandžuurias, väga palju raskusi kaasa tuua. Samas tuli Vene emigrantidega häid suhteid hoida. Olid nad ju samasuguses seisus emigrandid kui eestlasedki. Samuti tuli härra Sütile tegeleda kõikvõimalike tagaotsimiste, petturite, tagasipöördujate vara, passide jagamise, kojusõidu võimaluste otsimisega hädalistele, ning selleks sõiduraha leidmisega. Kui 1923. aasta kevadel Eesti esindus Vladivostokis likvideeriti, sattusid Harbiini eestlased suurde ärevusse. Kohapeal oli veel umbes 40 eestlast ilma passideta. Samuti ei olnud Hiina veel Eesti Vabariigi iseseisvust tunnustanud. Dr. Lohk saadab Johannes Sütile enne kojusõitmist igaks juhuks 50 passi blanketti klausliga: “Palun teid viisade andmises äärmiselt ettevaatlik olla, kuna nüüd juba siit kõiksugu ollust hakkab kodumaale valguma.”¹⁵⁵

1923. aasta sügisel lõpetab välisministeerium Johannes Sütile konsulaaragendi volitused.

Shanghai Eesti Selts asutati 19. detsembril 1920. Seltsi esimeheks valiti Harbiinist Shanghaisse kolinud Arthur Nortots (Noortoots). Tegevusvormid olid teiste Eesti

¹⁵³ O. – M. Klaassen 1989, lk. 40 – 41.

¹⁵⁴ ERA f. 43, n. 1, s. 43, lk. 135.

¹⁵⁵ ERA F. 43, n. 1, s. 56, lk 104 – 105; 114; 117.

Seltsidega sarnased, ühised koosviibimised, jõulupuud aga ka eesti keelsed jumalateenistused Shanghai Saksa kirikus. 1921. aastal on seltsi nimekirjas nelikümmend üheksa liikmemaksu maksvat inimest. Esimeheks on A. Nortots, laekahoidjaks E. Kask. Valitud on ka revisjonikomisjon P. Menderi ja A. Leisbergi näol.¹⁵⁶ Kuna Shanghai on siiani üks maailma suurimaid sadamalinnu, kujunes ta pääseteeks kümnetele tuhandetele Venemaa sõjapõgenikele, nendeseas ka eestlastele. Selletõttu kimbutas Eesti seltsi liikmeskonna suur läbivoolavus.¹⁵⁷ Samas raskuste kiuste koostas selts Hiinas elavate eestlaste nimekirja. Shanghai Eesti Seltsi kõrval tegutses Eesti Rahvuskomitee, mis tegeles poliitiliste küsimustega. Rahvuskomitee esimeheks valiti pangaametnik Alfred Ruthe, aseesimeheks Walther Ruthe, sekretäriks August Rosenberg ja abisekretäriks Johanna Roosi.¹⁵⁸ Sarnaselt Eesti esindusele Vladivostokis hakkas Shanghai Rahvuskomitee väljastama isikutunnistusi, mida tänu Suurbritannia survele Hiina vastutahtmist ka tunnistas. Dr. Lohk määras oma volinikuks Shanghaisse Arthur Nortotsi, kellele oli abiks nõuandev komitee. Vahendid abi andmiseks eesti põgenikele tulid Vladivostokist ja olid seetõttu üpris piiratud. „Kaug-Idas on umbes 1000 kojusõidu võimalust ootavat Eesti kodanikku. Seetõttu üksikutele sõitjatele suuremaid summasid laenu ei anta. Kahjuks on need, kes on ennem abiraha saanud, seda tärimisiks pole tasunud ja seega kapitali kasutamist teistele väga raskendavad.“¹⁵⁹ Tihti laenas volinik A. Nortots hädaliste oma isiklikku raha. Passide väljastamine toimus ju ainult raha eest, neid võlgu väljastada ei lubatud. Passide blankette väljastas ja viseeris vaid Eesti esindus Vladivostokis. See tekitas Shanghais palju nurinat. Samas tekitasid Kaug-Idas väljastatud passid ja kodanikuks vastuvõtmine kahtlusi ka kodumaal. Mitmed koju jõudnud põgenikud sattusid uurimise alla. See lisas kohapealsetele ametnikele lisanärvipinget. Ka Arthur Nortots paneb ameti maha, ning annab ameti koos kirjavara ja asjadega üle Paul Rumbergile. A. Nortotsi lahkumisega satub ka selts raskesse olukorda, segadused rahade ja võlglastega.¹⁶⁰ Shanghaisse evakueeritakse Eesti esinduse arhiiv Vladivostokist. Peetakse plaani püsivama esinduse loomiseks Hiinasse.

¹⁵⁶ ERA f. 43, n. 1, s. 54, lk. 39 – 40.

¹⁵⁷ M. Hallik; O. – M. Klaassen 1999, lk. 79.

¹⁵⁸ Samas lk. 80 – 81.

¹⁵⁹ ERA f. 43, n. 1, s. 54, lk. 32.

¹⁶⁰ ERA f. 43, n. 1, s. 54, lk. 144 – 145.

Konsulaadi rajamise taotlemine Shanghaisse siiski ebaõnnestus Eesti valitsuse vastuseisu tõttu. Eesti välisministeerium kohustas hr. Rumbergi arhiivi ja arveraamatuid ühes dokumentidega ning rahaga Tallinnasse saatma. Oma kirjaga 29. augustil 1923 lõpetab Eestisse jõudnud dr. Lohk Paul Rumbergi tegevuse volinikuna, niisamuti ka härrade Sütti ja Laetzi oma.¹⁶¹ Rahvuskomitee lõpetas oma tegevuse juba 1922. aasta alguses.

Kaug-Ida Vabariigi eksistents lõppes koos Jaapani okupatsioonivägede lahkumisega. Rahvaarmee kindral Blücheri juhtimisel vallutas koostöös Primorje partisanisalkadega kogu Ussuurimaa ning kehtestas nõukogude võimu. Eesti Esindus jätkas raskuste kiuste tegevust. Dr. Lohk kirjutab: „Meil on nüüd sovjet valitsemas. Telegraaf ja raudtee praegu väga vilets ja läheb silmnähtavalt ikka pahemaks. Töö ja leib on hoopis kadumas. Harbiiniga on postiühendus katkenud. Ühendust pean Jaapani kaudu. Demokraatlik vabariik on juba tühjaks tunnistatud. Sovjet valitseb sõjaväe abiga ja vististe Moskva nõusolekuga. Viimane „perevorot“ siin oli ilma püssipauguta ja veretilgata. Nüüd peaks olema ometi võimalik kasutada Siberi raudteed. Palusin jälle mitmendat korda Vabariigi valitsust meile seda teed katsuda tarvitatavaks teha.“¹⁶²

Hans Lohk jõudis läbi Siberi raudteed kasutades koju juunis 1923.¹⁶³

Liivi ja Linda külades läks elu oma rada. Poliitilised muutused neid vähemalt esialgu ei puudutanud.

1918. aasta septembris külades kooliõpetajatega kohtunud Hans Lohk kirjeldab olukorda nii: „Ruumikad toad, vagane ja rahulik elu, nähtavasti üsna rahulolevad toitlustuse olud, sõnakuulelikud lapsed, niipalju õpetatud, kui see sääl võimalik on. Kõik see andis nii ütlemata meeldiva pildi. Mäeküljed on hiinlaste läbi lapikaupa põlluks haritud ja on hiinlaste käes rendi peal. Eemalt vaadates näevad talud nagu suvituskohad välja. Linda külas on 23 talukohta, millest 4 – 5 on alles asumis. Elanikud näikse rahul olevat. Terves külas (kokku on 123 inimest) on üks ainuke joodik noormees (Roid) ja seegi on küla seltskonnast väljas, elutseb hiinlaste ja korealaste juures mägedes. Et ta seal eestlasi soovitatavalt esitaks, seda ei või mitte ütelda. Ei jõua ta aga siiski ka mitte eestlaste

¹⁶¹ ERA f. 43, n. 1, s. 54, lk. 180.

¹⁶² ERA f. 43, n. 1, s. 16, lk. 34; s. 56, lk. 98.

¹⁶³ Postimees nr. 158, 17. juuni 1923, lk. 2.

kuulsust kollaste naabrite silmis rikkuda, sest mõistlik asunikkude elu on täielikult lugupidamist võitnud.“¹⁶⁴

Kalapüügiks oli olemas väikene ühistu, mis töötab hästi. Soetatud on tarvilik hulk kalapüügi riistu. Küla ühiselu edenemise kindlateks tunnusteks loetleb dr. Lohk järgmist:

1. Linda külas ehitatakse oma jõududega koolimaja
2. On olemas kauba tarvitajate ühistu
3. Olemas on küla hariduse selts, kooliõpetaja Kärneri eestvõttel.
4. Algatusel olev meresõiduriistade (lootsikute ja paatide ehitamise ühisus).¹⁶⁵

„Niihästi inimeste rohkuse kui ka jõukuse ja iseäranis ettevõtlikkuse poolest näib Alasi-talu tugevaks ühiselu vundamendiks olevat. Selle pere majapidamine on hästi edenenu. Iseäranis tähelepanu nõuab selle talu õunapuu aed. Küla servas on veel üks suur õunapuu aed olemas (Kravtshenko). See kasvab juba 17 aastat äpardumata. Praegu annab see aed sissetulekut, mis ettevõtte suurendamiseks põhjust annab (sissetulek olla 15 – 20 tuhat rubla aastas!). Kangete vihmavalingute tõttu on kõrsviljaäpardus külas harilik nähtus.

Praegu on koolimaja ehitus käsil. Koolilaste arv tõusis 15 pääle. Küla valitsus ja küla väikesed kultuuriasutused, on OMAL jõul kaks puumaja kokku ostnud, kohale vedanud ja juba üles ehitanud. Veel ei ole ehitus lõpule jõudnud, sest ei ole töölisi leida, aga siiski oktoobrikuul algab koolitöö vististi uues koolimajas.“¹⁶⁶

Dr. Lohk oli küladega ühenduses ka edaspidi. Mitmed külaelanikud võtsid mobiliseerimise kartuses Eesti kodakondsuse, nagu Hanslepp Juhan, Tedersmithi Jaan, Valter Rudolf,¹⁶⁷ mitmed, nagu ka Martin Grant olid Vladivostoki Eesti Seltsi liikmed.¹⁶⁸ Liivi ja Linda küla elasid segaduste aja kenasti üle. Peamiselt oli probleeme valgekaartlastega, kes rekvireerisid toiduaineid ja üritasid mobiliseerida mehi. Viimase puhul aitas Eesti kodanikuks registreerimine. Piisav arv kuldrublasi aitas Kaug-Ida ametnikega asju ajades kõiki probleeme lahendada. Punaste partisanidega oli asi keerulisem. Neid tuli varustada toiduainetega. Nende hulgas võitles ka hulk eestlasi.

¹⁶⁴ ERA f. 43, n. 1, s. 30, lk. 195. Andrei Roi ehk Roi Rein sattus halvale teele, ning ühines hiina bandiitide “hunhuusidega.” vt. Viikberg 1992, lk. 86; Jürgenson 2001, lk. 78.

¹⁶⁵ ERA f. 43, n. 1, s. 30, lk. 196.

¹⁶⁶ ERA f. 43, n. 1, s. 30, lk. 197.

¹⁶⁷ ERA f. 43, n. 1, s. 30, lk. 24.

¹⁶⁸ ERA f. 43, n. 1, s. 30, lk. 163.

1918. aastal tuli Suhhodoli revolutsiooniline madrus Priidu Vähi, kes moodustas koos Nikolai Kärneriga oma salga, kuhu kuulusid veel Mihhail Vaske, Iisak Pihel, Ivan Mägi, Vassili Müürissepp, Albert Juhanson, Ivan Armas, Ivan Saarväli, Ignat Mošajev, Semjon Hromov ja teised. 1919. aasta kevadel tulid ameerika väeosad maismaal raudteed mööda Vladivostokist sisemaale, merelt tehti dessant Kuši buhti.¹⁶⁹ Eestlaste salk taandus taigasse. Priidu Vähi ja Mihhail Vaske tabati suvel ning lasti Škotovos maha. Rasketel aegadel leiti veel üks rahategemise viis: „Salapiiritusega tegeles laias kaares talunik Lind. Tema krundil elas korealasi – neliteist rentnikku, kes tegid „pärišhärrale“ teopäevi ja maksid ka raharenti. Piiritust toodi Korea poolt lotjadega plekknõudes – *made in Japan*. Piiritusenõud peideti liivapõldudele, kust seda oli võimatu leida ilma kaugusemõõtudeta, mida teadis vaid kaks meest. Korealastega oli ka pahandusi. Koeri tuli eestlastel ketis hoida, iseäranis rammusaid. Iga hulkuva koera püüdsid korealased kinni ja tapsid kohe – lihaks.¹⁷⁰ Oh aegu, oh kombeid.

---

¹⁶⁹ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 41.

¹⁷⁰ J. Lehmann 1935, lk. 62-63.

Kaug-Ida eesti külad ja Nõukogude võim

Nõukogude võimu kehtestamisega Kaug-Idas algasid eesti ümberasujatel probleemid. Nimelt ei tahtnud uued võimumehed tunnistada Eesti esinduse kohapeal väljaantud passe Eesti Vabariigi seadusliku isikutunnistusena, vaid aktsepteerisid ainult Eesti Vabariigi territooriumil väljastatud passe. Põhjuseks toodi sõjaväekohustus. Võõrriigi kodanikke sõjaväekohuslaseks tunnistada ei saanud, seega pidid ümberasujad tegema valiku. Kas kasutada opteerumise võimalust, või jääda paigale ning võtta omale „võõrriigi kodaniku Vene pilet.“ (elamisluba).

31. detsembril anti välja korraldus elamislubade kohta.

„Iga võõramaalane, kes tahtis saada elamiseks vene piletit, pidi esitama passibüroole oma rahvusliku passi, kui ta pole oma elamisluba ületanud, siis võetakse temalt: 4 rubla kullas vapimärgi eest, 15 kopikat maksuna ja 15 kopikat pileti eest. Kokku 4 rubla 30 kopikat kullas. Peale seda võivad võõramaalased rahvuspassidega elada kuus kuud saabumisest, valimata vene kodakondsust. Kui ületatakse kuue kuu tähtaeg, tuleb maksta 15 kopikat iga ületatud päeva eest, aga mitte rohkem kui 10 rubla kullas. Kui passis puudub Venemaa konsulaarviisa piiri ületamise kohta, tuleb maksta veel 2 rubla, 35 kopikat kullas vene viisa eest.

Kõik passid, mis on välja antud rahvusriigi konsuli poolt Vladivostokis, loetakse sertifikaadiks (isikutunnistuseks) ja sellepärast nõutakse neilt elamisloa puudumisel sisse trahv täiel määral, see tähendab 10 rubla kullas.“¹⁷¹

Nõukogude võim esialgu soosis rahvuskeelset asjaajamist. Piirkondades, kus vähemusrahvus moodustas 2/3 elanike koguarvust, moodustati rahvuslikud külanõukogud. 1932. aasta andmetel oli eesti rahvuslike külanõukogude arv Nõukogude Liidu territooriumil umbes nelikümmend. Rahvuslikes külanõukogudes võisid inimesed nii suuliselt kui kirjalikult pöörduda kohalikesse võimuorganitesse ja saada vajalikku informatsiooni emakeeles, ka dokumentatsioon oli kohati titulaarrahvuse keeles.¹⁷² Keeleprobleemi Liivikülas polnud. Ka võimuvahetus regioonis ei muutnud suhtumist

¹⁷¹ ERA f. 43, n. 1, s. 29, lk. 24.

¹⁷² V. Maamägi 1980, lk. 109-110; A. Jürgenson 2002, lk. 193.

teine-teise. Etnilist vaenu ei tekkinud.

Küll aga võttis uus võim suuna kollektiviseerimisele. 1924. aastal võttis riik kalanduse oma kontrolli alla. Kohalikud nõukogud keelasid individuaalse kalapüügi, ning hakkasid väljastama püügilube.¹⁷³ Soovitati kollektiviseerimisega kaasa minna. Selleks hakati looma kaluri, ehk kalapüügiartelle. Neid sai neli: “Primorjets”, “Lifljandets I”, “Lifljandets II” ja “Eregas” ehk heeringas. Liiviküla Lõunalahe rannale loodi meresaaduste müügiga tegeleva aktsiaseltsi “Dalmorjeprodukt” baas, mis tegutses 1935. aastani.¹⁷⁴

1929. aastal kinnitas nõukogude valitsus esimese viisaastaku¹⁷⁵ plaani. Saabus aeg ühineda kolhoosidesse. 1930. aasta jaanuaris moodustati senistest artellidest kolhoos, millele pandi nimeks “Lifljandets”. Mihhail Kalinin käis isiklikult Linda külas rääkimas kolhooside loomise vajadusest. Algul oli kolhoos Škotovi krai kalurikolhoosi alluvuses (esimees Pantšenko), kohalik juhtimine käis Eisvald Aleksandri majast Andrejevo buhtist. 1931. aastal otsustati rajada kolhoosi keskus Liiviküla Jušuai buhti. Vastloodud kolhoosi otsustas algul astuda vaid üks neljandik ümberasujatest Esimeseks märtsiks 1930. aastal oli kolhoosi astunud seitsekümmend kaks inimest, neist nelikümmend meest ja kolmkümmend kaks naist. Külas elas samal aastal kokku 736 eesti perekonda.¹⁷⁶ Üldiselt sai kolhoos kiiresti jalad alla. Igal sügisel tuli kogunenud saagile järele punavor. Püütud kalad pandi presendist tünnidesse (“tšannidesse”) ning viidi Vladivostokki.¹⁷⁷ Kui 1931. aastal valiti kolhoosi esimeheks reamadrus, parteitu Juhan Hanslepp, sai kolhoosi nimeks “Uus Ilm” (“Novõi Mir”). Tol ajal oli kolhoosis üldse ainult üks bolševik – kodusõja kangelane Iisak Pihel.¹⁷⁸

Nelikümmend kaks peret otsustas ümber asuda Južnaja lahe äärde ja ehitada sinna loodud sadama juurde uues elamud. Nii sündis kolhoosikeskus, tänane Južnaja – Lifljandija. Ainus mootorpaat, aerupaadid ja vanad võrgud moodustasid ümberasujate ühisvara. Ajapikku ühinesid ka teised pered kolhoosiga, sest muud valikut ju polnud, kui taheti

---

¹⁷³ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 37.

¹⁷⁴ A. Jürgenson 2001, lk. 83 – 84.

¹⁷⁵ Viisaastak – NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta plaan ja selle täitmise viieaastane ajavahemik. Hõlmab kõigi majandus- ja kultuurialade arendamise riiklikult kavandatud ülesandeid. ENE 1976, lk. 423.

¹⁷⁶ VM 2005.

¹⁷⁷ A. Maripuu 1987, lk. 3.

¹⁷⁸ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 59.

paigale, hiljem ka ellu jääda.

Eestlaste töökus ja töö hea organiseeritus viisid siinse kalurikolhoosi kiiresti ümberkaudsete majandite esirinda. Eestlaste kolhoos oli oma algusaegadel kogu Ussuurimaal ainus kolhoos, kus mitte ainult ei püütud kala, vaid ehitati ka ise laevu. Juba 1925. aastal ehitasid Aleksei Keskküla ja Aleksandr Maripuu, Joosep Junmani abil Kuši buhtis kahemastilise mootorpaadi “Baikal”, millega võis iga ilmaga Vladivostokis käija.¹⁷⁹ Edaspidi juhtiski kalurikolhoosi kahe Hiiumaalt pärit lapsepõlvesõbra Juhan Hanslepa terane mõistus ja Joosep Junmani laevameistri oskused.

Kolhoos alles plaanitses juhatusehoone ehitamist, ning paljudel polnud veel korralikku elumajagi, kui Jušnaja lahesopis läks käiku laevatehas. Ehtati mitut liiki paate, 1940. aastal saadi valmis esimene seiner, millele pandi nimeks “Tallinn”, järgnesid “Kaga”, “Ekvaator”, “Paltus” jt.¹⁸⁰

1930. aastal algas esimene “pjätiletka.”¹⁸¹ Tuli rahareform. Käibelt võeti ära Tšervoonetsid, asemele tulid rublad. Rahal kadus kulla kurss. Kolhoosi tööd koordineeris 1924. aastal organiseeritud külanõukogu, mille esimeseks esimeheks valiti seltsimees Parma, aastatel 1933 – 1934 oli esimeheks Aleksandr Eisvald ning 1934. aastal valiti külanõukogu esimeheks kahekümneaastane Loviisa Valton (sündinud Šoberg, Sooberg?), kes osutus eriti tarmukaks punaaktivistiks. Kõrvalasulas, Moldaavia-Vene ühiskülas loodi oma kolhoos “Natšalo” (“Algus”).¹⁸²

Nii alustatigi koos uue elukorralduse – kollektiviseerimise nõuetekohaselt uut elu. Kolhoosi laevastik riigistati, ning anti üle mootorkalapüügijaamale¹⁸³, asutusele, mis rentis kaluritele laevu välja, analoog põllumajanduses kasutusele võetud masina-traktorijaamadele ja hobulaenutuspunktidele. Laevaehitajad said sealtkaudu tellida ka

---

¹⁷⁹ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 54.

¹⁸⁰ A. Lebedev 1985, lk. 26; A. Jürgenson 2001, lk. 85.

¹⁸¹ Viisaastaku kõnekeelne nimetus.

¹⁸² A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 60-61.

¹⁸³ Aastatel 1952 – 1955 tegutses Eestis kaheksa mootorkalapüügijaama. Need tähendasid sama, mis masina-traktorijaamad põllumajanduskolhoosidele. Nii püüinised kui paadid olid nüüd mootorkalapüügijaamade omad, kolhoosid kasutasid neid lepingute alusel. Uute püügivahendite ehitamine, remondid, samuti varustamine kütteõlidega ja kõige muuga oli nüüd mootorkalapüügijaama meeste asi.

Ü. Tootsen, P. Türk 1980, lk. 24.

varuosasid ning mootoreid.¹⁸⁴

Eriti pandi rõhku paadiehitusele, püüti kala ning hariti põldu. Joosep Junmani väikeses laevatehases töötasid tublid laevaehitajad vennad Villem, Toomas, Aleksandr ja Peeter Pihelid, Jaan Mikk, August Laid, Toomas Valton ja Ivan Saarväli. 1930. aastal koosnes kolhoosi laevastik kahekümne kuuest purjepaadist ja kolmest mootorpaadist. Samal aastal ehitati valmis mootorpaat “Mars.” 1932. aastal täideti tellimus kaheksale paadile, mis suunati teistele kalurikolhoosidele. 1935. aasta lõpuks oli valminud kuuskümmend üks alust, kõik ise ehitatud. 1940. aastal lasti vette esimene ise ehitatud seiner “Tallinn”, mille kapteniks määrati küll keegi Kiritšenko, kuid tema abiks Aleksandr Armas, alates 1941. aastast sama aluse kapten.¹⁸⁵

Kolhoosis töötas kolm püügibrigaadi, igas brigaadis üheksa purjepaati ja üks mootorpaat. Kogu püügitöö eest vastutas brigadir. Esimesed tuntumad kiprid ja mootorpaadi kaptenid olid: Hugo Tikk, Viktor Valton, Ivan Mägi, Jakob Valk, Vassili Eisvald, Aleksandr Armas, Andrei Miron, Juhan Uustalu ja Albert Gams, kõik ilma mingi merendusosalase hariduseta, iseõppijad.¹⁸⁶

Selles vallas tuli midagi peale hakata. Vladivostoki merekooli kõiki saata ei saanud. Seetõttu hakati kohapeal läbiviima kursuseid. Üheks põhjuseks oli ka püügipaadidest tunduvalt suuremate seinerite¹⁸⁷ kasutuselevõtt. 1935. aasta jooksul lõpetas esmased merendusosalased kursused nelikümmend inimest, kes said ka vastava tunnistuse. Samal aastal ehitati Jušuai buhti kolhoosiklubi, kuhu organiseeriti uus piano. Uues klubis olid eraldi ruumid ka fotolaborile ning raamatukogule.¹⁸⁸

Kogu maismaal tegemist vajav põllutöö jäi naiste õlule. 1935. aastal oli kolhoosil 65 lehma, 80 hobust, 14 lammast ja 40 mesitaru. Kolmesaja kolmekümne neljal ruutmeetril kasvasid viinamarjad. Rajatud oli hulk viljapuuaeda, kasvatati köögi ja aedvilju. Algselt enne külanõukogu esimeheks saamist oli kolhoosi farmis juhatajaks Loviisa Valton, pärast teda Minni Toos. Alates 1938. aastast Aliide Tenno (sündinud Kiive). Kolhoosi hobuseid karjatas suvel Adeli (Adeelia?) Sidrik, talvel jagati hobused kolhoosnike vahel

¹⁸⁴ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 80.

¹⁸⁵ Samas, lk. 81; A. Jürgenson 2001, lk. 85.

¹⁸⁶ A. Rekk – Lebedev 1989, lk. 65.

¹⁸⁷ Seiner – peamiselt seinnoodaga kalapüügi laev. Eritunnus on spetsiaalne töötekk laeva ahtris, mõnikord lisaks ka vööris. Seinerid on harilikult keskmise suurusega (ligikaugu 20 – 40 meetrit) laevad. Vt. Mereleksikon, lk. 385.

¹⁸⁸ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 67.

laiali, kes pidid neid ka toitma ja hooldama. Ent peamiseks mureks kolhoosnikele jäi ikkagi kalapüük. Hoogtöö korras hakati valime endi seast parimaid. Nii valiti 1934. aasta parimaks kaluriks Ivan Uustalu, edukamadeks kolhoosnikeks Gustav Ulla, Jakob Valk, Peeter Luik, Juhan Kiris, Mats Šoberg (Sooberg?), Vassili Vaske, Peeter Pihel ja rühmavanem Juhan Tebak (Teepakk).¹⁸⁹

Keskmiseks kaluri aastapalgaks kolhoosis “Novõi Mir” oli 1937. aastal viis tuhat rubla.¹⁹⁰ See ei olnud väike raha. Aastal 1984 oli kaluri keskmine kuupalk kaheksa tuhat rubla. Kõvematel kaluritel küündis aastapalk kolmesaja tuhande rublani.¹⁹¹

Samal aastal hakkas massiline kulakuks tegemine. Kellel vähegi raha oli, kirjutati üles. Laeva-paadiomanikud kuulutati kulakuteks, samuti töökusega omale mingi varanduse kogunud inimesed. Kaardilt kadusid terved külad. Hirm hiilis inimeste hinge. Liikus kuuldus, et talupoegadega täidetud pargased pukseeriti Amuurilt Ohhoota merre ja uputati. Endistest Kaug-Ida Vabariigi vastu võidelnud kangelastest, said parempoolsed Trotskistid, ning nad lasti maha.¹⁹²

Eesti külade kohale hakkasid ähvardavad pilved kogunema 1938. aasta jaanuaris, kui kolhoosi esimees Juhan Hanslepp viidi üle teisele ametikohale. Lühikese aja jooksul vahetusid mitmed esimehed, kes ei saanud või ei tahtnudki ametikohal hakkama saada. Samas edukas kapten ei pruugi olla edukas kolhoosi esimees. Ühel ööl oktoobris 1938 arreteeriti külas Juhan Hanslepp, Aleksandr Ling, vennad Tumma-d, Komljatsenko ja kodusõja kangelane Isaak Pihel. Koos nendega veel neliteist peret, 60 elujõulist ja aktiivset inimest, ausat kolhoosnikku.¹⁹³ Pärast kulakuks tegemist järgnes külast massiline põgenemine. Müüdi loomad, korjati oma seitse asja ja põgeneti. Linda küla jäi päris tühjaks. Praegu asub küla kohal sõjaväe valduses oleva raudteeharu rongipeatus – Linda. Arreteeriti ka kolhoosi asutaja ja kunagine esimees Juhan Hanslepp, kes hukati 1941. aastal Vladivostoki vanglas. Praegu kannab Hanslepa nime asula peatänav, tema büst on esinduslikult monumendil kultuurimaja pargis.

Põhjuse leidis alati. Veide Martin arreteeriti ja saadeti viieks aastaks vangi selle eest, et ta

---

¹⁸⁹ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 68.

¹⁹⁰ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 70.

¹⁹¹ A. Saster 1987, lk. 119, VM 2005.

¹⁹² J. Stephan 1994, lk. 212.

¹⁹³ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 75; J. Viikberg 1992, lk. 88; A. Jürgenson 2001, lk. 86-87; J. Kiris 2008, lk. 7.

kurameeris rahvavaenlase tütreaga. Timofei Rifki lapsel ei lubatud käija koolis ajal, mil tema isa viibis vangis. Vaga Vassil pidi oma vanemad hukka mõistma, et säilitada oma töökoht kaptenina. Ta kuulutas avalikult, et temal pole midagi ühist rahvavaenlastega.¹⁹⁴ Kõik hiinlased ja korealased (neist paljud jaapanlaste eest põgenenud põgenikud) küüditati Kesk-Aasiasse juba aasta varem.¹⁹⁵

Pärast 1938-ndat aastat polnud miski enam endine. Külaelu muutus halliks ja süngeks. Mälestustes on tõmmatud piir just repressioonide aastasse. Enne kui õitseag, hiljem kui ängistus. “Enne 1938. aasta repressioone oli elu külas mitmekesine. Kolhoosi klubis oli kord nädalas kino, seal olid ka taidlusetendused. Juhan Teebak (Teepakk) oli pillimeeste eestvedaja, ise ta mängis viiulit.¹⁹⁶ Mängiti ka malet, kabet ja piljardit. Nooremad mängisid väljas võrk- ja jalgpalli ning laptuud. Siis oli juba kolhoosikeskuses elekter, külas arstipunkt ja ämmaemand, töötas 7-klassiline kool. Kolhoosil oli oma piimafarm, hobusetall, kahekümne nelja hektari suurune aed, lastesõim jne. Repressioonid algasid külas 1937. aasta oktoobri algul, kui kõik hiinlased ja korealased saadeti asumisele Kasahstani. Veel eila oli meil esimeses klassis kaks korea last, aga täna neid ei olnud. Selgitati - “ujehali.” Hiinlasi-korealasi oli külas mõni üksik, kuid 1938. aastal vangistati ju kuuskümmend inimest, hävitati mitmed eestvedajad. Külaelu tuhmus.¹⁹⁷

Repressioonide eelsed aastad olid sünged. Kui enne tunti uhkust oma etnilise kuuluvuse üle, siis nüüd hakati seda häbenema. Mida aeg edasi, seda enam valgusid eesti küladesse suurelt ja laialt kodumaalt teised rahvad, keeled, elustiil ja kombed, mis muutusid konkureerivaks eesti keele, eluviisi ja kommetega.

Paljud lahkusid külast ning 1941. aastal oli kolhoosis “Novõi Mir”, mis kunagi kandis nime “Uus Ilm” 324 eestlast, 240 venelast, 69 ukrainlast, 64 moldaavlast.¹⁹⁸ Veel 1924. aastal oli olnud vene töölisi kalapüügi peal artellides ainult 17% kaluritest...¹⁹⁹

Terrorit tunnistab isegi nõukogudeaegne kirjandus. Kohapeal käinud Märt Mäger oma reisikirjas kirjutab: “Majand läks ülesmäge, kuid kolmekümnendate aastate lõpp tõi siiaagi musta muret. Hukkusid paljud, teiste hulgas kolhoosi energiline esimees. Aeg ei

---

¹⁹⁴ J. Viikberg 1992, lk. 88.

¹⁹⁵ J. Stephan 1994, lk. 212 – 213.

¹⁹⁶ Viiuldavast Juhan Teebakust on pilt raamatus “Dalnevostotsnaja Lifljandija,” lk. 64.

¹⁹⁷ J. Kiris 2008, lk. 6-7.

¹⁹⁸ J. Kiris 2008, lk. 7.

¹⁹⁹ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 51.

säästnud isegi eesti lugemisvara. Ainult suuri vaevu õnnestus mul hankida pool aastakäiku (1928. aasta) eestikeelse ajalehe “Siberi Teataja” kirjanduslikku, ajaviitelist ja õpetlikku kaasannet “Uus Küla”. (Muide, ilmnes, et isegi Kirjandusmuuseumil ei olnud ainsatki “Uue Küla” numbrit). Omaaegsed autorid Oskar Kullerkupp, Ain Rannaleet, Feliks Kotta ja Hugo Angervaks olid selle väljaande kaudu eestlastele hästi tuttavad; Oskar Kullerkupp käis ise Kaug-Idas, jutustajate mäletamist mööda 1928. aastal. “Uus Küla” pakkus lugemist, siit saadi ettekäändeks uuemaid, küla klassivõitlust kujutavaid näitemänge.”²⁰⁰

Rahvavaenlase alternatiiviks võis saada edutatud stahhaanovlaseks. Selle tollases kontekstis auväärt nimistusse nimetati ka mõned eestlased, kes olid oma tööga Kaug-Idas: “Laialdase tuntuse pälvinud.” Nendeks osutusid Sofia Maripuu, Juhan Teebak, Eduard ja Maria Gams, Peeter Pall ja Juhan Uustalu. Seoses sellega autasustati muidugi ka kolhoosi esimeest, kelleks 1940. aastal oli Vassili Averkievitš Kolodii.²⁰¹

Teine maailmasõda nõudis mehed rindele Just Siberist ja Kaug-Idast toodud diviisid peatasid Saksa väed Moskva lahingus. Külaelu üleval hoidmine jäi nüüd ainult naiste hooleks. Naised käisid merel, harisid põldu ja kasvasid lapsi, niipalju, kui selleks aega jätkus. Kalu püüti mitmes vahetuses. Kuid arvata, et külas ühtegi meest ei leidunud, on ka ekslik. Naiste brigadiriks jäi Juhan Teebak, esimeheks Arseni Maripuu, noodatõmbajaks Ivan Pihel.²⁰² Seineri “Tallinn” meeskond täitis sõja ajal plaani ja sotsialistlikke kohustusi 152% ulatuses. Meeskonna liikmed olid: Kapten A. M. Armas, mehaanik A. V. Sidrik, madrused Tüll ja Mošajeva.²⁰³ Tasu oli nagu nõukogudemaal ikka. Riikliku kaitsekomitee rändlipp, mis anti kolhoosile üle 1944. aastal. Samal aastal saadeti veel kommunistlikud noored Elviina Laid, Salme Maripuu, Voldemar Sidrik ja Sergei Mägi Baltimaadele appi “vabastatud” aladel nõukogude võimu taaskehtestama. Kauge sünnimaa polnud neid unustanud ning vajas nende abi...²⁰⁴

---

²⁰⁰ M. Mäger 1970, lk. 223.

²⁰¹ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 83.

²⁰² A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 84.

²⁰³ VM 2005.

²⁰⁴ A. Lebedev 1985, lk. 26-27. Nõukogudemaa vajas ka Johannes Granti abi, ning ei lasknud teda kodukülla naasta, vaid suunas Virumaale, Vohnja vallamajja tõlgiks.

Samas paistab ühel pildil, mis on dateeritud oktoobrisse 1944 veel eesti noorukeid külasse jaguvat. Nimed räägivad ise enda eest. Seisavad vasakult: Ulla Juhan, Kiris Juhan, Valton Aleksander, Ulla Gustav, Valton Miljan, Ulla Voldemar, Valdmann Rudolf, Rosenberg Richard, Ulla Eduard, Luik Artur, Valton Vladimir, Mägi Sergei, Teepakk Juhan, Sedrik Artur, Tšesnokov Nikolai; istuvad: Beskarovainõi Georg, Kõrm Juhan, Možajev Aleksei, Aron Villem, Luik Artur, Armas Aleksander; istuvad: Permjakov (kolhoosi esimees), Hramtsov Nikolai, Tikk Meinard, Goltsov Ivan, Kiive Juhan.²⁰⁵

Sõjajärgsetel aastatel kogukond lahknes: Tekkis võimaluslahkuda oma ajaloolisele kodumaale – Eestisse. Eestisse asusid näiteks perekond Kiris, Maripuu, Nurk, Kerm. Oma vanemad tõi Eestisse ka Johannes Grant. Teine osa kogukonnast jäi oma kodumaale – Jaapani mere kaldale.²⁰⁶

1949. aastal võeti kõrgemal tasandil²⁰⁷ vastu otsus ehitada Kuši buhti suur tehas ja uus moodne linnak. Lahe soodne asend pakkus huvi sõjatööstusele. Kohalik väike kalurikolhoos “1. mai” asustati ümber Vampauši buhti, milleks rajati sinna uus küla “Mõsovoi.” Samaaegselt pöördusid rajoonivõimud palvega “Novõi Mir-i” poole, eraldada neile linna ehituseks ühekssasada hektarit maad. Esimees Permjakov nõustus, ning vastutasuks saadi juba likvideeritud naabrite, moldaavlaste kolhoosi “Natšalo” maavaldused. Kõik olid rahul.²⁰⁸

Elu Kaug-Ida eesti asunduses liikus omasoodu edasi. 1956. aastal likvideeriti Partei Kahekümnenda Kongressi otsuste tuules motoriseeritud-kalapüügi jaamad. See oli olnud viimaseks takistuseks kolhoosi täielikult isemajandavale kalapüügile spetsialiseerumise teel.²⁰⁹

Kolhoos sai oma majandusarvestust hakata kalkuleerima ise, tagasi saadi ka vahepeal riigi omanduses olnud laevad.²¹⁰ Nüüd orienteeruti ümber. Kalurikolhoos hakkas tegelema rohkem ookeanipüügiga. “Novõi Mir” sai esimesena Kaug-Idas oma käsutusse võimsad SRTM- ja BMRT- tüüpi kalalaevad²¹¹, mis võimaldasid teha pikemaid

---

²⁰⁵ J. Kiris 2008, lk. 177.

²⁰⁶ Kogu sõjatee Eesti korpuses läbi teinud ja Eestis demobiliseeritud Oskar Gams tuli tagasi Liivikülla, oma koju.

²⁰⁷ NSV Liitu valitses “Troika”: NLKP koos KGB ja sõjalis-tööstusliku kompleksiga.

²⁰⁸ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 102-103.

²⁰⁹ Samas, lk. 105.

²¹⁰ Meenutagem, et ka Eestis said kolhoosid pärast 1956.-ndat mingil määral jalad alla.

²¹¹ SRTM – keskmine kalapüügilaev, BMRT – suur külmutustraaler. Vt. Mereleksikon, lk. 439.

püügiretki. Hakati püüdma skumbria ja sairaloomuseid, lisaks krabisid, kammkarpe, krevette, trepange ehk merikurke. Merel viibiti poole aasta kaupa nagu ookeanil ikka. Kolhoos omas ka suurt baaslaeva, kus sai valmistada konserve. Töö laabus hea organiseerimise, kogemuste ja loova mõtlemisega, mida eestlastest kaluritel on alati piisanud.²¹²

Kuulsamaks kapteniks kujunes Voldemar Gams, keda autasustati kahe Lenini ordeni ja sotsialistliku töö kangelase kuldtähega. Kapteni abikaasa on siiani hea tervise juures.²¹³

Töökus viis kolhoosi miljonärkolhooside sekka, sõlmiti sõprussidemed Eesti miljonärkolhoosiga “Kirov”.²¹⁴ Elati nagu riik riigis, omati ookeanilaevastikku, ehitati elumaju, kool koos staadioniga, lasteaed, kalatöötlemistehas, haigla ja polikliinik, kauplus ning postkontor. Kolhoosi kolmekümnendaks aastapäevaks ehitatud uue klubi avamisel 1960. aastal, esitati eestikeelne näitemäng “Vigased pruudid.” Rajooni juhtkonna soovil märgiti sellega eestlaste kui alusepanijate osa kolhoosi rajamisel.²¹⁵

Samal 1960. aastal alustas tööd ka kolhoosi oma väike ringhääling. Oktoobris 1960 läks esimest korda eetrisse raadiojaam “Novõi Mir.” Lisaks raadiotele oli eetrisolevat võimalus kuulata ka keset asulat püstitatud valjuhääldist. Kogu organiseerimistöö võttis enda peale tulevane kolhoosi sideülem Viktor Georgievitš Batizat.²¹⁶

Üleliiduliselt tegu kolhoosi kuulsaks ajakirja “Novõi Mir” ajakirjanike külaskäik.

Kolhoosile pühendati spetsiaalne erinumber. Tänu sellele kasvas kolhoosi liikmeskond veelgi, sest üle kogu Nõukogude Liidu tuli Kaug-Itta nii uudishimulikke kui õnneotsijaid, sest palgad olid tolle aja kohta soliidsemad kui mujal. 7. juulil 1980 pidas “Novõi Mir” oma viiekümnendat juubelit. Samuti aastal 1980 fikseeriti kolhoosi isikkoosseis.

Ujuvkoosseisu kuulus 776 inimest, maapeal töötas 387 inimest.²¹⁷

---

²¹² A. Lebedev 1985, lk. 27.

²¹³ Voldemar tõi omale naise Emilia Eestist Tallinnast. Emilia oli sündinud ja kasvanud Liivikülas. Pärast sõda kolis nende pere Eestisse Tallinnasse. Elati vanas Haabersti mõisas. Meremeestel ikka naised petsid mehi teistega, ei oodanud mehi merelt ära. Pärast kolme naist lõi Voldemar kohalikele naistele käega, ostis lennukipileti ning tõi Emilia 1959. aastal tagasi Liivikülla omale abikaasaks. Õnnelik abielu kestis Voldemari surmani aastal 2002. Nende poeg Ruslan on üks noorema põlvkonna esindaja, kes oskab suhelda eesti keeles. VM 2005.

²¹⁴ Tegemist oli majanditega, mille üldtulud olid vähemalt üks miljon rubla aastas. Vt. lähemalt K. Alaküla 1998, lk. 15.

²¹⁵ M. Mäger 1970, lk. 222.

²¹⁶ Rahvuselt moldaavlane. Siiani hea tervise juures, agar abimees muuseumi juures ning Viktor Zelezjnovi hea sõber.

²¹⁷ A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 117.

Igal kolhoosi liikmel oli võimalus teha iga kolme aasta järel üks tasuta reis kuhugi. Nii käis mõnigi Eestis sugulaste pool ja laulupeol. Vastupidiseks külaskäiguks pidi keelutsooni sisenemiseks olema eriluba. Tavaliselt lahendati see probleem küllakutsega.²¹⁸

Aastal 1972 loodi kalurikolhoos “Novõi Miri” muuseum, mis mahtus esialgu kolhoosi peahoone ühte ruumi. Kui valmis kolhoosi uus neljakordne peahoone²¹⁹, mis on suuruselt küll väiksem kui “Kirovi” Pentagoniks ristitu, siis jäi kogu endine peahoone, kolmsada viiskümmend ruutmeetrit, muuseumi käsutusse ning on seda tänini. Muuseumi looja ja esimene direktor, tänaseks juba manalamees Alfred Kroon mäletas paljusid külaskäike, kus kalurid huviga kogemusi vahetasid, eriti aga ühte meest. Juba kolmekümnendate aastate lõpul tuli Eestist “Novõi Miri” Jüri Pallu, kes oli kuulnud, et kaugidalased kasutavad hoopis teistsuguseid süvanootasid. Koju tagasi jõudnud, ehitas ta endale samasuguse, suure ja püügirikka.²²⁰ Sellist meest teati tõepoolest ka Eestis, tõsi küll natukene teise vaatenurga alt. Nimelt olevat ta nimi hoopis Jüri Pallo, endine Kaug-Ida eestlane, kes tegi 1939. aastal Pärnu lähel kakuamiga katsetusi. Kakuam ehk seisevnoot võetigi Eestimaal laiemalt kasutusele.²²¹

Aleksander Maripuu meenutab: “J. Pallo oli juba 20-ndatel aastatel Eestisse tulnud ning siinse kodakondsuse endale võtnud. Pärast läks ta Kaug-Idasse tagasi ning püüdis seal kuurordile kala koos Juhan Maripuuga. Tuli puudujääke ning Aleksandri vend oli sunnitud süü enda peale võtma. J. Pallo oli olnud väga kange, kuid samal ajal ka osav mees. Kuid 1937. aastal tuli tal pahandusi, kuna keeldus kodakondsust muutmast. Talle anti aega kadumiseks 24 tundi. Aastad 1937 ja 1938 olid seal üldse hullud olnud. Palju inimesi oli Siberisse saadetud (korealasi Kasahstani) ning paljud olid lihtsalt kaduma jäänud.”²²²

Muuseum tegutseb Jušnaja-Lifljandias siiani, eelmise aasta (2008) lõpus lisati püsiekspositsiooni postkaardikogu.

---

²¹⁸ A. Saster 1987, lk. 119.

²¹⁹ Andis tööd kaheksakümne kolmele töötajale. A. Saster 1987, lk. 119.

²²⁰ M. Mäger 1970, lk 27; Nimekuju Pallu esineb ka Ü. Tootseni - P. Türi raamatus “Mere Leib”, lk. 11. Muidu Pallo.

²²¹ A. Luts 2008, lk. 123.

²²² A. Maripuu 1987, lk. 5.

Hea ettekujutuse kodusest idüllist annab 1970.-ndate algul “Novõi Mir”i külastanud Kalev Tammistu, kes sai jutule kolhoosi esimehe asetäitja Aleksander Armase ja töökoja brigadiri Karla Piheliga. Vanad meremehed nentisid, et “Uue Ilma” vanemad eestlased räägivad emakeelt vabalt, s. t. mitte kirjakeelt, vaid oma vanemate sünnisaarte murret. Mõned eesti keelde hiljem tulnud sõnad ja nimetused on nad laenanud vene keelest. Nooremate põlvkondade kõnes on juba märksa rohkem tunda vene keele mõju. Osa Kaug-Ida eestlasi on käinud oma vanemate sünnimaal (mõned isegi Eestisse jäänud), ja avaldasid arvamust, et vaatamata vanusele peaks siiski kord Eestis ära käima. Aga elada tahavad nad ikka Vaikse ookeani rannikul, oma koduses “Uues Ilmas”²²³ ...

---

²²³

K. Tammistu 1972, lk. 20.

Liiviküla lugu Johannes Granti mälestuste põhjal

Püüdes avada Nõukogude olusid „rohujuure tasandilt“ või ilusamini öelduna mikroajalooliselt pinnalt, pakun toonase atmosfääri kirjeldamiseks oma vanaisa Johannes Granti koduloolist laadi mälestusi. Põhjuseks ei ole siin mitte ainult isiklik side armsa vaariga, vaid pigem Kaug-Ida eestlasi puudutavate allikmaterjalide nappus Eestis. Ta mitte ainult ei meenuta oma noorpõlveaegset külaelu, vaid püüab ka rekonstrueerida kuuldu, nähtu, õpitu põhjal varem toimunut. Leian, et mälestustel ning ka diletantlikest koduloouurimustest saadaval teabel on kriitilises ajalooteaduslikus kontekstis oma koht. Miljöö, kogetu, suuline pärimus ei ole kindlasti statistikast ega „suursündmustest“ vähem olulisemad. Sestap võiks ka laiemale lugejaskonnale Granti kirjutistes huvi pakkuda. Samuti oli just luubi alla jääv Liiviküla võrreldes teiste asundustega väga suur ning paistis kaua silma ka vilka kultuurieluga.

Võimaluse korral olen püüdnud Granti poolt pakutuga sobitada teiste Kaug-Idaga seotud eestlaste ning intervjuudega, mida tegin Liiviküla elanikega 2005. aastal.

Johannes Grant ²²⁴sündis 30. mail 1918. aastal Alma ja Martin Granti kuuenda lapsena²²⁵ Vladivostoki kubermangus, Škotovo rajooni Petrovka külanõukogus, Liivikülas²²⁶.

Vanemad: ema Alma Veide (Jüri Veide tütar) ja Martin Grant (Rein Granti poeg, Mats Granti kõige noorema venna poeg)²²⁷ olid Pärnumaalt, Kabli ranna laevareederite järeltulijad. Martin Grant lõpetas (“üle kivide ja kändude”) Heinaste merekooli, tutvus Almaga ning abiellus. Algas I maailmasõda. Kui Saksa väed vallutasid 1916. aastal Riia pages Alma onu juurde Kaug – Itta Liivikülasse. Onutütar, kes oli abielus maamõõtja Kiidemanniga elas ise Vladivostokis ning maamaja külas oli tühi. Martin töötas sealkandis juba varem, nimelt pidas ta tüürimeheametit juutide Rubinsteinide kompanii

---

²²⁴ Oma sugulaste seas tehtava uurimistöö valguse- ja varjupoolte kohta vaata: P. Vuorinen. Oma pere ja tuttavate ringis tehtava uurimistöö valguse- ja varjupooled. – Pärimuslik ajalugu. 2001, lk. 235-244.

²²⁵ Johannes Grant osutus ainsaks elujõuliseks lapseks, ülejäänud surid lapseas.

²²⁶ Tänapäeval on suurest 15. kilomeetri pikkusest rannakülast säilinud vaid väike lõunapoolne osa, endise kalurikolhoosi „Novõi Mir“ keskus Južnaja Liflandija.

²²⁷ . Vt. R. Kurgo 1965; Mereleksikon 1996, lk 83; S. Vahtre 1997, lk. 58-59; O. Meier 2004, lk. 20, 21, 31, 51, 59, 79, 83, 117, 129, 131, 187, 189. Postimees nr. 179 (5352) 4. august 2008, lk. 8.

laeval “Romaan.” Nimetatud ärimestel oli Kamtšatka poolsaarel ulatuslik kalatööstus. Maailmasõja alguses jätsid omanikud oma püügilaevad Vladivostokki, kui kindlammesse sadamasse, sealt Liivikülla polnud pikk maa.

Kui Johannes, hüüdnimega Annu oli nelja aastane, jättis Martin pere maha ja kadus mereavarustele. Väikese Johannese lapsendas Priidik Vaga ehk omakandi meestele Vaga Prits, kes ehitas perele uue ja suurema maja ning oli ametilt hinnatud puusepp.

Seitsme aastaselt, 1925. aastal alustas Johannes õppetööd Liiviküla algkooli esimeses klassis. 1929. aastal astus Primorje keskkooli viiendasse klassi. Lõpetas 1936. aastal Primorje keskkooli kiitusega ning sai auhinnaks rajooni parteisekretärit pühendusega raamatu, mis rändas järgmine aasta kiirelt ahju, sest sekretär kui rahvavaenlane lasti maha. Asus õppima Vladivostoki merekooli madruseks, hiljem spetsialiseerus laevamehaanika erialale, mille lõpetas 1942. aastal.

Sama aasta 7. mail mobiliseeriti Punaarmee 118ndasse üksik merejalaväe pataljoni raskekuulipildujate rühma. Septembris jõudis Euroopasse Stalingradi lahingusse. Saanud seal raskelt haavata, suunati tervenedes Uuralitesse 249. diviisi, millest hiljem formeeriti 8. Eesti Laskurkorpus.²²⁸ Selle koosseisus tegi kaasa kogu sõja, sai veel kaks korda haavata ning lõpetas 1945. aasta mais Kuramaal.

Peale sõja lõppu toodi väeosa tagasi Eestisse ja majutati Aegviitu. Rutiinseks ülesandeks metsadest väejooksikute ning muu kahtlase elemendi otsimine. Demobiliseerununa sai Johannes ametliku suunamise tööle Eesti NSV-sse. Sõjajärgsetel aastatel oli kaadri vähesus Eesti NSV-s teravalt päevakorral. Vajati riigitruid nõukogude võimu kogemusega ja nii eesti kui vene keelt oskavaid inimesi. Sellesse rolli sobisid suurepäraselt Venemaa eestlased, kuigi kodumaale tagasitulek polnudki nii lihtne. Eestisse sai tulla üksnes konkreetse töösuunamisega ja väljasõiduloaga. Sobiva kaadrireservina käsitles nõukogude võim demobiliseerituid. Sõjaväeteenistusest vabastatute töösuunamisega hakkasid tegelema vabariiklikud komisjonid. Johannes

---

²²⁸ Eesti laskurdiviisi otsiti eestlasi direktiivi kohaselt muuhulgas ka sõjaväehaiglatest. See Johannes Granti Stalingradi lahingusse tagasisaatmisest s. t. kindlast surmast päästis. Lähemalt T. Taavet 2007, lk. 81.

Grant suunati Virumaale, Vohnja valla täitevkomiteesse tõlgiks. Sellel ametikohal tuli korduvalt osa võtta haarangutest metsavendade vastu. Ühel rutiinsel haarangul Metsakülla Kaerassaare tallu tutvus oma tulevase abikaasa Hertaga, kelle talus metsavennad end varjasid. Kaerassaare talu perenaine Amanda Birkenfeld (Herta ema) arreteriti ja saadeti kohtuotsuse alusel Siberisse. Johannes abiellus Hertaga 1946. aastal.

Täitevkomitees töötamise ajal tuli lahendada uue korra ametnike ja lihtsate maainimeste vahelisi probleeme. Küla kogukond võttis Johannese omaks, kuid kaks naaberküla meest ründas Kaerassaare talu searöövi eesmärgil. Tänu appitulnud taluperemeestele suudeti halvim ära hoida ja röövlid tabada. See vahejuhtum kaotas barjääri suhetes kohalikega lõplikult, kuigi Johannese ämm ei vahetanud väimehega surmatunnini sõnagi. Sundindustrialiseerimise tõttu tuli 1958. aastal talu maha jätta, kuna Metsaküla maadest taheti teha Aegviidu metsades paikneva sõjaväepolügooni jätk ning kolm küla kuulus likvideerimisele. Uut kodu hakkas rajama lähedalasuva endise kihelkonnakeskuse Kadrina alevisse. Töötas Kadrina MTJ - s mehaanikuna ja õppis lisaks Helme maakutsekoolis melioratsiooni.²²⁹ Lühikest aega töötas veel Rakvere KEK-is ja pensionile jäi Hulja sovhoosis töötades. Viimastel eluaastatel kirjutas mälestusi²³⁰. Inspiratsiooni sai selleks lugedes maakonnalehest „Viru Sõna“ Anatoli Rekk-Lebedevi artiklit eestlastest Kaug-Idas.²³¹ Suri 16. aprillil 1992. aastal Kadrinas ja on maetud Kadrina kalmistule.

Mäletamise ja unustamise tähendusest

„stat rosa pristina nomine– nomina nuda tenemus²³²,” lõpetab Umberto Eco oma postmodernse kultusteose „Roosi nimi”²³³. Et minevikul on komme kuivada kiiresti kokku arvudeks ning nimedeks, tuleks rohkem väärtustada ka lähiajaloo puhul mälestusi

---

²²⁹ Maaparandust

²³⁰ Maaleht nr. 24 (142) 14. juuni 1990, lk. 13.

²³¹ Viru Sõna nr. 87 (6800) 25. juuli 1989, lk. 3.

²³² „Kunagise roosi nimi – meil on vaid paljas nimi” või „Minevik on roos, millest on alles vaid nimi, meile on jäänud ainult nimed.”

²³³ U. Eco 2005, lk. 479.

ajaloo allikana. Ka mina tahaksin, et Liivikülast ning tema asukatest jääks alles enamat kui „roosi nimi”.

Nagu igasugu teadmiste puhul, on siingi oluline avatud, tolerantne, kuid samas kriitiline suhe. Meenutusi, aga miks mitte ka kroonikaid, saagasid, aga ka süvauurimusi oleks hea alati dekonstrueerida – see on osadeks lahti võtta ning uuesti sisukalt kokku panna. Kunagi ei tohiks ära unustada, et ükskõik kui „objektiivse” või „neutraalsena” näiva kirjutise/jutustuse juures peegeldab see ikka suuremal või vähemal määral autori minapilti. Väärtushinnangud moodustavad seega alati üksikisiku/rahvuse/ riigi ajaloo jaoks justkui raamjutustuse. Maailmapildi ning olude teisenedes muutub ka arusaam olnust – elulugu või ajalugu kirjutatakse kas teadlikult või teadvustamata ümber koos sellega.

Või nagu sõnastab eestlaste elu ideoloogiaid lahanud etnoloog Ene Kõresaar:

„Biograafiline narratiiv kujutab endast mineviku- ja tulevikutaju kompleksseid suhteid oleviku kogemuses ja selle muutuvates kontekstides.”²³⁴ Sama väidaksin ka „suure narratiivi” kohta, sest pole kahtlust, et ajalugu on kogum kõige väljapaistvamatest faktidest, mida inimesed mäletavad.²³⁵

Et psühholoogiliselt vaatevinklist saab rääkida valikute tegemisel teatud kollektiivsest mälust või jagatud mõtteskeemidest, on pigem oletus. Kuigi tuleb tõdeda, et see, mida mäletamisväärseks peetakse, sõltub kultuurist: mida peetakse tabuks või tähtsaks, millistele sündmustele ehitatakse tulevikuplaane. Lisaks „kollektiivsele alatajule” ei tohi ära unustada eriti mälestuste puhul üksikisiku jutulõnga. Enese kehtestamine ning kohalolu-osalemise („Sain haavata Velikije Luki all”, „Nägin oma silmaga Rootsi kuningat”, „Seisin Balti ketis”) on ajaloo kirjutamise üks eesmärke.

Mälu on identiteedi jaoks justkui toormaterjal, millest vormitakse sobib kuvand nii midagi välja valides kui ka välja jättes, unustades või alla surudes. Perekonna saladused juhivad nagu avalik palegi meie käitumismustreid ning lugusid. Üldisesse pilti mitte sobivad osad toimetatakse julmalt välja.²³⁶

---

²³⁴ E. Kõresaar 2005, lk. 199.

²³⁵ M. Halbwachs 2007, p 139. Theories of Memory.

²³⁶ A. Kuhn 2007, p 231. Theories of Memory.

Ükskõik millise ajaloo kirjutamine eeldab distantsi.²³⁷ Võiks öelda, et olnu vaatamisega tuleb toimida nagu maaliga. Takseerida seda erinevatest kaugustest, eristamaks nõnda üksiku ning üldise kohta selles, värve ning fakte.

Põnev on ajaloost leida ka mitmeid tüüpilisi jutustamismudeleid ning -viise. Kaug-Ida eestlaste, aga ka mujale elama läinud väljarändajate puhul näeme sageli meetodina heroiseerimist.

Vanast Testamendist, aga ka muinasjuttudest on tuttav teekond, kus kangelane pistab rinda erinevate raskustega ning jõuab lõpuks oma õnneni. Ka uued eesti külad oma maalappide ning kalarohke merega on mõnes mõttes Püha maa või „pool kuningriiki”. Takistusi veeretavad tublide eestlaste teele näiteks kadedad naabrid ja nõukogude võim. Tavaline on polaarne maailmapilt: meie-nemad, hea- paha, tühi-täis, oma- võõras, ahne-lahke.

Kuigi eesti külade loomise üheks peamiseks ajendiks oli riigi katse ennast Kaug-Idas jõulisemalt lojaalsete alamate abil kehtestada ning rohkem tulusid saada, siis isiklikes jutustustes seda eiratakse. Kõlama jääb pigem isiklik mõde: lihtsad inimesed said lõpuks soodsalt maad ning rikastusid kiiresti. Varem selles piirkonnas elanud inimestest saavad marginaalid, kelle elatusvahendite ära võtmine muret ei tee. Võrreldes teiste asukatega on eestlased minapildis haritumad, töökamad, kultuurilembesemad.

Nagu mainitud, aitavad ka väljajätmised, rõhutamisid ning katkestused mäletajate identiteedi interpreteerida. Kaug-Ida eestlaste 20. sajandi esimese poolega seotud meenutustest joonistub välja, et kuigi kliima, looduse ning poliitikaga kohaneti, joonistub kultuurilist sulandumist ei toimunud. Pigem püüti olla väike uus Liivi/Eestimaa, kasutades juba tuttavaid käitumisviise.²³⁸

Liiviküla asukoht ja elanikkond

Grant kirjutab: “Ussuuria paikneb Venemaa Kaug-Ida lõunatipus, kulgedes Jaapani mere

²³⁷ M. Halbwachs, 2007, p 139. Theories of Memory.

²³⁸ Samamoodi käitusid oma Uues Maailmas – Ameerikas britid ning hispaanlased, kirjutab Benedict Anderson. Vt. B. Anderson, 2007. Theories of Memory.

äärt pidi lõunast põhja. Pindala on 165,9 tuhat ruutkilomeetrit. Piki rannikuäärt jookseb Sihhote Alini mäeahelik, mis on maismaa piiriks mere poolt küljest. Hiina riigist eraldab piirkonda Suur - Hingani mäeahelik ja põhjast eraldab Amurski kraist Malõi Hingani mäestik. Maa-ala on unikaalne, läbi põimunud on troopiline ja parasvöötme taimestik ja esineb isegi põhjapoolseid taimeliike. Samuti on olukord ka loomariigis. Kõrvuti karuga jalutab tiiger. Küljekuti sipelgakaruga kõnnib ringi siga, haukuda klähvivad rebane ja šaakal. Oksal istuvad papagoi ning vares. Meres on esindatud peaaegu kõik tuntumad esindajad, maapõu pakub rikkalikult varandusi metallide näol.”²³⁹

Sama kinnitab Alja Saster: “Maa pool kõrguvad sopkad. Need on kaetud tiheda lehtpuu metsaga. Mets on suureleheline, lopsakas. Sopkade vahel on tuulevarjus väikesed talumajad, kõigil peal lainelistest plaatidest kivikatus.”²⁴⁰

Kapten Peeter Mender: “Kaug-Ida Vene rannik on enamuses mägine ja kaetud suurte metsadega, eriti põhjapoolne osa. Suvel aprilli keskelt kuni augusti lõpuni valitsevad peaaegu vahetpidamata udud, mis on sel ajal peamiseks laevasõidu takistuseks. Suvi on üldiselt soe, kuid mainitud udude tõttu niiske. Talved on külmad. Alaliselt puhuvad põhjapoolsed tuuled ning sageli esineb lumetorme.”²⁴¹

Grant jätkab: “Selle suurepärase maa pealinn on Vladivostok, mis asub Muravjov Amurski poolsaare tipus, mida uhuvad põhjast Ussuuri laht ja lõunast Amuuri laht. Vladivostoki rajas 1860. aastal admiral Nevelskoi, kuhu ta asustas sõjaväe garnisoni. Linna nime sai Vladivostok 1870. aastal ja linna asutajad olid ühelt poolt sõjaväelased, teiselt poolt kaupmehed, eesotsas kaupmees Semjonoviga. Põhilised kohalikud maarahvad olid ugedeed ja gildjakid põhja osas, praegused nifid.”²⁴²

Kui Amuuri lahe lõpp kandus Ugoļjaja kanti, siis Ussuuri laht lõppes Skotovoja Maihe

---

²³⁹ Leidub kivistütt, kulda, tina, polümetaililist maaki ja grafiiti. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia nr. 6, lk. 233.

²⁴⁰ A. Saster 1987, lk. 118.

²⁴¹ P. Mender 1940, lk. 13-14. Kapten Mender, nagu ka tema head sõbrad ja kolleegid Mihkel Veide ja Sander Roos olid nii Vladivostoki kui hiljem Shanghai Eesti seltsi liikmed.

²⁴² J. Grant 1989.

Buhiga ja selle lahe idakaldal asus Eesti küla Lifljandija, Liiviküla.²⁴³

“Küla oli välja venitatud piki rannikut kuni Hangani poolsaareni. Sealt natuke edasi minna asus teine Eesti küla, Linda, mis asus Vampausi Buhi kaldal ja osaliselt Mõsovai nüüdse Podjapolski Buhi kaldal. Linda küla asustati 1903. aastal ja ta asetses tollal Peeter Suure lahe kaldal. Liiviküla asetses mäeahelikul, mis kulges piki rannikut põhjast lõunasse. Läänest oli piiriks Setuhe ja Kamenka jõgi (Setuhe jõe nimi on praegu Petrovka). Mäeahelik alates rannikust tõusis lääne suunas, nii et vastu Setuhe jõe orgu Lõppes osalt järskude mäeveerudega, osalt laugete veerudega,” kirjeldab Grant. Täiendus tuleb Alja Sasterilt. “Lahed (puhtid) “Novõi Mirist” põhja poole: Sidriku puht, Kalfi puht (praegu Jušnõi), Kermi puht, Valtoni puht, Miku puht (praegune Andrejeva), Kušši puht (suur), Kušši väike puht, Suhadol. Igal sopkal (kuplil) oli ka oma nimi, nüüd ei mäleta neid enam keegi.”²⁴⁴

Küla oli alates Veide (talude) väravast kuni Aaroni väravani 13 versta²⁴⁵ pikk ja õitseagegu elas seal 186 peret.

Grant pakub ka 1930ndate aastate talude Inimestikku, mis tal meeles olid:

“Eesti pered hakkasid pihta, põhiliselt mere äärest mägedesse:

1. Veide E. 2. Treial J. 3. Berezovski 4. Manner R.+ 5. Noor A. 6. Märka M. 7. Tedersmitt
8. Kiideman O. 9. Vaga Fridrih (Prits)+ 10. Vaga Aleksander 11. Sooberg M. 12. Saarväli Jüri+ 13. Armas Madis 14. Kõvamees P.+ 15. Rifk Vassil 16. Arakas M. 17. Saavin 18. Ella Aeta+ 19. Sooberg Rud. 20. Sõgel Johannes 21. Nurk A.+ 22. Sverlovski Peeter 23. Valtman Villem 24. Tamm A. (Ja Tamme alune, kus on ainsad rifid Primorski kraisis) 25. Lange 26. Saarna+ 27. Sirkel Mihkel 28. Rifk Timo 29. Püja 30. Vakemees+ 31. Vaarik 32. Fisser.

---

²⁴³ Siberi eestlaste kohanimede päritolust on kirjutanud Astrid Tuisk. Liiviküla nagu paljud teisedki (Orava, Estonia, Viruküla) viitab väljarändajate endisele elukohale, antud juhul emamaale. Vt. A. Tuisk, 2001, lk. 82.

²⁴⁴ A. Saster 1987, lk. 150.

²⁴⁵ 13,8 kilomeetrit.

+ on märgitud need pered (nime järel), mis algavad pihta mere äärest ja lähevad mägedesse. Peamiselt 3 kaupa reas.

31. Rosenberg M. 32. Toomingas 33. Toomingas 34. Toomingas 35. Aru 36. Eisvald A. 37. Eisvald 38. Ling+ 39. Nime ei tea 40. Naaber 41. Bluke+ 42. Kokla 43. Päästel 44. Maribu A.+ 45. Maribu 46. Siitas (kooli) 47. Malarenko.

Ilma kohata:

1. Koppel. Arst
2. Smitt. Rätsep
3. Kurik. Tündersepp
4. Gams. Sepp
5. Plouman. Jahimees, kullaotsija.

Sellega oleks nagu pool küla käes, sest koolimaja oli nagu küla keskpunkt. Seal jooksis läbi väike jõeke, mis nagu tegi küla pooleks.²⁴⁶ Teispool jõge olid kooli maad. Suur lärakas obsestvo maad ja vene usuliste surnuaed. Ja hakkasid teise poole pered:

1. Tumma 2. Reederid 3. Nime ei tea 4. Meisterson 5. Armas, Luteriusu surnuaeg 6. Laiud 7. Mikk 8. Sirkel Aleksander 9. Parm 10. Kams?? 11. Müürisepp 12. Ossul 13. Kivi 14. Valk 15. Valtonid 16. Siidel 17. Kerm 18. Liivak 19. Ula 20. Aaron 21. Pihel 22. Vanapagan (nime ei tea) 23. Släm 24. Teebak 25. Aslep 26. Junman.

Need on pered mida mina tean. Kuid teie võite seda nimekirja täiendada paremini kui mina. Et saada täis pilt küla elanikkonnast.”²⁴⁷

Ta jätkab tuntumate isikutega:

“Nüüd väljapaistvad isikud:

1. Berezovski. Kala kokkuostja ja ümber töötaja.
2. Treiali Jüri. Tellisetehase omanik. Rajas oma maa peale tellise põletamise ja valmistamise.
3. Tedersmiti Jaan. Kraasi voki meister. Kui on järgi kusagil vanu kraasisid või vokki, siis võib kindel olla, et on Tedersmiti Jaani töö.
4. Kiiderman. Maa mõõtja, kes mõõtis välja sealsed maa tükid ja kaardistas ümbruse.
5. Koppel. Arst, asutas Seveljovi mõisa haigla, 6-8 kohalise.

²⁴⁶ Kas Petrovka jõgi, või Valtoni lahte suubuv Palu jõeke?

²⁴⁷ Johannes Granti kiri Liiviküla muuseumi direktorile Alfred Kroonile 18. 10. 1985, lk. 1-2.

6. Rosenberg Mihkel oli kingsepp. Kolhoosis oli tema poeg, ka Mihkel.
  7. Vaga Fridrih. Paadiehitaja. Mööblitiser. Kui on kusagil alles mõni riidekapp ja kui sellel on ilusaid väljalõikeid, siis on see Vaga Pritsu käsitöö.
  8. Vaga Aleksander, paadimeister.
  9. Saarväli Ivan, paadimeister.
  10. Toomingad asutasid Väike Kussi buhti kala ümber tööstuse. Pärast oli selle baasil sõjaväe kalapüük.
  11. Sedlovski Peeter. Peen mehhaanik, leiutaja. Aitas tublisti kaasa kolhoosi laevaehitusele.
- Need andmed on pärit enne 1926. aastat.”²⁴⁸

Alja Sasteril on eestlaste majapidamistest oma versioon:

“Linde Juhan, Tumma Vassil, Linde Aleksander (ehitas 1910. aastal koolimaja Põhja-Liivikülas), Sirkel Sander, Sirkel Aadu, Mikk Jaan (kapten, Saaremaalt pärit),²⁴⁹ Mikk, Mihkel (Jaani isa), Mägi Ivan, Ossul Oskar (Oosel?), Rihv Madis, Teebak Karla Hiiumaalt 1900. aastal, Vaga Madis, Meisterson Mihkel, Lahke Juhan, Suule Aadu, Tammeveski Jaan, Viilukas Peeter, Gams Peeter Muhust, Laid Kustav, Laid Paavel²⁵⁰, vennad, Aron Gustav, pojad August ja Villem, Aron August, Valton Andrus, lapsed: Juhan, Villem (passi järgi Vassili), Toomas, Aleksander. August suri tiisikusse. Valton Juhan – poeg, Kiive Karla, Valtonite naaber, Kerm Juhan, Laid Tõnis, Armas M, Lange M, Kiris Juhan, Pall Gustav, pojad August ja Villem, Ul(l)a Peeter, Ul(l)a Gustavi isa, Olesk Jaagup, Ul(l)a Gustav, elas eraldi. Poeg Ul(l)a Albert elab Kärddlas, Valton Villem, Sidrik Tõnis, Sidrik Villem, Malk Juhan, Malk Pavel, Köster Villem, Jõhvik Gustav, Kivi Juhan, Kivi Peeter, Kivi Mihkel, Pihel Peeter, Pihel Jüri, Pall Peeter, Tamre Jaagup, Lange Julius, Saarna Mihkel, Roosenberg Mihkel, Vaarika Karla, Visser Mart Vaarika Peeter, Rihv Peeter, Timofei isa, Ling Madis (Aleksi isa), Püüa Jaan, Vassel Evald, Pärtel Liisa, vanatüdruk, Pärtel Aleksei, Liisa isa, uppus Petrovka jõkke, Mararenko Mari, Maribu Sander, Keskküla Jaagup, Maribu Arseni (Teebak Juhani vaenlane), Müürisepp Aleksander, Mägi Ivan, Vähi Juhan, Juhanson Juhan, Juhanson

²⁴⁸ Johannes Granti kiri Liiviküla muuseumi direktorile Alfred Kroonile 18. 10. 1985, lk. 3.

²⁴⁹ Kaater “Ganza” kapten

²⁵⁰ Küla sepp VM 2005

Andres, Erika ja Kristjani isa, Uustalu Juhan, Alfred Krooni vanaisa, Junman Joosep, tuli Hanslepaga koos Hiiumaalt, ehitas purjekaid, Hanslep Juhan, kolhoosi esimees 1930-1938. Taheti panna Liivak, aga see ei tahtnud ise., Jaanik Peeter, saadeti valekaebusega Siberi, oli 10 last, elasid väga vaeselt, Pall Andrus, Volli, Arnoldi, Hilda isa, Vanaaus Peeter, Maria Teebaki isa, Veide Jaan, Treial Juuli, Märka Mats, Noor Sass, Kiiderman Otto, maamõõtja, Vaga Sander, Vaga Prits, vennad, Sooberg Prits, 14 last, Sõge Juhan, Harakas Mari, Rosenberg Prits, Saarväli Juuli, Kõvamees Jüri, Muhust pärit, Ella Aet, Nurk August, Pihel Kirill, kalur, Valton Aleksander, laevameister, Valton Andrus poeg, Maribu Arseni, partorg, Teebak Juhan, kalur, kirjasaatja, pillimees, pillimeister, orkestrijuhut ja looja, Gams Voldemar, kaks Lenini ordenit, Valk Andrus, Uustalu Juhan, kelle poeg langes Tehumardi lahingus, Tüll²⁵¹, Kroon Selles nimekirjas on üheksakümmend üheksa nime.”²⁵²

“1922. aastal elas külas 736 eestlast. 1930 läks osa inimesi, eriti kaptenid elama Vladivostokki.”²⁵³

Grant on põhimõtteliselt päri:

„Eesti küla lagunemine hakkas peale 1926. a. millal sõitsid ära Koppel ja Kiiderman (Eestisse). Berezovski andis kalatööstuse üle artellile ja ise läks ära. Treial jättis samuti oma tellisetehased maha ja läks ära. 29 aastal moodustati kolhoos. Ja 1929 võeti ära artelli käest kalatöötlemine ja moodustati kala kombinaadid, Kangauzi ja Andrejevosse. 1930 loodi Seveljovi mõisa majandisse (Aleksejevi majand) "Novgorodi punalipulise diviisi" nimeline kommuun, mis kolis ära 1932. aastal Petrovka sovhoosi. 1931 aastal tehti kõva kulakute tegemine, kusjuures tehti kulakuks:

1. Ella Aeta 2. Rifk Hristiine 3. Arakas Mari 4. Nurk August 5. Sirkel Mihkel 6. Kolm Toomingat. Need kõik olid kolhoosnikud. Peale selle hakkas paaniline põgenemine.”²⁵⁴
“Samal, 1930. aastal algas roheliste mäss. Need olid väljasaatmiselt ärakaranud kulakud ja redus olevad valgekaardi ohvitserid. Ere sündmus oli seegi, et kolmekümnenda aasta augustis moodustati esimene kommuun. Ka üks eestlane läks sinna proovima. Igatahes

²⁵¹ Tüll Alef Leena poeg, sündinud 1903 Liivikülas. VM 2005.

²⁵² A. Saster 1987, lk. 140-142.

²⁵³ A. Saster 1987, lk. 139.

²⁵⁴ Johannes Granti kiri Liiviküla muuseumi direktorile Alfred Kroonile 18. 10. 1985, lk. 3.

üks pidu ja trall käis neil kogu aeg, elati ju kulakute varast. Mõned käisid ka tööl, aga pooled viljad jäidki kasvama. Kuni kätte jõudis näljaaeg.

Juba kolmekümne teise aasta talve käisid uloonlased (tänapäeva mõistes tööpataljon mehed) Liivikülas süüa kerjamas. Siberi võeti noil aegadel sõjaväkke mehi väga lihtsalt. Selle asemel, et mehi mööda taigat jahtida, korraldata linnas turgudel haaranguid. Kes kätte sattusid, need ära viidi. Külas käisid kaks meest toidupoolise eest puid lõhkumas. Olid talumehed, kes nabiti kinni Tomski turul. Kevadeks said kõigil vanad tagavarad otsa. 1931. aasta suvi oli külm, kolm kuud piserdas seenevihma. See leotas ja määndas kõik ära. Seitsmest mahapandud kotist kartulist saadi sügisel vastu kaheksa. Lisaks muutus massiliseks põldude rüüstamine. Asi läks nii hulluks, et anti välja seadus, mis sätestas, et riigivara vargaid tuleb karmilt karistada. Sügisel oli protsess viie külanaise üle, kes olid nälgivatele lastele viljapäid võtnud. Kõik pandi istuma. Kaks neist said kaheksa aastat.”

Ajalugu

Grant leiab, et eesti asunduse tekkepõhjused olid eelkõige majanduslikud, mitte poliitilised.

“Eestlased olid tsaarivalitsuse poolt sinna asustatud peamise ülesandega arendada seal kandis kalapüüki ja ehitada püügilaevu ja muid aluseid. Vanemate inimeste arvates eestlaste sinna asustamises olid peaettevõtjad juudi rubinsteinid²⁵⁵, kes oli või õigemini olid *aktsionerne obsestvo*²⁵⁶ asutajad, mis tegeles Kamtšatka ja Kaug-Ida ressursside hõivamisega, põhiliselt kala, karusnahad, kuld ja muud saadused. *Obsestvol* olid oma laevad kus meeskondades olid põhiliselt eestlased ja lätlased. Ja kui oli asustatud Vladivostoki linn, siis rubinsteinid viisid oma baasi Peterburist üle Vladivostokki, mis allus otseselt Peterburile. Arvestati, et eestlased panevad püügi käima ja selles ei eksitud. Kõik lootused õigustati ja seepärast asustati sinna peamiselt inimesi Eesti saartelt, Pärnu rannalt ja Heinastest.”

---

²⁵⁵ Kõnekeelne hüüdnimi suurärimeestest Rubinšteinidest.

²⁵⁶ Aktsiaseltsi

Põllumajandus

Maainimesena väärtustab Grant tegevusaladest eelkõige põllumajandust ning kalapüüki: „Alustaksin sealsete eestlaste elu olu valgustamist kõigepealt põllumajandusest, sest enne kui hakati tegema tegemist teiste asjadega, hakati pihta just sellega. Ja seda aastast aastasse edasi arendades oldi 1930. aastaks heal järjel. Mõned tegelased nagu Duel²⁵⁷ on kirjutanud, et eestlased elanud tsaari aeg seal poolnäljas ja et tõelise küllusliku elu tõi nõukogude võim ja eriti kolhoosikord. See ei ole õige. Duel tõi ei tea kust võetud näite, et 1910. aastal olla olnud küla peale ainult 10 lehma. Ja et Berezovski ja Volkegonovid olid hirmsasti koorinud eestlasi. Kummutamaks valet, püüan põhjalikult kirjeldada tõelist olukorda.

Küla kõrgperioodil 1915. aastal oli külas 186 peret. Igal neis (perel) 15 tiinu maad ja seda haris igauks oma jõu ja mõistusega. Oli ka neid, kes rentisid või andsid muidu ülejäänud maad hiinlastele ja korejetsitele²⁵⁸. Selleks ajaks olid kõik välja ehitanud oma hooned, hoolikalt oli haritud maad, olid välja ehitatud teed ja samuti ehitatud vajalikud tootmishooned ja ühiskondlikud hooned nagu kool ja kirik Vladivostokki.

Tootmishoonetest olid valminud kalatöötlemise ja laevaehituse hooned, nii et täisvereline elu võis minna ülesmäge. Sest selleks ajaks olid kõik ära maksnud oma pangavõla.²⁵⁹

Igas peres oli üks hobune, üks või kaks lehma, kümmekond lammast.²⁶⁰ Suurt põllumajandust peale Kiidermanni ja Vaga Sandri ei peetud, sest selleks puudus võimalus. Igal ühel oli oma kindel ports maad, 15 tiinu ehk 19 hektarit. Ja see maa ei olnud mitte lauskmaa, vaid paiknes mööda mägede külgesid. Igal krundil oli oma mets, mida võis keskelt läbi olla igal perel oma 5-6 tiinu. Kiidermannil oli teine lugu. Kuna

---

²⁵⁷ I. Dueli dokumentaalseid lisandusi väidab end kasutavat ka Anatoli Rekk-Lebedev oma raamatu „Dalnevostotsnaja Lifljandia” sissejuhatuses lk. 6. Rohkemad andmed selle autori kohta puuduvad.

²⁵⁸ Kõnekeeles korealased. Siin ja edaspidi on tekstis palju vene keelest tuletatud nimetusi, mida Liiviküla elanikud kasutasid. Mitmed väljendid omased üldse tolle aja kirjakeelele, mis tänaseks ise muutunud oluliselt “eestipärasemaks”.

²⁵⁹ Pangalaenu andmine algselt suhteliselt kehval järjel elanud inimestele näitab riigipoolset huvitatust.

²⁶⁰ Peres oli keskmiselt üks hobune. Mõnel ei olnudki, mõnel oli kaks hobust, kaks lehma, üks-kaks siga, viis-kuus lammast ja linde. Lehm maksis kakskümmend viis rubla, kui ära müüdi. Pärast kolhoose jäi ainult kalapüük. A. Saster 1987, lk. 146.

tema oli maamõõtja, siis sokutas ta omale jõe äärest veel teise krundi juurde. Kuigi ta maksis külale renti, olid ikkagi tal võimalused suuremad kui teistel. Temal oli suund rajatud karjakasvatuse peale, mis oli rajatud toleaeagsel Hollandi karjakasvatuse baasil. Alaliselt oli tallis kolm hobust, üks oli sõidu hobune ja kaks olid töö hobused. Laudas oli 8-10 lüpsilehma, peale selle noor kari. Kümnekond siga, kusjuures oli arenenud ka põrssa kasvatus nii enda jaoks kui ka müügiks. Sinna juurde veel paarkümmend lammast. Lehmad olid kõik tõuloomad, friisi tõugu. Sead olid valged inglise jorkširi tõugu ja lambad olid meriinod. Ühesõnaga oli täis tõumajand. Ja seda kõike juhtis Kiidermani naine Bärta, kellele tuli ka põllumajanduse kirjandust pea igast arenenud põllumajandusega riigist. Põllutööd tegid ära korejetsitest sulased. Kiidermanni põhikrunt oli kõik karjamaa all. Vili ja hein olid juurdelõikel. Igal sügisel ostis ta ära riisi, sojaoad ja sojaoa koogid korejetsitelt, kes seda kasvasid. Ja heinu ostis ka juurde kust aga sai, näiteks meilt ostis ära igal sügisel ühe kuhja heinu.

Teine oli Vaga Sander, kes ka arendas suurtootmist, seni kuni pojad olid kodus ja sai kasutada venna krunti, kes oli poissmees. Kui pojad läksid ära ja vend abiellus, hakkas ta majapidamist koondama. Koondamiseks oli ka veel teine põhjus. Sest tema ei kasutanud võõrast tööjõudu, kõik tööd tehti ära oma perega.

Pojad läksid kodust välja ja ise oli ta juba küllalt vana selleks, et kohta pidada.

Vagal oli 5-6 lüpsilehma, 5-6 siga koos emisega, 15 lammast, 15 mesipuud ja kaunis suur õunaaed. Sander kasvas põhiliselt rukist, kaera ja kauniste palju sojat. Maisi ehk kukuruusi kasvas ta ka ja pea igas peres kasvatati seda aga teiste viljadega arvestades suhteliselt vähe. Kartulit kasvatati jõudu mööda.

Minu arust kasvatati kartulit ja maisi sellepärast tagasihoidlikult, et nendega oli palju tööd. Eriti maisiga, sest tera ei tahtnud just päris kergesti tõlviku küljest lahti tulla. Ja igat tõlvikut pidid käte vahel murendama, et tera kätte saada.

Üldiselt kõik elanikud kasvasid kõiki vilju ja juurvilju, mis läks tarvis toiduks ja müügiks. Lambaid peeti igas peres oma 15 tükki, sest et villast tehti riidet ja naised olid kanged kuduma igasuguseid villaseid asju.

Algul siia asudes kasvatati ka kõvasti lina, peamiselt riide valmistamiseks. Ja mis oli veel linal tähtsust? See oli, et temast kedrati peamine võrgu niiti, millest kooti võrgulina.

Pärastpoole, kui saadi rikkamaks, siis hakati võrgulina ostma suuremas koguses. Kangaste jaoks osteti lina ka venelaste käest. Nii kadus lina eestlaste põllundusest ära, sest nõudis palju tööd ja head maad. Kukuruusi kohta veel nii palju, et oli suviseks söögiks väga hea. Tõlvik sai ära keedetud soolases vees ja kui ta oli küps, siis ära söödud. Aga tema veel üks miinus oli, et teda ei tahetud hea meelega veskites jahvatada. Kirjutades eestlaste põllumajandusest, ei saa mööda minna sealsetest entusiastidest, katsetajatest, kes olid ihu ja hingega töö kallal, et sealset põllumajandust heale järjele viia. Ja see neil ka tõesti õnnestus. Aretati uued viljasordid, toodi sisse tõuloomad, aretati kohalik hobuse tõug, kes oli vastupidav ja vähenõudlik. Ristati mongoli hobune euroopa hobusega ja saadi sel teel uus vastupidav ja tugev ussuuri hobuse tõug. Lindudest kasvatati kanasid, hanesid, parte ja kalkuneid. Peaaegu igas peres olid ilukanadena pärilkanad. Hanedest oli suur hallhani ja pekingi hani. Partidest sinikaelpart ja pekingi suur part.

Põllutööriistad olid tolle aja kohta kaunis kaasaegsed. Kasutati raudatru, äkkeid, kuid olid kasutusel ka hiidlaste mutid ja pärnakate harkadrad. Olid kasutusel ka puuäkked, neid kasutati kartuli ja soja põldude äestamisel. Vankrid olid eestlastel kerged ja tugevad võrreldes vankade vankritega, mis olid pikad ja rohmakad. Neil võisid sellised vankrid olla, sest neil ei tulnud sõita mööda mägesid ja orgusid nagu eestlastel.

Kirjutades eestlaste põllumajandusest, ei saa kuidagi moodi mööda minna Seveljevi mõisa Aleksejevi majandist, kellel oli kindel koht vähemalt Kangauusi osale eestlasile. Majand oli mõisa oma, mida juhtis Aleksejevi - nimeline mees. See oli ideaalselt korras tõumajand, kus põhikarjaks olid siementali lehmad ja jorkširi tõugu sead. See majand müüs ka loomi soovijale, laiale laastule oli pandud just põrsakasvatus, sealt võisid alati saada pörssa. Ja viijaid oli nii palju, et pidid ette ütlema, kui tahtsid saada pörsast. Seal olid ka paarituspullid. Pullid olid veel Kangauusi kandis Kiidermannil ja Vaga mehel. Vaga Sandril oli ka sugutäkk ja sugujäär. See oli kõik 1930. aastani. 1929. aastal moodustati seal kolhoos, siis veel maad ei puudunud. Aga kolmekümnendal aastal võeti kolhoosnikelt maa ära, jäeti ainult 25 sajandikku. Ja need, kes olid töölised, said 15 sajandikku. Mittekolhoosnikele määrati ränk põllumajandusmaks. Sellest üksinda veel ei jätkunud, pandi selga ka kõvad normid kõigi saaduste peale, kusjuures pandi ka naha

norm, kuhu kuulus ka sea nahk ja sellega pidid rahul olema. Siiani pole juttu olnud koristusest ja muust töötlemisest. Heinategu ja viljakoristus toimus käsitsi ja hooldustööd peale kartuli ka käsitsi. Hooldustöödest oli kõige mahukam rohimine, peamiseks töövahendiks olid kaksid (korealaste kõplad). Kus oli tarvis maad kaevata, siis kasutati kailasid, mis samuti olid üle võetud hiinlastelt, korealastelt. Kaila oli selle poolest hea tööriist, et võrreldes labidaga vajas töötamisel poole vähem jõudu, jäi ära jalaga vajutamine. Kaila on üks selle maa kirveid pikkusega 30 sentimeetrit, tera laius 15 sentimeetrit, taga käis pooleteise meetrine vars. Töötamine käis nii, et tõsta kaila ülesse ja andes pisut hoogu tungis oma raskusega maa sisse. Vart tuli vajutada ettepoole, pöörata lõige pahempidi. Näiteks ohakate väljakiskumine toimus seal ka käsitsi. Ohakate peitleid nagu siin ei kasutatud, sest see hävitas vilja, kuna mahalõigatu asemele tekkis mõne aja pärast päris põõsas kohe millel oli nii pikk juur, mis tuli kogu ümber kasvava viljaga.

Hein niideti kõik käsitsi, ainult Kiidermannil oli niidumasin, mida ta kui sai oma heina niidetud, andis ka teistele kasutada. Samuti oli Kiidermannil viimases otsas ka looreha. Enamus viljast lõigati käsitsi harilike sirpidega, suuremalt jaolt küll korealastelt ja hiinlastelt üle võetud sirpidega, mis olla jälle väga mugavad käsitseda, sest neid võisid käsitseda ka väikese vikatina ja ei olnud tarvis lõikamise aegu maani kummardada. Suviviljade lõikamisel kasutati vikateid ja rukki lõikamise juures sirpe ja rautse. Rauts oli lühikese lüsi otsas väike vikat, mille juurde kuulus ka väike reha. Töö käis nõnda - rehaga painutati vili vastu lõiku äärt ja vikatiga niideti alt lahti. Sooja koristati põhiliselt sirpidega. Vili seoti vihkudesse ja pandi kas hakki või rõukudesse. Kui vili oli juba tükk aega seisnud siis veeti ta tokiide äärde kuhjadesse, kus ta seisis oktoobri kuuni, millal hakati teda peksma. Tok oli spetsiaalne viljapeksu plats, kus ääres olid tehtud kuhjade alused ja kui neid ei olnud, siis pandi kuhjad lihtsalt maa peale. Oktoobrikuus hakkas vilja peks, kus jällegi kasutati korealastelt üle võetud pintasid. Vili tuulati tuule käes, viimases otsas (viimaks) olid kasutusel ka tuulikud, mis olid muretsetud mitme pere peale. Peks käis suuremalt jaolt talgute korras, kuhu tõmmati appi ka korealasi. Näiteks meil olid tuuliku osanikud neli peret ja vili peksti talgute korras just nende perede vahel ning pandi aita. Viimases otsas (viimaks) olid müügil ka koristus masinad nagu vilja lõikajad, isesidujad ja lokomobiil peksumasinad. Kuid eestlastele nad ei sobinud, sest

maastiku reljeef oli selline. Üks väga kasulik kultuur oli sojauba. Temast sai põhku, mida loomad sõid väga suure isuga. Siis sai temast soojaõli mis sai ära müüdnud ja veel sai temast soojauba kooki, mis oli jälle üks väga hea looma toit ja endal kõlbas ka väga hästi kui oli ära praetud ja eriti suitsulihaga ära mooritud. Sojauba viidi masloboikadesse, kus vastava tasu eest pressiti tast välja sojaõli, mis oli üks nõutav kaubaartikkel. Kui põllult oli vili koristatud siis tulid sinna faasanid end nuumama, nii maha varisenud teradest kui igasugu ussides ja mardikatest. Ühesõnaga tegid väga tõhusat tööd röövikute hävitamisel. Faasan oli kana suurune lind, kukk oli väga ilus ja hommikuti, eriti suvel laulis väga ilusti. Kana seevastu oli ilmetu hallikirjulind, kelle poegade kutsumise kudrutust oli ka tihti kuulda. Sügisel, kui olid viljad pekstud asuti elama perekonniti põhu kuhjadesse. Ja ei olnud ka harvad juhud kus faasanipere tuli õue koos kanadega ka pruukosti võtma. Eriti rasked olid neile lumerohked talved. Siis ei olnud ka harvad juhused kus tuldi majade juurde abi otsima. Ühel sellisel talvel elas meie kuuri all kümme faasanit, keda toideti võrdselt kanadega, sest neid peeti väga kasulikeks lindudeks, kes hävitasid põllu kahjureid.

Üks põllukahjureid hävitav olevus oli suur kärnkonn, kes armastas elada soja põldudel hävitades seal kahjureid. Seal elas tema sellest ajast saati kui soja hakkas puhmastikku moodustama ja elas seal kuni sooja koristusele lõpuni.

Suur põldude vaenlane oli harilik varblane. Ta ise just palju ei söönud, kuid murendas palju maha. Neid sigines suve jooksul palju, sest nad tõid selle aja jooksul kahed kolmed pojad. Ja pesitsesid peamiselt nad korejetside fansa²⁶¹ õlgkatustes. Meie perel oli õlgkatuse ka laudal, sealt sai pesasid hävitatud, kuid viimast kui ühte sa ikka kätte ei saa. Korejetsid hävitasid neid ära väsitamisega, hoides neid müraga kogu aeg õhus. Ja kui varblane ära väsis, kukkus ta maha, kust ka kätte saadi. Korejetsid sõid nad ära. Eestlased käisid neid püssidest laskmas 9. number haavlitega, mis pärast pauku jättis paraja augu parve.”

261

Onn.

Kalandus

Grant kirjeldab: „Esimesed teadaolevad eestlased ilmusid Ussuurimaale Vladivostokki 1886. aastal ja need olid meremehed, kes teenisid juudi rubinšteinide laevadel. Nad jäid sinna paikselt elama ja neile toodi perekonnad järele juutide kulul. Riigi kulul tuli viimane sats 1910. aastal, pärastpoole tulijad tulid juba omal kulul. Muidugi kõige raskem oli neil paarikümnel perel, kes sinna asusid esimestena. Kuna asustamise peamine ülesanne oli edendada kalapüüki siis hakati seda kohe ka täide viima. Esimestel asukatel oli raske, sest käsil olid ühekorraga põllundus, kalandus ja hoonete ehitamine ning seal olid ju hoopis teistsugused kalad ja mereasukad, mille püüdmiseks puudusid igasugu kogemused. Näiteks Veidel²⁶² oli küll võrgud kaasa võetud, kuid kasu neist oli vähe. Ei hakanud silm võrkudes kokku sealsete kala peadega. Ja teiseks ei olnud ujuvvahendeid millega merele minna. Kuid juba esimesel aastal osteti kokkupandud rahadega paat ja järgmisel kevadel veel teinegi juurde. Talve jooksul kooti võrkusid²⁶³, nii et järgmisel aastal olid mehed juba merele minejad. Kala püüdma kiirustas ka asjaolu, et raha oli hädasti tarvis, aga kala oli ju puhas raha tollal kus just kalast oli suur puudus. Sest nagu rääkisid mehed, et esimese suve kala osteti ära lennult venelaste külade poolt, nii et Berezovskile²⁶⁴ ei jäänud midagi osta, sest püügi võimsus oli väike. Kogu aeg asi arenes. Külvati ja töödeldi lina, millest kedrati võrguniiti, millest pidevalt kooti võrkusid ja mõrralina. Kui Märka Juulius ja ta poeg Madis ning Vaga Sander said juba tööjärjega ühele poole, hakkasid nad ehitama paate ja muid ujuvvahendeid. Pärastpoole lisandus neile veel mehi. Püügi võimsus tõusis. Berezovski sai valmis ka oma kalatöötlemise värgi, nii et oli olemas ka kindel ülesostja, kellele pärastpoole lisandusid Hiina ja japside²⁶⁵ laevad. Nelja aasta pärast peale eestlaste sinna asumist ilmus välja üks japs, kes oli ütelnud, et teda olid sinna saatnud rubinšteinid ja et tema hakkab eestlastele õpetama

---

²⁶² Perekond Veided.

²⁶³ Võrku kooti ja parandati võrguhargil puust, harven luust või plekist laperguse võrgunõelaga, millele mähiti lõng. Võrgusilma mõõduks oli väike puuliist – selle laius määras silma suuruse. Kootava võrgu silmade avalihoidmiseks tarvitati puust või luust raskusvihti. Kudumisel kasutati mitut sõlmimisviisi. A. Luts 2008. lk. 115. Eesti Rahvakultuur.

²⁶⁴ Kohalik ärimees – kokkuostja.

²⁶⁵ Jaapanlaste, kutsuti ka makaakideks. J. Grant suhtub oma mälestustes jaapanlastesse varjamatult negatiivsusega. Samas korealastesse, kellese on mitmed teised suhtunud halvustavalt, suhtub Grant lugupidavalt.

suurte meremõrdade²⁶⁶ tegemist ja samuti heeringamõrdade - venterite tegemist. Ja kui mõrrad valmis siis ka nendega püügi korraldust. Elama oli ta asunud Berezovskite juurde. See malaka²⁶⁷ oli olnud seal kuni järgmise aasta kevadeni, nii kaua kuni oli olnud heeringapüük läbi. Siis olnud sealsetel meestel ka kõik enam-vähem selge. Et sealsete püügivahenditega üksikul kaluril polnud midagi peale hakata, siis löid mehed puntidesse mida kutsuti obtšinateks.²⁶⁸ Obtšina oli 5-6 ja rohkem kalurit koos, kellel igal ühel oli oma võrgu või mõrra osa. See osa oli rahaline sissemaks võrgulina muretsemiseks, või siis omapoolne võrgulina andmine püügivahendite tarbeks. Vastavalt osavõtule oli ka tulude jaotus. Igal obtšinal oli ka sindoo, see oli väga kogenud kalur, kes oskas püüki korraldada ja muid asju ajada. Näiteks püütud kala realiseerimine, võrkude kudumiseks materjali muretsemine ja muud asjad, mis olid obtšina edukaks tegutsemiseks vajalikud. Kuna kalureid tuli pidevalt juurde, tekkis juurde ka obtšinaid. 1926. aastal oli neid Kangauzis juba neli. Sindoodeks olid siis Soobergi Mats, Kõvamehe Prits, Armas Madis ja Sõgel Juhan. Igal obtšinal oli oma kalurimaja, kus hoiti vajaminevaid püügiriistu ja vahendeid. Seal neid korrastati ja neis hoiti ka juba valmistoodangut nagu kuivatatud kala. Kala turustamisega algul oli tõesti nagu pisut raskusi. Nagu juba eespool juttu oli algas Berezovski kohe kalatöötlemiskuuri ehitama, soolamistünne paigaldama ja hakkas kala kokku ostma. Muidugi katsus nõorida, kus vähegi sai. Andrejevosi oli Andrejev, kes rajas sinna kala töötlemise. Linda külas oli ka, samuti oli Podjapolskis kala kokkuostja ja töötleja. Siis sigines ka eestlaste hulgast kala töötleja, pärastpoole ka pisike kokkuostja. See oli Toomingas oma kolme pojaga, kes kõik olid tündermeistrid või nagu seal nimetati, bondarid. Nõnda ei olnud tünnid neile probleem. Esialgu nad ainult töötlesid oma kala, laiendades kogu aeg ettevõtet. Hiljem kui lõi veel mehi kampa, hakati ka kala kokku ostma. Pärast oli neil juba kaks soolamise kuuri, mõlemas 25-30 tünni. Ka obtšinad ehtasid omale esialgu ühe 40. tünni kuuri. Kui Berezovski rajas sinna kalatööstuse, siis organiseeris ka omapoolse obtšina, kus tal olid kambajõmmideks Volkogonovid ja Zaitsev. Sindooks oli seal Sõgla Juhan, kalapüüdjateks olid palgatud korealased ja grupp Petrovka venelasi, kes püüdsid Zaitsevi mütsi all. Ei tea, mis põhjusel

---

²⁶⁶ Mõrd – Jäigale võrre tuginev vitstest, võrgust, peergudest, puidust, kaasajal ka metallist või plastist (silmutorbik), harva ka traadist lehtrikujulise suudmeavaga ja keres kala tagasipääsu takistavate pujustega lõkspüümis; kasutatakse peamiselt sisevetel ja rannakalastuses. Mereleksikon 1996, lk. 281.

²⁶⁷ Jälle Granti irooniline torge.

²⁶⁸ Ühisus, ühistu.

läks Zaitsev hiljem Berezovskiga hirmsasti riidu ja läks ära sealt kandist üldse. Ühed kokkuostjad olid hiinlased, kes ostsid peamiselt ära kogu kuivatatud kala, või vahetasid nõõride ja kõite vastu. Ühed suuremad kokkuostjad olid heeringapüügi aegu japsid. Vahest oli ühes lahes paar kolm laeva. Nemad olid igaveste kriukadega mehed, kes igal sobival juhul tahtsid sul nahka üle kõrvade tõmmata. Nemad proovisid teha ka röövpüüki küll võrkudega ja isegi kakuamidega. Võimumeestel oli nendega küllalt tegemist.²⁶⁹ Ühe kakuami²⁷⁰ võtsid neilt ära ja andsid üle kaluritele, mille need ka kohe käiku lasid ja mis avas jälle ühe uue lehekülje sealse kalapüügi arengusse. Kakuam oli iseenesest väga kallis tolle aja kohta. Kuid siiski olid juba 1926. aastaks igal obtšinal oma riist. Jaapanlastega suhtlemises püügi ajal oli tähtis koht Vaga Almal. Sindood palkasid ta jaapanlastega läbirääkimisi pidama. Esiteks selle pärast, et ta valdas väga hästi vene keelt, teiseks oli kõva matemaatikas ja kolmandaks oli ta ka kursis kõigi hindadega ja ei lasknud püügi ajal end haneks tõmmata. Madame Alma, nagu teda malakad kutsusid oli ka nende poolt au sees, sest japsid austasid väga haritud naisterahvaid. Üks kevade juhtus sõuke asi, et Berezovski ja japsid leppisid kokku, et pakuvad kaluritele äärmiselt madala kokkuostu hinna ja lootsid sellega lõigata suurt tulu. Kuid eestlaste reageering oli selle peale kaunis mõjus. Nad lihtsalt ei viinud ühtegi kalapoega ei Berezovskile ega ka japsidele, vaid tühjendasid mõrrad maale ja vedasid talgute korras põldudele, kus kündsid kala maa sisse põllu rammuks. Esimesed kellalööjad olid japsid, sest ilma kalata olid nemad pankrotis. Ja tulemus oli selline, et japsid maksid isegi kõrgemat hinda kui oli esialgne üldhind. Sest eestlased teadsid, et jäme ots on nende käes ja pigistasid japse mis pigistada andis pilli lõhki ajamata. Põhi kala äraostjad, eriti heeringa ja ivasiid²⁷¹ olid rubinšteinid, sest nemad olid oma toodanguga juba välisturul. Ja sealne heeringas ja ivasii olid väga nõutav kaup. Suurem kalapüük hakkas pihta peale jää lagunemist. Siis tuli aprilli heeringas kudema. Mai algul tuli gorbuuša²⁷² koos oma kaaslasega mintai²⁷³ ka kudema. Neid mõlemaid püüti ja kuivatati. Vahepeal oli laht paksult lesta täis mida seal ka püüti ja samuti kuivatati. Siis tuli mai heeringas, mis oli väike, kuid väga rasvane kala.

²⁶⁹ Tüüpiline binaarne nägemus: meie (head, ausad) – nemad (kahtlased, petavad). Unustatakse ära, et tegelikult olid just eestlased uustulnukad ja vene riigikordki mitte kohalike poolt valitud.

²⁷⁰ Kakuam: Jaapanist pärit erilise ehitusega seisev noot. Mereleksikon, lk. 130.

²⁷¹ Ivassi heeringas; Vaikse ookeani idaheeringas. Loomade elu 1979, 4. köide: kalad, lk. 101.

²⁷² Idalõhed; tuntakse kuut hästi eristatavat liiki: keta, gorbuuša, tšavõõtša, nerka, kisutš, sima. Loomade elu 1979, 4. köide: kalad, lk. 120.

²⁷³ Vaikse ookeani mintai on tursaline. Loomade elu 1979, 4. köide: kalad, lk. 278.

Mai heeringas oli paar nädalat, siis oli väike vaheaeg kuni tuli ivasii ja teda tuli vähe. Ivasiid käidi paatidega püüdmas väljapoole Kangauzi piirkonda. Armas Madise obtšina oli põhiliselt punases nukas ja peale heeringa suurt püüki tegeles sima ja kundsa²⁷⁴ püügiga, kes samuti tulid sinna kudema. Sima ja kundsa olid lõhelised, punase lihaga kalad. Kusjuures eriti suur oli sima, kus ei olnud harulduseks kolme puudased isendid²⁷⁵. Kundsa oli pisut väiksem, ilus sale kala, kelle külgedel olid kaheksa ümmargust hõbedaselt säravat laiku. Suvepoole juulis püüti ka kuigipalju ketasid ja jää alt enne jää lagunemist ka krasnopjerkat. Käidi ka telliskivi vabriku alt veonootadega²⁷⁶ vedamas ka pelehkasi ja ka krasnopjerkat, mis seal olid eriti suured. Ja kevadeti püüti ka kamsaad, mis oli kilu taoline kala, mida tehti sisse nagu kilu ja mis oli väga maitsev. Need olid kõik vääriskalad, mis viidi Vladivostokki ja müüdi juutidele maha. Peale selle oli veel paljusid väikesi kala liikisid nagu mõõkkala, merekurat, skumbria, mere lehm, akula²⁷⁷ ja teisi kala liike. 1928. aastal tuli Kangauzi lahte ka kolm heeringa vaala. Kaks neist tapeti, rasv ja nahk müüdi maha, liha söödeti sigadele. Küll siis oli korejetsitel elu, said liha volipärast süüa. Ivasii püük kestis sügiseni. Kui külm mere ära kaanetas algas talve jääalune mõrra püük. Põhikala oli navaaga²⁷⁸, lest, meri härg²⁷⁹, suur mere tint²⁸⁰ ja kuigi palju ka talve heeringat. Üks kala keda vannuti oli mere kurat²⁸¹, kes oli suur vabaduse armastaja. Kui tema sattus kakuaami, siis tema sinna pidama ei jäänud, alati läks välja ja pahatihti viis välja ka seal sees olevad kalad. Teine elukas, keda vannuti, oli hüljes. Tema lasi ka välja palju kalu noodast - minnes noodast kalu sööma, vajutas ta nooda ääre alla ja kalad pääsesid välja.

1925. aastal²⁸² moodustati obtšinatega²⁸³ baasil artell, mis sai nimeks Kangauz ja esimeheks

²⁷⁴ Kaug-Ida paalia ehk kundža. Loomade elu 1979, 4. köide: kalad, lk. 133.

²⁷⁵ 50 kilo.

²⁷⁶ Noot koosneb pärast, kahest võrdse pikkusega tiivast ja nende otsa kinnituvatest veokõitest.

Väikenoota veeti 2-3 mehega ise vees liikudes. A. Luts 2008, lk. 115. Eesti Rahvakultuur.

²⁷⁷ Hai venekeelne nimi. J. Teebak valmistas ise puust harpuuni haide püüdmiseks, mille koopia ripub kalurikolhoosi muuseumi seinal. Harpuuni valmistamise eest sai ta 1200 rubla preemiat. VM 2005.

²⁷⁸ Navaaga – põhja- ja idapoolsete merede rannaäärsed külmalembesed kalad. Loomade elu 1979, 4. köide: kalad, lk. 276-277.

²⁷⁹ Merhärg – liigub magestunud rannavetes. Loomade elu 1979, 4. köide: kalad, lk. 420.

²⁸⁰ Aasia meritint ehk hambuline meritint. Loomade elu 1979, 4. köide: kalad, lk. 141.

²⁸¹ Vaikse ookeani merikurat. Loomade elu 1979, 4. köide: kalad, lk. 445.

²⁸² Aastaarve ei tule Granti puhul tõsiselt võtta.

²⁸³ Ühistute

nimetati kui ma ei eksi Kuulman ja raamatupidajaks Valteri nimeline mees. Artelli nõukogus olid kõik sindood ja Vaga Sander. Artell tegi Berezovski elu kibedaks. Lõpetas obtšinate poolt alustatud 40 tünnilise kuuri ehituse. Kala töötles kõik ise. Maksis töötajatele rohkem palka kui Berezovski ja töölised tulid kõik üle artelli. Isegi Petrovka venelased töid oma kala artelli. Kuna artellil oli oma kungasid²⁸⁴, siis linna abi ta ei tarvitanud, vedas ise oma kala linna. Ja 1926. aastal sõi artell Berezovski Kangauzist välja. Seda ei tea, kas artell talle ka midagi maksis või ei, igatahes jäi kõik artellile ja ise läks ta sealt ära Eestisse.

Artell läks kiiresti ülesmäge. Oli juba plaanis hakata ehitama Kangauzi konservitehast või nagu öeldi, kalavabrikut. Kõigile headele kavatsustele tõmbas kriipsu peale kolhoosi värk ja kalakombinaatide moodustamine. 1929. aastal löödi kõik artellid kokku ja moodustati kolhoos, millele pandi nimeks „Uus Ilm” ehk vene keeles „*Novõi Mir*”, millist nime kannab siia maani.²⁸⁵ Kolhoosi esimeheks valiti Antslepp, raamatupidajaks Valter. Juhatas oli vist viie liikmeline.

Kalast veel niipalju, et 1927. aastast kadus ära koorjuska.²⁸⁶ Küll mitte päriselt, kuid püügikalana ta enam tähtsust ei omanud. Ühes korjuuskaga ka mitai, kellel olid sinisilmad. Samuti kadus pikkamööda ka keta. Keta kadumise põhjuseks olid inimesed ise. Asi oli selles, et kui oli 1927. aastal veeuputus, siis vesi uhtus ära Plottist kõrgemal asuval sillal mõlemapoolsed otsad ja kandis sealsed kivid ja liiva kõik plottile, moodustades sinna kaunis laia tammitaolise moodustise. Ja kui vesi alanes, siis sellest vesi nirises kogu ulatuses ainult üle, tehes sedamoodi ketade edasimineku võimatuks. Kudemas käisid nad Kamenka jõe suudmes, kus oli kiviklibune põhi. Kuna silda ehitama ei hakatud siis jõest jäi plott ainukeseks ülemineku kohaks, kust veeretati ja visati maha suuremad kivid. Silda ei hakatud taastama selle pärast, et ajad olid juba siis kaunis segased. Kadusid ära vallavalitsused, asemele tulid külanõukogud. Aga neil ei olnud raha, ega ka usaldust nende vastu. Samuti otsest möödapääsmatut olukorda ka ei olnud, sest jõest sai üle plotti kaudu. Tulemus oli see, et nelja aasta pärast ei olnud mitte ühtegi

---

²⁸⁴ Kohalik suuremat sorti paat.

²⁸⁵ Kirjutatud 1989.

²⁸⁶ Gorbuuša?

ketat. Tühja kohta aga ei jäänud. Suurenes ivasiide hulk ja asemele tuli uus kalaliik uek,²⁸⁷ mida tuli nii paksult, et tema püüdmiseks just erilist püünist polnud tarvis. Seisa kaldal ja tõsta välja sulle vajalik kogus. Uek oli kolmekandiline kala, nagu kolmekandiline viil ja äärmiselt paha maitsega. Inimesed püüdsid, kuivatasid ja söötsid sellega siis sigu.”

Hoonestus

„Külas olid põhiliselt puuhooned,” mäletab Grant.

Saster on arhitektuuri kirjeldades põhjalikum: „Eestlaste majaseinad olid tahatud palkidest, katused õlest, põrandad puust, mõnel ka savist. Suur leivaahi oli keset tuba, kööki ei olnud. Elamiskõlblikke rehitubasid ei ehitatud. Hoonetest oli veel laut, kuur, saun eraldi, vankri ja heinte hoidmiseks (ka eraldi) ainult katus. Aljas-tel, kes olid Saaremaalt pärit, oli maja, laut ja heinaküün ühe katuse all, ainult saun eraldi. Algul olid õlgkatused, hiljem hakkas üks Ameerika firma müüma katuseplekki, siis jätkus saunalegi.”²⁸⁸

Granti mäletamist mööda olid kivihooned ainult Zaitsevi maja ja üks obtšina kalurimaja ning Aleksejevi majandi laudad ja tallid: „Isegi Seveljovi mõisahooned olid kõik palk ehitused, kaasa arvatud ka peahoone, mis oli kahekordne. Algul kui sinna asuti võeti vajaminev materjal oma metsast. Kui hakati ehitama teistkordseid hooneid, siis juba palkidest, mis andis neile riik tasuta, ainult et pidi materjali ise üles töötama.”

„Nii et kui juba ennast sisse seati hakati ehitama põhihooneid, mis olid juba päris nägusad majad ja mahukad. Näiteks oli Veidel peale võrgutoa veel kolm kambrit ja köök. Vagal võrgutuba eraldi ei olnud, oli köögiga ühes, aga peale köögi oli viis kambrit. Oli ka neid kes hakkasid kohe ehitama põhihooneid, nagu Lingu Madis ja Malarenko. Näiteks Lingul oli peale suure võrgutoa veel kummaski maja otsas veel kaks kambrit. Malarenkol olid veel suuremad ruumid, kus peale suure võrgutoa oli veel viis kambrit.

---

²⁸⁷ Arvatavasti Ulk, Harilik juushärg. Loomade elu 1979, 4. köide: kalad, lk. 424.

²⁸⁸ A. Saster 1987, lk. 130. Väljaspool Eestit asuvate külade elu-olu. Ankeet.

Tavaliselt oli võrgutoas leivaahi ja köögi pliit, mis teda kütsid kui seal võrke kooti. Ühesõnaga oli suur köök kus käis igapäevane elu. Peale Seveljovi mõisa oli sealkandis veel Kiidermanni maja, kus olid kuus kambrit ja suur palkon. Ja kui sinnamaile loodi sõjaväe baas, siis Kiidermanni maja veeti tervelt sinna ja tast tehti baasi klubi.”

Koos põhihoonete ehitusega käis ka abihoonete ehitus. „Suvekööki ei olnud. Olid laudad, aidad, saun. Sauna eesruumis keedeti. Ainult sigadele keedeti väljas. Aidas olid tünnid soolalihaga ja soolakalaga, nagu vanas kodus. Olid viljakirstud ja riidekirst.”²⁸⁹

Ling ja Malarenko onnisid ei ehitanud, nende maadel olid hodjade²⁹⁰ fansad, kust hodjad olid ära kolinud ning mida Ling ja Malarenko peale mõningat ümberehitamist võisid kasutada. Hodjad olid fansadest välja ajanud maamõõtjad, sest neil ei olnud õigust maa peale. Kui esialgsed hooned ehitati oma maa pealt saadud metsast, siis teisi hooneid tuli hakata ehitama juba taigast toodud materjalist. Kuid see käis üksikul ülejõu, olgugi et oli võimalik palgata metsalõikaja, sest taiga ääres paiknes küla mille elanikud olid kaunis seotud metsaga. See oli „Smeljanõi mõsi" nimeline küla, eestlased kutsusid seda küla Tõrva külaks. Küla oli surutud Setuhe jõe äärde, Setuhe delina lõppu, taiga äärde. Sellel külal oli maad vähe, sest ta oli asustatud hiljem kui teised külad, kes olid juba paremad maad enda kätte haaranud. Kuna maid oli vähe siis tuli tegeleda muuga, et saada vahendeid äraelamiseks. Ja selle küla elanikud tegelesid kõik metsa lõikamisega, tökati ajamisega, tõrva tootmisega, seedripähkli korjamisega ja veel muu käsitööga, näiteks meetünnide valmistamisega, puunõude ja lusikate valmistamisega, laastukorvide punumisega ja veel nipet-näpet, mis andsid neile elamist. Talvel oli neil põhitöö metsa lõikamine. Veel pidasid nad mesilasi, käisid jahil ja väga palju kasvasid nad tatart. Kui metsa lõikamisega sai kergelt hakkama palgates „Tõrva küla" mehi, siis veoga oli juba rohkem tegu, sest taiga asus 25-30 versta kaugusel. Üksinda vedades võis arvestada, et ühe talvega näiteks saja tihust palkide virna sa välja ei vea. Vedu käis talgute korras, kus võtsid osa vahest kuni kümme hoburakendit. Tõrva külast kuni eesti küla mägedeni oli tasane maa. Kui jõuti mägedesse mineva tee otsa, siis rakendati pooled hobused lahti teisele poolele abihobusteks. Ja meeste toetamisel veeti palgikoormad kordamööda üles.

---

²⁸⁹ A. Saster 1987, lk. 144.

²⁹⁰ Kodja – Hiina; Manss – mandžu. Vt. A. Jürgenson 2001, lk. 79. J. Grantil on kodja asemel hiinlasi nimetatud hodjadeks.

Talgud oli üks väga tore komme. Kui majad olid valmis, siis võeti käsile laudad, mis ehitati kõikjal ühe plaani järgi. Alumine osa oli 1,5 - 2. meetrine kivimüür ja selle peal 1,5. meetrine puuosa. Laudad olid kuni 3 meetrit kõrged ja ehitatud sellise arvestusega, et aastane sõnnik sisse ära mahub, sest sõnnikuvedu käis kord aastas kesakünni aegu.²⁹¹ Kiviosa ehitati nii, et müüri jäi vahe sisse, mis pärast täideti kuiva saviga. Laudad olid sel kombel soojad ja kuivad. Katusteks majadel kasutati tsinkplekki, lautadel oli enamasti õlgkatus, sest tsink oli kallis lauda katusele panna, esines ka laudkatuseid. Karjamaad olid piiratud kõik okastraadiga.²⁹² Vaia küljes ketis olid loomad vaid siis kui oli vaja mingi ala järk järgult puhtaks süüa. Muidu olid nad kolgi küljes, mis ei võimaldanud neil just päris traavi lasta. (kolk oli teatud raskusega palgijupp, mis oli ühest otsast koonusesse taotud ja kuhu oli ka kinnitatud sidumisrõngas) Ja kuna ketid olid kinnitatud sarvedesse, siis loomad just heameelega asjatult kolki edasi vedada ei tahtnud. Hobused olid kammitsas. Nüüd proovin valgustada veel ühte ala, mis oli sealsetele asukatele väga vajalik.

Paadiehitus

Nagu paljude erialade puhul, püüti ka ujuvvahendite ehitamisel ühendada eesti traditsioone kohalike materjalide ning oludega: “Algul kui sinna tuldi, pandi rahad kokku ja osteti kaks-kolm paati. Kui saadi juba enam vähem elujärjele, siis hakkasid Märka Juulius, ta poeg Madis ja Vaga Sander sättima juba paadi ehitust. Hiljem liitus veel mehi. Esialgu toodi lauad ja muu materjal Vladivostokist. Pärastpoole käisid taigas ise materjali valimas, mille tõrvaküla mehed ära lõikasid ja mis veeti Kangauzi, kus korealased selle vajalikku mõõtu laudadeks lõikasid ja kuivama panid. Kolm pukki oli üleval kolme paari lõikajaga, kellel jätkus kogu talveks tööd, sest suvel lõikust ei olnud. Korejetsid harisid

---

²⁹¹ Kõrge kivimüür laoti just sellepärast, et kogenev sõnnik jäi loomade alla kuni kevadeni, mil see põllule veeti. Seepärast kõdunesid laudaseinte alumised palgid kiiresti ning lautade iga polnud kuigi pikk. 19. sajandi teisel poolel hakati taludes laudaseinte ehitamiseks järjest rohkem kasutama kivi. K. Tihase 2007, lk. 283.

²⁹² Karjamaa oli jagatud okastraadiga kolme ossa: hobustele, lammastele ja lehmadele. A. Saster 1987, lk. 144-145.

siis oma maalappe. Töökoda või nagu nad ise seda kutsusid verf²⁹³ oli ehitatud hiinlaste poolt kaevatud süvendisse, mis oli köetav ja võimaldas sellega teha tööd aasta ringi. Õues oli kaks aurutus kasti ja niinimetatud laeva tee mille kaudu valmistoodang merre lasti. Seal töökojas ei tehtud mitte ainult paate ja kungaase, vaid kõiki asju mis olid vajalikud kala püügil ja töötlemisel, näiteks tünnisid, võrgu kabasid jne. Toomingad olid omaette punt. Nemad tegid kõik vajamineva ise. Peale selle sealsed mehed olid ühed suuremad hoonete ehitajad külas. Nemad olid ka peamised ühiskondlike hoonete ehitajad koos Kõpu otsa meestega. Ka kiriku ehitamisel Vladivostokki²⁹⁴ olid nemad peategelased, eriti Vaga Prits. Keerulise konstruktsiooniga kiriku aknad tehti just selles töökojas ja klaasiti need värvilise ja hariliku klaasiga. Kui mingit erilist tööd polnud tehti tünni. Lauad ja põhjad toodi esialgu Vladivostokist juutide käest. Pärast Ausbergi käest, kes siis kui sinna jõudis hakkas kohe puidutöötlemise vabrikut ehitama. Ja kui Telegin Augsburgi alla neelas siis osteti loomulikult Telegini käest, kes müüs tünnilaudu kaunis odava hinnaga ja kes isegi tellis sealsetelt laevaehitajatelt mõne aluse tegemist, eriti kungaase, sest eestlaste tehtud alused olid hinnas.”

Kombed

“Sõit võõrale maale ja võõra rahva hulka, elamine seal - see sundis sealseid asukaid kokku hoidma ja teine teisele toetuseks olema. Selle põhjal arenes välja selline tava nagu talgud,” kirjutab Grant unustades või mitte teades, et talgutöid oli Eestis ja ka mujal tehtud juba pikka aega.²⁹⁵ “Kõik suuremad tööd said ära tehtud talgute korras, mis kujunes pikapeale vajaduseks küla elus. Talgud, nagu paljud küla uurimas käinud isikud

---

²⁹³ Vene keeles laevatehas

²⁹⁴ Ehitati aastatel 1907-1909.

²⁹⁵ Eesti küla kogukondlikust elulaadist püsisid talgud kuni kahekümnenda sajandini. Talguid korraldati vastastikkuseks abistamiseks kiirete ja suuremate tööde nagu sõnnikuveo, heinaniidu, viljakoristuse, linakitkumise jms korral. Vt. Troska, G. 2008, lk. 207. Eesti Rahvakultuur.

arvasid, pani küla arengule kiiresti jalad alla. Üks talgute liik oli villa kraasimistalgud ja see toimus nii. Näiteks Vaga Alma otsustas teha talgud. Ta kutsus kokku viis-kuus ümbruskonna perenaist või isegi rohkem, see olenes sellest kui palju oli villu. Kusjuures tingimata oli arvestatud ka paar ketrajat, kes tulid siis oma kraasidega ja vokkidega talgutele. Villa oli palju ja ketrajad aitasid omalt poolt vähendada perenaise ketramisvaeva. Vorukad ehk kraasilised pandi suurtesse laastu korvidesse, kust neid talvel võeti ja kedrati lõngaks. Ketramistalguid ei tehtud, sest iga naine ketras isesuguse lõnga nii jämeduselt kui ka keerulisuse poolest, sest liiga keerdus lõng ei kõlvanud näiteks kanga kudumisse. Kui oli abi vaja, siis palgati Kõvamehe Leena. Tema oli villa ja linase lõnga ketramise spets. Tema kootud lõnga ja niiti võis julgelt igal pool tarvitada. Villa kraasimise talgud olid ka naistele suur sündmus, sest see oli koht kus aastas korra saadi nii hulgakesti kokku ja kus sai isu täis vadrata, läbi arutada maailma sündmusi ja juhtumeid ning ei puudunud ka väike keelepeks. Villa kraasimise talgud kestsid mitu päeva, sest villa oli palju. Eestlased pidasid palju lambaid, kuni 10-15 tükki igas peres. Kuna talgud kestsid mitu päeva tuli teha ka ettevalmistus, tehti õlut, tapeti lammas, sest lõuna naistele oli korraldaja pere poolt aga peatähtis oli talgute lõpu pidustus. Talgute lõpupäeval keedeti tingimata kaalikaid, porgandeid, kapsaid ja kartuleid lambalihaga, nii öelda ühepajatoit. Ja kui tulid lõpetist pidama uted ja jäärad, siis pandi see lauale, sinna juurde ka õlu. Uttedel ja jääradel oli kindlasti kaasas ka pillimees. Siis söödi ja joodi, tantsiti nii, et mõni talgulistest memm tuletas oma noorust meelde. Ja sedaviisi käis talguvärk perest perre nii kaua kui said villad kraasitud. See oli ka noortele huvitav, sai ju samuti jalga keerutada.

Siis olid ka sõnnikuveo talgud kus võttis osa ka teatud hulk peresid. Näiteks kui võttis osa viis peret, siis kaks hobust olid künnihobused. Sõnnikuvedu ja sisse künd käisid ühes koos, nii et kui oli sõnnik veetud, siis oli ka maa küntud, ühesõnaga töö oli tehtud kerge vaevaga.

Siis palgiveo talgud, isegi viljalõikus talgud, kus mindi appi kes jäid mõnedel põhjustel jänni, näiteks haigestus peremees. Ühesõnaga kõik mahukad tööd tehti ära talgute korras. Ja mis oli veel iseäralik, et ka sinu kõige suurem vihavaenlane tuli sulle appi ja sina

läksid talle.²⁹⁶

Siis üks tore tava oli surnuaia püha. Või nagu seal öeldi, et peame meeles neid, keda jumal on ära kutsunud. Ja oli ka ühtlasi haudade korrastamise päev, kes seda ennem ei teinud. Pühalik osa algas tavaliselt peale lõunat, nii kella kahe paiku päeval. Selleks ajaks koguneti surnuaiale kokku, kuhu tuli ka vene papp koos psalomsikuga.²⁹⁷ Papp õnnistas haudasid ja võttis ka selle eest pisikest tasu, psalomsik käis taga kaasas üürates pühasid laulusid ja toppides sealjuures korjandus kotti su nina alla. Et pidu protseduur algas haudade juures mälestus söömaajaga, siis ei puudunud ka viin, mida kindlasti pakuti ka papile ja psalomsikule. Nii et kui õnnistamise protseduur läbi oli, siis olid nad saanud ka vägeva peatäie. Ühel surnute mälestamise päeval lakkus papp ennast nii täis, et hakkas laulma revolutsioonilisi laule. Peale selle tuli seinalehes vägev karikatuur, kus oli kujutatud papp, habe oksene ees, rist kõlkumas kaelas, tõstab kõrgele jalga ja laulab „*Smele tovariši v bogu*”. Tollal oli papiks eestlane nimega Ring²⁹⁸ ja nagu kõik vene papid kõva viinavõtja. Toimus ka haudadel laulmine naiskoori poolt. Peale pühitsemist, väikest söömaega ja haudadel laulmist (laulmine toimus ainult tellimise peale ja selle eest tuli maksta, raha läks haridusseltsile) koguneti surnuaia värava juurde ühist matust pidama, kuhu olid seks otstarbeks püstitatud lauad ja pingid. Ühismatustel söödi ja joodi, peeti mõni ülistuskõne väarikale hiljuti manalasse langenule, lauldi kurbasid laule. Luteri surnuaial oli toiming täpselt samasugune ainult ilma haudade õnnistamiseta. Ja see komme on säilinud siiamani sealsete eestlaste hulgas. Nägin seda filmis, mis oli tehtud

---

²⁹⁶ Talgutest räägib ka Juhan Kiris: “Meelde on jäänud talgud, mida naised korraldasid sügise ja talveõhtutel, tulles üksteisele külla. Kraasiti, kedrati ja kooti. Meeldis väga, kui nad laulsid. Mõned laulud on jäänud meelde tänaseni, kas osaliselt või täielikult (“Jää terveks mu kodu,” “Ma laupäeva õhtul lauluga,” “Tuul puhub ja pilved jooksvad ruttu,” “Juut Siimon” jne.). Muuseas, 1928. a. pidasid Linda (Vam-pau-ši) külas siinsed eestlased oma esimese ja viimase laulupeo, mis oli pühendatud ranniku hõivamise 25-ndale aastapäevale. 25 oli tinglik arv, kuid sellega olid nõus ka need, kes elasid siin kauem.” J. Kiris 2008, lk. 6-7.

Talgutest heietati ka nõukogude ajal: “... Pühade ajal kogunevad eakamad eesti naised vana kombe järgi talgutele. Tullakse mõnda majja, kus muuseumi pingutustele vaatamata on alles vokk. Pannakse selga rahvarõivad, kedratakse lõnga, lauldakse eesti ja vene keelt. Ühiselt vaetakse meie ühiselu.” A. Lebedev 1985, lk. 27.

²⁹⁷ Hüüdnimi tuleb arvatavasti psalmide ümismise järgi.

²⁹⁸ Teglikult Rink, Eugraf, sündinud 1873. Õppinud Riia Vaimulikus koolis ja Riia Vaimulikus seminaris aastatel 1885 – 1895. Vt. A. Raudsepp 1998, lk. 133. Versta kolm eesti asundusest oli Petrovka valla kirikuküla, kus oli papiks keegi eestlane, pika “lakaga” ja suure habemega nagu venelased nõuavad, aga väikese eelharidusega. J. Lehmann 1935, lk. 62.

1980. aastal ja kandis nime „Jaapani mere kaldal”.²⁹⁹ Olid veel väiksemad tavad nagu kuld ja hõbepulmad, sünnipäevalapse üles laulmine, mõnel pool ristsete pidamine, pulmad. Siis olid veel mardi-kadri käimised perest peresse, kus lauldi laule, sooviti karja õnne ja vilja kasvu, seal kus midagi anti. Kus midagi ei antud, seal käis needmine ja sõimamine. Vastlaid peeti ka, kus keedeti sea jalgu ubadega aga suurt vastlasõitu ei tehtud. Meie kandis pani Must Jüri kaks hobust veoree ette, korjas sinna marakratid peale ja tegi paar ringi mõisa ja Veide vahet. Kõpus oli moes ka mäesõit. Vastlad olid väga moes venelastel, neil küpsetati tatrakooke võiga, samuti olid keedetud herved lihaga. Võeti viina ja tehti troika sõitu, kus katsuti regi tingimata ümber ajada, et teha sõitjad kokku viimase lumega, sest varsti tuleb kevade. Pulmakommetest midagi erilist pajatada ei oska, seal peeti kinni samadest kommetest, mis olid ka Eestis.

Usk

Siberi eestlaste usuelu oli seotud Eestiga. Luteri usku võrdsustati kodumaaga, ning hoiti sellest kinni kui kodumaa asendajast. Naabrid arvustasid luteri usku kui eestlaste usku.³⁰⁰ Suuremates gruppides elades, kus oht identiteedile on väiksem, võidi säilitada ka õigeusk. Kaug-Ida eesti asundustes, mille rahvastik pärines peamiselt Lääne-Eesti saartelt, kus oli juba varem toimunud ulatuslik usuvahetusliikumine, olid elanikest umbes pooled õigeusku ning tagasipöördumise kohta luteri usku andmed puuduvad. Esimese maailmasõja eelsel ajal ei olnud sealsetes küldes ka kirikuhooneid. Kaug-Idas asuvate eesti külade luterlastest elanike ainsaks võimaluseks kuulda eestikeelset jutlust, oli Vladivostoki luteri usu kirik, kus teenistust peeti läti, soome ja saksa keele kõrval ka eesti keeles.³⁰¹

Emakeelne kool, emakeelne jumalateenistus ning rituaalid on väga tähtsad keele alalhoidmisel. See mängis Liivikülas suurt rolli, sest asunikud olid erinevate usuliste

---

²⁹⁹ “Jaapani mere kaldal” Tallinnfilm 1980. Käsikiri ja režii Toomas Tahvel.

³⁰⁰ A. Jürgenson 2000 (b), lk. 31.

³⁰¹ A. Jürgenson 2000 (b), lk. 38.

tõekspidamistega: Hiiumaalt tulid luterlased ja Saaremaalt/Muhumaalt vene õigeusku astunud.³⁰²

“Usuliselt oldi kahte usku: vene ja luteri, isegi surnuaedu oli kaks: vene ja luteri. Luteriusulised kuulusid luteri kiriku alla, mis asus Vladivostokis, vene omad Petrovka³⁰³ küla kiriku alla.”³⁰⁴

“Nüüd katsun kuigi palju peatuda usul ja pühadel. Mis puutub usku, siis sealsed eestlased olid jagunenud luteri ja vene usku, mõlematel olid oma tugipunktid. Venelastel ja vene usulistel oli kirik Petrovka külas, mis oli ehitatud sinna 1886. aastal ja kus viimaseks papiks oli eestlane, Ringi nimeline mees. Luterlastel oli oma ehitatud kirik Vladivostokis³⁰⁵, kus peeti jumalateenistust kolmes keeles: eesti, saksa ja läti keeles. Köstriks oli Lesta³⁰⁶ nimeline, pastoriks oli ka eestlane, kuid nime ei mäleta. Kiriku juures tegutses ka kirikukool ja kirik osutas ka tõhusat toetust Eesti gümnaasiumi taolisele koolile, mille õppe tase oli kaunis kõrge ja sealt lõpetajad pääsesid kõik kõrgematesse koolidesse edasi õppima. Kui võtta usklikuks olemist, siis eestlased just suured usklikud ei olnud. Kui võtta Kangauzi kandi veneusulised, siis sealhulgas olid pooled, kes ei uskunud üldse jumalat ja teine pool pooldas luteri usku, sest kui oli luteri kiriku ehitamine, siis võtsid nad aktiivselt sellest osa. Kirik oli siiski hädavajalik, sest kogu elu kulges just sealt kaudu nagu pulmad, sünni kirja panemine ja muud toimingud mis olid seotud perekonnaga.³⁰⁷ Vene papp olla eestlasi kutsunud poluvernikuteks, vahel isegi kui nina täis ka Anti-Kristusteks. Luteri usulistel käis samuti kogu elu kiriku kaudu. Kolmekümnendatel oli erakordne sündmus, et vene papp ütles usust lahti. Kutsus koguduse kokku ja ütles, et tema ei taha rohkem rahvast lollitada. Et jumalat ei ole olemas ja tema paneb kiriku kinni. Kuid kogudus oli teisel arvamusel ja tahtis papi sellise

---

³⁰² J. Viikberg 1992, lk. 85. Eesti saarte ja Läänemaa usuliikumisi ja usuvahetust on põhjalikult uurinud Jaanus Plaat. Vt. J. Plaat 2001, lk. 29-32; 2003, lk. 75-95. Hiiumaal jäi usuvahetus leigemaks kui Saaremaal. H. Kruus 1930, lk. 280-292.

³⁰³ Petrovka kirik valmis 1886. aastal. J. Granti kiri J. Viikbergile 21. märts 1988.

³⁰⁴ J. Granti kiri J. Viikbergile 16. oktoober 1986.

³⁰⁵ Vladivostoki Püha Pauluse Luteri usu kirik ehitati aastatel 1907-1909, arhitekt G. Junghendel. Renoveeriti aastal 1997. Enne seda sõjaväe käes.

³⁰⁶ Adalbert Gustav Lesta, kirikuõpetajaks Vladivostokis aastatel 1914 – 1922. vt. R. Saard 2000, lk. 371-372.

³⁰⁷ Kuna õpetaja sai oma koguduses käija vaid paar korda aastas, oli tema töökoormus iga visiidi ajal suur: tal tuli pidada jumalateenistusi, õnnistada leerilapsi, laulata ja ristida. A. Jürgenson 2000 (b), lk. 38.

jutu peale maha lüüa. Papp jooksis miilitsa juurde peitu kuid maja aknad pilluti ikka sisse.

Oli ettenägelik papp, sest varsti korjati Siberis kõik papid kokku ja saadeti kui parasiidid Askoldi saarele³⁰⁸ kulda kaevama.”

Pühad

„Pühasid oli kolme liiki – kroonupühad, usupühad ja rahvapühad. Mis puutub kroonupühadesse, siis kuni 1930. aastani olid nad nõrgalt esile tõstetud, eriti maal. Tsaariaegseid pühi ei tea, aga uusi revolutsioonipühi maal ei peetud. Linnas olid küll demonstratsioonid, pühitseti oktoobri pühi ja esimest maid. Käigus olid ka usupühad, kus peamised olid jõulud ja lihavõtte pühad. Rahvapühadest olid jaanipäev ja uus aasta. Usupühadest olid suuremad jõulupühad, mis kestsid kaks päeva. Jõuluks tehti õlut ja jõulutoite nagu verivorstid, käärid ja praed. Jõululaupäeval toodi õled tuppa, käidi saunas ja õhtul ei käidud külas vaid istuti oma perega kodus, sest pühadeks tulid lapsed ja tuttavad linnast külla. Jõulude esimene püha oli külas käimise püha, kus ei puudunud ka soru laual, õllest rääkimata. Võeti pisike kärakas, näsiti verivorsti ja aeti juttu. Teist püha ei olnud aega pidada, sest töö tahtis teha. Jõululaupäeval käisid ka jõulusokud ja karud, kes tegid oma tempusid ja tükke, et ära teenida suutäis viina ja valmistasid lastele lõbu. Petrovka kirikus käis ka palvus, millest eestlased võtsid küll vähe osa. Tongrite ülem ja Kiidermann pidid käima, sest nende ametiseisund nõudis seda. Kui sinna tuli teenima eestlasest papp, siis kirikus käimine suurenes, sest tema pidas ka eestikeelseid jutlusi. Luterlased ei käinud kirikus sedasi kui vene usulised, sest neil oli see kaunis tülikas ja aega nõudev. Ja üldse kippus eestlastel suhu rohkem kuradeid kui jumalat. Lihavõtted olid kevadpühad, kus värviti mune ja rõõmustati, et kevad saabus. Venelastel olid lihavõtted suur püha. Kasvõi selle pärast, et lõppes suur paast, mida eestlased ei pidanud. Oli isegi nii, et kui paast algas siis kiriku kell lõi: “nälg, nälg”. Aga lihavõtte aeg kiriku kellad löid: “pliinid, koogid pannile, suur nälg on möödas”.

---

³⁰⁸ Kui muidu saadeti inimesi kodumaa kaugematesse rajoonidesse, siis Askoldi saar asub siinsamas Vladivostoki külje all.

Rahvapühasid oli põhiliselt kaks, mis peeti pühadena. Esimene neist oli jaanipäev, milleks hakati juba varakult ette valmistuma. Tehti õlut, valmistati Hiina laternaid, leotati toortelliseid petroolis, puhastati kiige plats ja kui tarvis oli, siis ka kohendati seda. Jaanilaupäev koguneti Saarveli karjamaale, kus asus suur kiik, süüdati Hiina laternad ja tellised. Siis süüdati suur jaanituli, noored kiikusid, laulsid, tantsisid. Vanemad naised ja mehed lasid õllekapal ringi käija, proovisid jaaniroogasid, ajasid mõnusalt juttu ja vahetevahel tegid ka mõne jalakeerutuse. Üks suuremaid kohtasid veel jaanipeo pidamiseks oli koolimaja juures olev grüüne ja spordiplats. Kangauzis oli jaaniõhtul veel teine pidu suvitajate jaoks, kes peatusid Seveljovi mõisas. Korraldas selle küla haridus selts, seal lasti rakette ja oli ilutulestik. Linnast tuli isegi spetsiaalne laev sinna jaanipäeva pidama. Uusaasta oli jõuludele täielik vastand. Pidul peeti kes kuidas. Näiteks meil oli aja jooksul välja kujunenud oma kindel seltskond, kes võttis koos vastu uut aastat. Need olid Vaga Prits, Veided, Kiidermann ja Tedersmitt. Aga Vaga Sander võttis uut aastat vastu oma perega. Lastel olid jõulud ja uus aasta tore aeg, sest jõulude esimese püha õhtul oli jõulupuu kogu sealtkandi lastele, kaasa arvatud korejetsite omad. Jõulupuu koos jõuluvana ja lumehelvestega oli Aleksejevi vanakeste juures. Aleksejevitel olid pojad hukkunud sõjakeerises. Kas peale kahe poja neil veel lapsi oli, ei tea, kuid lapselapsi seal kunagi näha ei olnud. Ja nii nad siis tegid igal aastal jõulude esimesel pühal jõulupuu, kus mammadel oli teelaud ja lastel kakao laud igasugu maiustustega. Lapsed esinesid seal tantsude ja lauludega ning vastutasuks valisid igaüks kingi jõulupuult, kuhu oli riputatud igasugu mänguasju. Ema naeris, et mina olevat olnud kõige viletsam kingivalija. Kui Veide Martin olla oma laulu ära laulnud, valinud ta taskunoa, aga mina olla valinud hampelmanni. Kuid ükskord valisin ma sealt suure kummilõvi, mis oli mul veel täiskasvanuna alles.

Uusaasta esimesel päeval oli Kiidermanni juures lastele näärripuu, kus käis ka näärivana, sageli koos lõbusate näärisokkudega, kes nõudsid laulu ja vahest lubasid isegi ulakatele vitsa anda. Kaetud oli kohvilaud, sageli lisaks linnast toodud vurts ja igasugu maiustused. Kiidermann oli väga suur laste armastaja.

Tuppa oli toodud õlgi, kus siis lapsed möllasid. Pidutsemine kestis kuni kella kaheteistkümneni, siis mindi välja, karjuti “hurraa”, lasti püssi ja sooviti teine teisele uut

aastat. Edasi mindi kiiresti koju loomadele uut aastat soovima. Kui jäid kauemaks välja siis võis näha sõukest pilti, et nii palju kui silm ulatus hakkasid liikuma ja vilkuma öö pimeduses tuled. Loomadele uut aastat soovimas oli kogu pere, viies igale loomale ühe leivapätsist lõigatud leiva kääru, millele oli peale raputatud soola. Sead soola ei saanud.³⁰⁹

Nii toimusid rahvapühade pidamised kuni 1930. aastani, peale seda keerati kõik pea peale. Igasugused usu ja rahva pühad keelati ära. Isegi pühapäeva ei tohtinud pidada. 1937. aastal pandi pühapäev jälle oma puhkepäeva õigustesse, põhjendusega viia maarahvas ja töölisklass ühte. Ka uusaasta tunnistati ametlikuks pühaks. Muidu olid maksivad ainult oktoobrirevolutsiooni püha ja esimene mai. Jõulusid ja lihavõtte pühasid peeti põranda all. Õnnetu hing oli see, kes sel ajal jäi tööle hiljaks või üldse ei läinud tööle. Need said kohe kuus kuud koos kahekümne protsendiga riigi tuludesse.”

Liiviküla halduskord

Grant püüab oma loos niipalju kui võimalik valgustada küla valitsemist. Küla kuulus administratiivselt Skotovo uezdi³¹⁰ alla. “Eesti küla oli nagu omaette riik, kus oli omavalitsus vanemate nõukogu näol. Vanemate nõukogusse kuulus üksteist meest, Kangauzi otsast olid Kiidermann, Soobergi Mats, Kõvamehe Prits, Andrejevost olid Mikk Jaan ja vist ka Teebak Kaarel, teisi ei tea. Kirjutajaks oli mees hüüdnimega Küürakas Vähk, kes ajas kõiki küla asju. Kasakaks oli Sirkel Aleksander, kelle juures Vähk oli korteris. Maksudest peale riikliku peamaksu oli veel tsumnõi maks, mida maksid peamiselt hiinlased ja korejetsid. Peamaks sai oma nime selle pärast, et oli pea pealt, mida rohkem oli lapsi, seda väiksem oli maks. See oli selle pärast, et täita kohaliku iivega seda piirkonda. Ja oli küla maks, mis võeti vastu ja kinnitati küla shoodi³¹¹ poolt. Petrovka volostis³¹² oli ka sandarm, kes pidi valvama korra eest. Seda külale tarvis ei läinud, sest vanemad tulid ise korra hoidmisega suurepäraselt toime. Näiteks üks mees

---

³⁰⁹ Pühade pidamisest vaata veel M. Mäger 1970, lk. 220.

³¹⁰ Maakond vene keeles.

³¹¹ Vene keeles koosolek

³¹² Vene keeles volost - vald

pussitas teist. Kuna iga mees kandis pussi, siis oli selline teguviis kõige suurem patt. Siis kutsuti rahvas koolimaja juurde kokku ja toodi pussitaja sinna. Jõe ääres oli pink. Ta seoti sinna kinni, tõmmati püksid maha ja kõige auväärsem – Malarenko mõõtis talle kakskümmend sirakat tagumiku peale. Seda pinki kutsuti peksupingiks, mees aga kadus igavesti külast. Kui tulid külanõukogud, siis oli vist esimene esimees Valton Loviise, kes oli komnoor ja edutati kohe juhtivale kohale.³¹³ Kuna ta päris hästi toime ei tulnud, siis valiti või määrati esimeheks Parmu nimeline mees, sekretäriks või kirjutajaks oli kogu aeg Vähk. Peale 1932. aastat külanõukogu likvideeriti, või viidi Kõpu ossa, ei tea. Aga Kangauzi osa ja Kusibuhi osa allutati Petrovka külanõukogule.”

Haridus

Põnev on ka ülevaade haridusest ning kultuurielust laiemalt:

“Kui nüüd võtta külaelanike haridustase, siis oli see Kangauzi ja Kuši buhta (Kuši merelahe) osas järgmine. Koos haridustasemega märgin ära ka keeleoskuse, niipalju kui mina tean.

1. Vaga Alma. Lõpetanud Pärnu tütarlaste gümnaasiumi kuus klassi. Valdas vabalt peale eesti keele veel vene, saksa, läti keelt, korea keelt niipalju, et sai vajalikud asjad nende juures ära ajada.
2. Tedersmiti Jaan. Oli lõpetanud Leipzigi põllumajandus kooli, oli diplomeeritud agronoom, valdas vene ja saksa keelt.
3. Koppel. Diplomeeritud arst. Lõpetanud Peterburi meditsiini kooli. Õppis edasi Zürichi meditsiini instituudis või ülikoolis, kust sai vastava diplomi haigla pidamiseks. Pidi Eestist põgenema, sest andis abi 1905. aasta revolutsioonist osavõtnuile. Valdas ladina, vene ja saksa keelt.
4. Kiidermann Otto. Maamõõtja. Lõpetas Peterburi kõrgema maamõõtjate kooli. Valdas vene ja saksa keelt.
5. Berezovski. Kooli ei tea aga valdas peale eesti keele vene, saksa ja juudi keelt.
6. Lange, vannutatud advokaat. Valdas vene, saksa ja kuigipalju prantsuse keelt. Peale

---

³¹³ Külanõukogu esimees 1934-1935, A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 60-61.

mustsajaliste koledat läbipeksmist põgenes Peterburist. Oli olnud 1905. aasta ülestõusust osavõtjate advokaat. Sellepärast ka teda peksti.

7. Saavin Mihkel. Tamosnate (tongrite) ülem. Lõpetanud Peterburi kõrgema tamosnate kooli. Peale eesti keele oskas saksa, vene ja kuigi palju inglise keelt. Viimases otsas õiendas juba ka hiina keeles.
8. Valter Alfred. Oli Kunst Alberti äris vanem raamatupidaja. Oli kaunis revolutsiooniliselt meelestatud. Põgenes 1919. aastal Vladivostokist eesti külla. Valdas saksa, vene ja inglise keelt.
9. Ring Peeter. Pajuki peal gümnaasiumi ajaloo õpetaja. Valdas vene ja kindlasti saksa keelt.
10. Tilling, kooliõpetaja. 1920. aastal valged tapsid ta ära³¹⁴, peale vene keele ei tea.
11. Siitanid, kooliõpetajad. Peale eesti keele ei tea.
12. Antslepp, omas tüürimehe pabereid. Peale eesti ja vene keele pidi oskama ka inglise keelt.
13. Meisterson. Omas kapteni pabereid. Peale eesti ja vene keele ei tea.
14. Vähk Aleksander. Küla kirjutaja. Lõpetanud Peterburgi tsinovnikute³¹⁵ kooli. Peale eesti ja vene keele ei tea.
15. Lustoller. Sõjaväe velsker. Lõpetanud Peterburi kõrgema sõjaväe velskrite kooli. 1905. aasta ülestõusust osavõtu eest määrati Sahhalini saarele Katorgasse³¹⁶. Põgenes seal ja kuni revolutsioonini varjas end udeheede juures, naiseks oli udehee naine. Peale eesti keele valdas ladina, saksa, vene ja udeheede keelt. Need inimesed olid siis küla koorekiht. Linda küla haridus taset ei tea. Küllap oli ka seal haritud inimesi, sest seal oli palju meremehi.

Sellest ajast peale kui esimesed eestlased Kangauzis jalad kaldale tõstsid ja elu vähegi korda said, kerkis päevakorda kooli küsimus. Esialgu õpetati koolitarkust omal käel. Igaüks õpetas omas kodus nii nagu tahtis ja oskas. Pärast seda kui oli sinna tulnud

---

³¹⁴ Väide ei vasta tõele. A. Rekk-Lebedevi järgi töötas Juhan Tilling kooliõpetajana 1928. aastani, peale mida siirdus Vampauši tööle aednikuks. Igaljuhul on Juhan Tilingu nimi pärast 1920. aastat ooksunud läbi korduvalt, mis ei välista tema vastu suunatud kuritööd hiljem. Kummutamaks J. Granti väidet, tuleb Juhan Tilingu saatuse uurimisega tulevikus tegeleda.

³¹⁵ Mingit sorti madalam riigiametnik

³¹⁶ Sunnitööle

Kiidermann, siis kogus tema kokku enda poole Kangauzi kandi lapsed. Ja kuna ta oli tükk aega korteris Veidel, siis õpetas ta seal lastele koolitarkust. Siis küla üüris Makarenkolt kooli jaoks talveks ruumid ja kool püsis seal kuni uue koolimaja ehitamiseni. Sellest ajast pandi kindel alus kooli korrale. Makarenkole kooli ruumi rentimine ei olnud üksi seotud ruumidega, vaid ka asendi pärast, sest asus keset küla. Ja veel oli kooli krunt välja mõõdetud küla planeerimisel Makarenko krundi kõrvale ja mis oli mõeldud kooliõpetajatele andmiseks nagu osa palga hüvitamiseks. Kuna ka kooliõpetaja olla olnud Makarenkol üüril, siis oli tal hõlbus harida maad, mis oli kooli kõrval. Pärastpoole kui saadi juba endale tugevad jalad alla, ehitati uhke koolimaja, mis oli ühtlasi mõeldud ka seltsimajaks ja ka shoodide³¹⁷ pidamiseks.

Koolimaja ümber hakkas keerlema kogu küla kultuurielu. Kes oli esimene kooliõpetaja, ei tea. Aga arvata võib, et Ring Peeter. Uues koolimajas oli juba Tilling. Pärast Tillingu mõrvamist lühikest aega jälle Ring. Siis tulid Siitanid, kes olid õpetajad kuni eesti kooli sulgemiseni.³¹⁸

Kirjeldan ka pisut küla kultuurielu. Tegutsesid mitmed ringid ja haridusselts. Oli ka Tillingu poolt loodud karskus selts. Kui palju tast kasu oli ei tea, sest eestlased just kõvad viinaviskajad ei olnud. Olid pigem suured õlle pruukijad, aga õlu tollal ei kuulunud alkoholsete jookide hulka. Nagu oli kuulda põrus see selts läbi. Tegutses spordi selts, mille oli organiseerinud Treiali Mihkel, kes oli ka seltsi eestvedajaks. Kui Mihkel ära läks sai eestvedajaks Maripuu Arseni ja Päästel Liisa, kes juhendas tüdrukuid. Siis tegutses laulu koor Siitani eestvedamisel. Ka oli olemas naiste kodumajandus ring, kus korraldati igasugu kursusi nagu käsitöö, koka ja teisi kursusi, kus käisid sageli Vladivostoki haridusseltsi tegelased abiks. Siis naiste selts, mis hõlmas kõiki naistega seotud ettevõtmisi, pärast oli naiste nõukogu eestvedajaks Vaga Alma. Oli olemas näite ring Siitan Rosalie juhatusel mis oli allutatud haridusseltsi alla. Tegutses ka seinaleht, mida toimetas Tedersmiti Jaan. Kavas oli asutada veel puhkpilli orkester. Raha pillide jaoks oli olemas ja mängijad olid olemas, kuid puudus juht või õigemini dirigent. Oli olnud ka maadlus selts, keda käinud juhatamas Tankman Jaan Vladivostokist. Olla olnud ka keelpilli orkester, kuid see lagunenu laiali. Kõigil neil seltsidel ja ringidel olid

---

³¹⁷ Küla koosolekute

³¹⁸ Eestikeelsed koolid suleti Venemaal 1937. aastal. Vt. A. Valmis 1997, lk. 8.

laialdased sidemed Vladivostokis asunud haridusseltsiga, kust saadi näitemänge, juhtnööre ja näpunäiteid tegutsemiseks. Ja mis oli peamine, et rahvas võttis kõigist üritustest osa ja oli huvitatud, et asi edasi liiguks. Toon näite. Kangauzist oli koolimajani kuus versta maad, kuid sealsed lauljad ei jätnud ühtegi proovi vahele, vaatamata sellele, et see maa tuli jalgsi läbi käija. Vahest harva, kui pandi hobune ette ja mindi hobusega, eriti kui tuiskas või sadas vihma.

Koolis oli nelja klassi, eesti keelega käis ka paralleelselt vene keel õpetus sellise arvestusega, et lõpetasid kõik neli klassi, siis pidid juba ka vene keeles hakkama saama. Selline korraldus õigustas ennast. Vladivostokis oli ka kiriku kool, kus samuti käis õpetamine eesti keeles. Seal oli ka kuue klassiline gümnaasiumi tüüpi kool. Kas ta kuulus kiriku alla, ei tea, kuid seal oli õppe tase niivõrd kõrge, et selle lõpetajad pääsesid ükskõik missugusesse kõrgkooli ja seda võimalust kasutasid ka paljud ära. Näiteks Vaga Vassil³¹⁹ läks edasi õppima kõrgemasse merekooli, mille ta ka lõpetas ja oli üks kuulsamaid kapteneid Nõukogude Liidus.

Soobergi Matsi vanem poeg läks õppima inseneriks, Treiali Mihkel läks Peterburi kõrgemasse inseneride kooli ja neid oli palju, kes siirdusid edasi õppima kõrgkoolidesse. Aga kõik need küla poisid said oma alghariduse Liiviküla koolist, samuti professor Jevgeni Lange ja akadeemik Gustav Naan³²⁰. Nagu oli juba juttu eespool asus kooli krunt peaaegu keset küla. Kui küla pikkuseks loeti 13 versta, siis Kangauzist oli koolini pisut üle 6 versta. Kool asus ühe suurema sealse jõe ääres, mis sai ka nimeks kooli jõgi. Kool ehitati küla rahadega ja korjandustega talgute korras. Tsaarivalitsus suuremat koolidest ei hoolinud ja ei andnud nende jaoks ka suuremat raha, eriti veel tšuhnaadele³²¹, kes seal tahtsid õpetada eesti keeles. Kool oli ehituselt omapärase lahendusega. Peahoone oli pikk hoone, mis oli jagatud nagu kolmeks. Klassiruumid olid lükand seinaga jagatud kaheks eraldi ruumiks, kus otsaruumis asetsesid esimene ja teine klass, keskel oli kolmas ja neljas klass. Kõrval ehituses olid internaadi ruum, kooli kantselei ja õpetaja korter. Kooli plats oli ka tolle aja kohta eriline. Seda juba selle pärast, et oli jõe ääres. Olemas oli üks

---

³¹⁹ Vaga, Vassil (31. VIII 1899 Muhu – 2 X 1986 Tallinn), Eesti päritolu polaar- ja kaugsõidu kapten. Mereleksikon, lk. 463 – 464. Kuidas elate kapten Vaga. Noorte Hääl 1. mai 1984. Autoril on olnud au teda lapsepõlves koos vanaisaga külastada.

³²⁰ Naan, Gustav (17. V 1919 Vladivostoki lähedal – 12. I 1994 Tallinn), kosmoloog ja filosoof. EE 14. Eesti Elulood, lk. 318. Tänapäeval tuntud kui eriti kommunismimeelne parteiideoloog. Inimlikult kujutatud Eesti Draamateatri etenduses “Stigma Tau-C705”, esietendus 16. märts 2008.

³²¹ Halvustav nimetus eestlaste kohta.

eriline pink, mida kutsuti peksupingiks. Kunagi olla antud seal ihunuhtlust neile, kes pätti tegid. Siis tuli koli ja puukuur ning rajatav kooli park. Seda rajasid lapsed ise. Iga laps kes sinna õppima tuli, istutas kevadeti sinna puu. Oli ka neid, kes koolist ära minnes istutasid puu ja kevadel loodus tunnis istutati ka puid, kuid need olid haruldased puud, mida Siitan oli kusagilt muretsenud. Koolimaja idapoolsel küljel oli spordiplats, kus oli jooksurada ja kaks kiike, nii suurte kui väikeste jaoks. Oli võimlemise komplekt, kuhu juurde kuulusid ronimise nõör, ronimise latt, nõorredel ja rõngad. Kooli põhjapoolsel küljel oli õpetajate pärusmaa, kus asusid kuurid, laut ja aiamaad. Idapoolses otsas vastu metsa oli suve grüüne koos pinkide ja jaanitule platsiga.

Koolis kui seltsimajas korraldati igasuguseid üritusi. Kes koolimaja plaani koostas, ei tea, aga arvata võib, et Kiidermann. Või siis telliti plaan selle arhitekti käest, kes tegi kiriku plaani. Asi oli aga õnnestunud. Koolimaja oli väliselt ilus. Veranda sammasteks olid Tedersmiti Jaani treitud sambad ja Vaga Pritsu puu väljalõiked. Koolil oli ka internaadi tuba, kuid seda ei kasutatud. See oli rohkem ringide kasutada. Seal pidid lapsed ise kõige eest hoolt kandma ja korrastama. Lapsed ise olid korteris kahe lapsi armastava vanakeste Makarenkode juures, kus neil oli võimaldatud järelvalve ja soe toit. Muidugi selle eest tuli kuigipalju maksta. Kui koolis olid seltsipidud, siis nendest võtsid ka lapsed osa. Kui näiteks sai näitemäng läbi, siis peksti lapsed koju magama, sest tavaliselt heideti magama kell kümme ja siis pidid lapsed ammu kodus olema. Õpetajaid oli kaks. Rosalie Siitan ja vana Siitan, kel koolipoiste hulgas oli hüüdnimeks saatan. Ta oli kaunis närviline mees, kes vahest röökis ja põrutas rusikaga lauale nii, et lubi varises laest. Rosalie oli tore õpetaja, kes sai hakkama ilma röökimata ja suuremate karistusteta. Ja üks asjaosaline, kes võttis kooli elust aktiivselt osa oli Päästel Liisa. Tema käis koolis koristamas, või õigemini oli järelvalve puhastuse üle, sest puhastus ja korrashoid oli laste enda teha. Peale selle õpetas Liisa ka spordivärki, nii et vahest oli põnev Liisa laiasääreliste pükste säärest sisse piiluda. Väga oodatud olid talvel lumesõjad ja koolimäe kelgusõit, millest võtsid agaralt osa kooli õpetajad. Nemad said küla poolt kuigipalju palka oma töö eest. Aga peamine oli kooli krunt, mis oli osalt välja renditud korealastele. Kooli krundil oli kolm korealaste peret. Õpetajatel olid loomad ja nad harisid ka põldu, kusjuures sageli kasutati ära suuremate laste abi. Seda ei pandud pahaks, vastupidi, see kiideti heaks.

Sageli hüppasid neile appi ka täiskasvanud. Näiteks ühel aastal lõikasid haridusseltsi tegelased õpetajatel talgute korras ära rukki.

Kooliõpetajatest oli veel üks, kellest mööda minna ei saa ja see oli Ring Peeter. Tema oli ka nagu rahvas rääkis üks esimesi, kes sealsetele lastele koolitarkust õpetas. Tema tegi “Punases nukas”, vanas Hiina kindluses väljakaevamisi ja ta toonitas alati, et inimene peab teadma selle paiga ajalugu, kus ta elab. Ja üks hea omadus oli tal veel.

Väljakaevamistel oli tal alati poistevägi abiks, kellele ta haruldase põhjalikkusega seletas selle kandi ajalugu ja muid asju, mis olid sellega seotud. Temal oli ka kaks paksu kaustikut ülestähendustega, kuid kahjuks läksid need kaduma peale tema surma.

Spordiga, eriti poiste hulgas tegeles Maripuu Arseni, kuid viimases lõpus ei tegelenud sellega enam keegi, sest aastad ja töö ei lubanud tal seda teha. Kuid päriselt sellest ta ei loobunud. Ta valis välja mõne suurema ja tragima poisi, keda ta õpetas ja kes viis siis üritusi läbi.

...

Kui käisin seal 1972. aastal, siis kool oli küll alles, aga mis seisukorras, oli hale vaadata. Päris ligi ei lastud. Teadjad teadsid rääkida, et seal sees pidi olema sõjaväe ladu. Kooli park oli viimсени maha raiutud. Kõik ilustused ja sambad olla maha kistud ja ahjudest läbi lastud...”

Assimileerumine ja tänapäev

1937/38. aasta repressioonid tingisid selle, et juba enne Teist maailmasõda oli alanud eestluse kui ethnose hääbumine. Sõda ja nõukogulik kaadripoliitika vaid võimendasid seda. Eestlaste külasse hakkas voolama võõrast tööjõudu, keda kiiresti ülendati juhtivatele kohtadele. Paratamatult muutus töökeeleks vene keel. Kui algul olid laevakapteniteks veel eestlased, hiljem oli neid järele jäänud vaid mõni üksik ja nendegi tõus vajas kõigepealt parteiliinis heakskiitu. Huvitav on reageering 1940. aastal Eestis toimunud sündmustele, seoses nõukogude võimu kehtestamisega ning inkorporeerimisega Nõukogude Liitu. “Kasvav kolhoosi majapidamine, pidev pingutamine, et plaani täita nõudsid tööd ja ainult tööd. Isegi kirja kirjutamiseks

sugulastele Eestisse või tuttavatele polnud aega. Inimesed ei teadnud, mis on rahulik puhkus. Või sõita koguni Eestisse, sugulaste juurde, puhkusele – selline asi oli mõeldamatu. Need kes sõitsid kahekümnendatel esiisade maale, kodunesid Eestis ning kaugesid Kaug-Ida probleemidest. Ja siin, Vaikse ookeani kaldal kasvas põlvkond, kes kunagi polnud Eestit näinud. Noorte jaoks sai vene keel koduseks, loomulikuks, armsaks. Eesti keele õpetamine koolis kadus kõigi jaoks kuidagi märkamatult. Keegi ei mäleta, kuhu ja millal kadus viimane eesti keele õpetaja. Inimesed sellel ajal kadusid liiga tihti ja märkamatult..”³²²

Vene keele püsivam mõju algas juba kolhoosi asutamise ajal. Isiklikud huvid ja vaated tuli allutada kollektiivi omadele. Sõjajärgsetel aastatel ei saanud avalikes kohtadel eesti keeles kõneleda. Sagedased olid kolleegide süüdistused spioneerimises ja vandenõu väljatöötamises võõras keeles. Targem oli lihtsalt vait olla.³²³

Väljaspoolt tuli hulgaliselt tööjõudu juurde, segaabielud muutusid sagedasteks, eesti keele tunnid jäid koolis üha harvemaks, kuni kadusid sootuks. Isegi läbinisti eesti peredes rääkisid lapsed eesti keelt koolimine kuni, lõpetamise ajaks aga lähevad peaaegu kõik üle vene keelele. Edasiõppimine, tehnikumid, kõrgemad koolid, tulevik, see kõik on vene keelne.

2005. aasta sügisel õnnestus mul korporatsioon Vironia toel käija ära kohapeal ning teha etnograafilisi välitöid väheste eestikeelt valdavate eestlaste ja nende, paraku ainult üksikuid sõnu valdavate järeltulijatega.³²⁴ Teekond sinna pole keeruline, kuid pikk. Kõigepealt tuleb kuidagi saada Vladivostokki. Selleks võib kasutada nii lennukit (10 tundi lendu) kui rongi (nädal aeg sõitu kiirrongiga). Vladivostok on Primorje kraie keskus; 637 000 elanikku (1994), Tallinnast mitte eriti suurem linn, aga piki Amuuri lahte laialivalguv. Sadam saab vastu võtta igas suuruses laevu aastaringselt. Vladivostoki lähiümbruses võib meri külmuda neljaks kuni kuueks kuuks, kuid jäämurdjatele see jää probleeme ei valmista. Kevadel ja suvehakul tekitab suuri raskusi tihe kestev udu. Sadamas on Kaug-Ida suurim külmhoone, merevaksal, krabi ja kalalaevastiku baasid ning

³²² A. Rekk-Lebedev 1989, lk. 83.

³²³ VM 2005

³²⁴ Reisikirjeldus ilmus ajalehes Keskus, detsemberis 2005, lk. 42 – 43.

laevaremonditehas. Aastane veosekäive on üle üheksa miljoni tonni.³²⁵ Keskusele omaselt on Vladivostokki rajatud ka teadustemplid. Linnas on 8 kõrgkooli, sealhulgas ülikool (asutatud 1920), tehnikaülikool ja mereakadeemia.³²⁶ Kuldsarve lahes on ankrus Venemaa Föderatsiooni Vaikse ookeani laevastiku ristlejad. Vladivostokist asub küla maad mööda 130 kilomeetrit, üle Ussuuri lahe umber 45 kilomeetrit – kuid tänapäeval mereliiklust pole. Rongiga tuleb sõita Vladivostokist Ussuriiski poole, ning väljuda tuleb Smoljaninovo jaamas. Sealt saab edasi bussiga rajoonikeskusesse Bolshoi Kamenisse, 1950ndatel rajatud kivilinn, ehitatud peamiselt hea asukoha pärast. Merelaht on ümarplaaniga, nagu sirp, ümbritsetuna mägedest, sügav, mille keskel asus asulale nime andnud maaliline kivi (Bolshoi Kamen), mis õhiti millalgi seitsmekümnendatel, sest takistas allveelaevade sissepääsu lahte. Linn on muule maailmale suletud, teedel on valvepostid, kuid busse enamjaolt ei kontrollita. Linnas asuvad tuumaallveelaevade baas ja mitmed “kultuuritehased” (Zvezda ja Vostok), kus neid allveelaevu remonditakse (puhastatakse reaktoreid), ehitatakse ning lammutatakse.³²⁷ Viimane töö on eriti tervistkahjustav, on juhtunud ka traagilisi õnnetusi.³²⁸ Töötajate eluiga jääb neljakümne aasta kanti. Radioaktiivse kiirguse olemasolu seletab ka häiriva tähelepaneku inimeste plekkhammaste kohta. Ajalooliselt asus linna keskväljaku all Liiviküla kalmistu, mis lihtsalt buldoosritega siledaks lükati. Samuti likvideeriti linnaehituse käigus ka ettejäädud majapidamised. Administratiivselt on Liiviküla (Liflandija) Bolshoi Kameni väike osa. Külla viib buss nr. 1, mis sõidab umber 15 minutit. Külas on nii kahe; kolme kui ka mitmeid viiekordseid paneelmaju, mis ehitati 70-ndatel, kui kalurikolhoosi jõukus oli tõusuteel. Vanu talutaresid on vaid küla servas. Külla on tulnud palju võõrast rahvast, isegi tšetšene. Ostavad kokku maad ja kortereid – neid, ja üldse võõraid eriti ei armastata. Eesti keelt räägib täna vaid 6-7 inimest, noorematest inimestest kohtusin vaid ühega. Eesti keele hääbumise põhjuseks on siin 1930ndate aastate repressioonide kõrval ka kalurikolhoosi majanduslik edu, mis meelitas siia palju muulasi. Kui kunagi oli Liiviküla

---

³²⁵ Mereleksikon, lk. 483 -484.

³²⁶ EE 10, lk. 473-474.

³²⁷ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/bolshoi-kamen.htm>

³²⁸ 10. august 1985. Vladivostoki lähistel paiknevas laevatehases hooldatakse allveelaeva K-431. Ootamatult kasvab reaktori võimsus, reaktor plahvatab ja paiskab oma sisu allveelaeva. Kümme meremeest sureb kohe, paljud meeskonnaliikmed ja päästeoperatsioonis osalenud hiljem saadud kõrge radiatsioonidoosi tõttu. V. Kala 2009, Tehnikamaailm nr. 2, lk. 81.

puhtalt eestikeelne (viimati aastal 1969), siis tänapäeval elab siin rohkem kui kolmekümne rahvuse esindajaid. Vene keel on suhtlemise keeleks ka eestlaste seas. Eesti keel on säilinud vaid perekonnanimesed (Maribu (Maripuu), Kester (Köster), Teebak (Teepakk), Ulla, Uustalu jne). Ühte kohaliku ³²⁹ajalehte sirvides avastasin ajakirjanik J. Valdmanni, kes Viktor Fjodorovitši sõnul on hea abiline muuseumi töö valgustamise avalikkusele. Venelased eesti keelt ei sallinud, tülid olid sagedased. Söögikombed on venepärased, hästi palju süüakse kala, rasvaseid pirukaid, boršši. Oma aiamaadel kasvatatakse meloneid, ženženni³³⁰, viinamarju, millest kääratakse veini. Tänavapildis domineerivad Jaapani autod, mille soetamine on palju odavam kui kodumaise masina ostmise. Liiklus on parempoolne, autodel roolid aga kõigil vasakpoolsele liiklusele kohandatult paremal. Kuši buhtis, täna siis Bolshoi Kameni mikrorajoonis elab umbes 2000 inimest. Keskuseks on endise kalurikolhoosi peamaja, mida ümbritsevad küla muuseum ja kultuurimaja. Väravataga paistab sadam, kus nukralt loksab roostes vana ookeanipüügi laev. Nõukogude Liidu kokkuvarisemine tõi kaasa ka kolhoosi kokkuvarisemise. Kolmekümne kahest laevast on järgi kuus. Perestroikaaja kasutasid ära pätid,³³¹ kolhoosi inventar tassiti laiali ja tulemuseks oli pankrott. Abi saamiseks pöörduti Primorje krai administratsiooni poole. Sealt soovitati pöörduda ühe Korea kalatööstusfirma poole ning minna nende alluvusse. Nii see ka läks. Ometi suudeti säilitada nimi „Novõi Mir”, mis paneb vanad inimesed heldima – neile oli see ju terve elu, miljonärkolhoos. Siiani ei saada aru, mismoodi see kõik nii läks. Loodetakse Putinile, et ta ka teisi oligarhe karistaks, mida karmimalt, seda parem. Ometi austatakse ka Korea firmat „Oao”, kes on Kaug-Ida kalanduse liiderfirma. Ta aitab vanureid ja veterane, maksab ausalt palka, mis on üsna erandlik nähtus Venemaal. Kuna ta ühendab mitmeid Kaug-Ida endiseid kalurikolhoose, hoiab ta oma aktsiaid Vladivostokis pangas, kus nendega saab vabalt kaubelda. Endised kolhoosnikud on ka aktsionärid, ostavad ja müüvad neid, tunnevad endid vähemalt mitte eemaletõugatuina

---

³²⁹ J. Valdmann 2005. 20 oktjabrja Primorski krai otmetšaet 67-letie so dnja svojevo obrasovanija. Bolshoi Kamen nr. 41, lk. 2.

³³⁰ Ženženni kohta vt. J. Paal 1997, lk. 249 – 250.

³³¹ Sellise tiitliga austati oligarhe. Eriti hea meel oli Hodorkovski vangistamise üle. Kõikidele temataolistele nõuti surmanuhtlust. Hiljem paluti mul sellest mitte kirjutada. Kogu võim on ju ikkagi Nende käes.

ühiskonna poolt. Kolhoosi muuseum seisab ühe, juba üsna eaka mehe õlgadel – juhataja Viktor Fjodorovits Seleznjov. Muuseumipalgale on võetud seitse inimest, ümberringi on korras lillepeenrad, organiseeritud on ööpäevaringne valve, sest muidu varastataks kohe kõik ära. Vanem põlvkond leiab alati möödaminnes aega, et muuseumi seintevahel puhata ja meenutada vanu aegu. Samuti on tärnanud ajaloohuvi. Nii mõnigi endine kolhoosnik peab plaani hakata kirjutama mälestusi, kuna varem oli see KGB tõttu täiesti välistatud. Nüüd võetakse nostalgitsedes tops või kaks head samagonni, saadakse 3700 rubla pensioni ja tõdetakse, et perestroika on oma eesmärgi täitnud.

Tuntud mõtleja Ernst Renan kirjutab, et rahvus on kokkulepe, vaimne printsiip, mida ühendavad minevikupärand ning „tegelik nõusolek, tahe koos elada, soov kaitsta pärandust, mis on saadud jagamatuna“.³³² Kui tema seisukohast lähtuda, siis võiks leida, et eesti identiteeti kannab Kaug-Ida külakestes ikka peamiselt vanem põlvkond. Kuigi ka nende seas on mäletajaid - suulise pärimuse kandjaid aina vähem. Enamik tänapäeva uurijaid möönavad, et identiteedid on üha fragmenteeruvad, paljuslikud, konstrueeritud sageli omavahel lõimuvatest ning kohati ka vastandlikest diskursustest ning praktikatest ja ei ole homogeenised, vaid pidevas muutumises sõltuvalt näiteks ka inimese vanusest, positsioonist, territooriumist.³³³ Noorte jaoks on see jutustus eestlaseks olemisest ning retkest „pühale“ viljakale maale, või õieti kalarohke mere äärde, jõudmisest õõnes. Kuigi interneti võrgustik ühendab ka ääremaa tared ja Eestis toimuv on aina pildis ning sõnas reaalselt kogetav, siis järjest vähem on neid kellele see teema üldse korda läheks. Eesti enam inimesi lihtsalt ei huvita. Ka ühises tulevikuaknas pole materiaalne heaolu (mida sinna ju otsima mindi) seotud enam eesti seltsis toimuva ja koolis kaerajaani kepsutamise, vaid pigem ajastule omasemate identiteetidega ehk enese väljendusviisidega. Ses mõttes võiks Kaug-Ida eestlasi võrrelda ehk Ameerikasse väljarännanutega, kus esialgne üpris tugev rahvuslik enesemääratlus avaldub pigem justkui reliktna söögitegemiskommetes või perekonna usuvalu kujundamises. Väärtushinnangute muutumisega on ka mälumaastiku „pinnamood“ teisenenud. Oludega on kohanedud, ära harjutud, omaks võetud optimaalsemad, ellujäämiseks sobivamad või

---

³³² E. Renan 2002, lk. 105.

³³³ Vt. ka E. Kõresaar 2003, lk. 8.

lihtsalt mugavamad käitumisstrateegiad.

Kas Kaug-Idast tagasi tulnud eestlased on aastatega Eestis „taaskohanenud?“ Neid endid ning nende järeltulijaid ei pea enam keegi ebausaldusväärseteks Venemaa eestlasteks, keda rahvauskumustes II maailmasõja aeg ning järel kahtlase (st. teistsuguse ning võõraks jäänud) tausta tõttu kommunistideks, nende sabarakkudeks või koputajateks peeti. Ka siin on domineerinud eesti identiteet oma ekselnud pojad aegamisi omaks võtnud.³³⁴

---

³³⁴ Siiski on ka neid endisi Kaug-Ida eestlasi, kes “hakkasid” ENSV-s poliitlist või majanduslikku võimu ihates venelasteks. Nende kohta on eesti keeles omaette termin: Pajuvenelased.

Kokkuvõtteks

Käesolev uurimus püüab kirjeldada Kaug-Ida eestlaste identiteeti, nende kohanemist Eestist radikaalselt erinevate oludega ning assimileerumist Venemaa kodanikkonda. Tuleb mõnda, et eestlased on elujõuline ning jätkusuutlik rahvas. Keele ning kultuuri muutmist tuleb lihtsalt pidada nõukogude ning ka tänastesse tingimustesse sobivaks taktikaks.

Minu töös leiab võrreldes varasemate uurimustega paremat läbi kirjutamist ka poliitilise konteksti muutused (nagu seni praktiliselt käsitlemata jäetud Kaug-Ida Vabariik) ning kultuuri- ja hariduselu. Olen liitnud kogutud materjalidele välitöödel tehtud süvainterjuud ning Kaug-Idast naasnud perekondadelt saadud info.

Süvitsi minekuks olen lähtunud oma vanaisa Johannes Granti (1918 – 1992) mälestustest. Nagu leiab Edward W. Said: „Kõik perekonnad leiutavad oma vanemaid ja lapsi, annavad igale ühele neist loo, iseloomu, usu ja isegi keele.“³³⁵ Oma pere ja suguvõsa uuringutel on mitmeid valguse- ja varjukülgi. Üheltpoolt tunneme lähedasi hästi, teisalt jälle ei suuda me neist tihti distantseeruda ning kriitiliselt öeldusse suhtuda.

Üsna paksust koguteosest olen välja valinud kultuurilooliselt kõige huvipakkuvama – Kaug-Ida eestlaste eluolu käsitluse Liivikülas. Kaug-Ida eestlased on võrreldes teistesse Venemaa osadesse väljarännanutega leidnud oluliselt tagasihoidlikumat käsitlemist. Ussuurimaal, Jaapani mere kaldal asunud Liiviküla asutati 1899. aastal. Väljarändajateks olid peamiselt hiidlased ja muhulased. Liivikülas tegeleti peamiselt põllupidamise ning kalandusega. Et tegu oli paikse asundusega, siis arenes ka kohalik kultuuri- ja hariduselu. Külaühiskonnale olid iseloomulikud suhteline suletus ja kogukonnaliikmete sõltuvus üksteisest, tugevad sidemed, mis põhinesid ühisel majanduselul ja vaba aja veetmisel, ühiselt jälgitavad eetika- ja moraalinormid ning pärimuslikul teel edasi antav teave. Külaühiskonna lagunedes nõrgenesid kogukonnasisesed sidemed ja tugevnesid suhted väljapoole. Selle tagajärjel vähenes ka põlvest põlve edasi antud kogemusel põhineva

---

³³⁵ E. W. Said 2007, lk. 290. Theories of Memory.

teabe osatähtsus.³³⁶

Küla ajaloos näeb kõrvuti nii traditsioonide püsimist, kohanemist oludega kui ka oma kommetest loobumist. Näiteks põllutööriistad olid tolle aja kohta kaunis kaasaegsed. Kasutati näiteks rauast atru, äkkeid, kuid sellega kõrvuti ka iidsemaid kündmisvahendeid nagu hiidlaste muttninasid ja pärnakate harkatru. Seevastu rohimisel olid peamiseks töövahendiks kaksid (korealaste kõplad) ja kus oli tarvis maad kaevata, kasutati kailasid, mis olid üle võetud hiinlastelt. Sõnavaras seevastu oli lisaks korea ning hiina mõjutustega tööriistade, kalade nimetustele päris palju vene keelest laenatud ning mugandatud. Ka rahvakombed olid üsna venepäraseid. Samas jäi aluspõhjaks siiski eesti identiteet ning teistelt rahvustelt prooviti üle võtta vaid parim.

Nagu varem kodumaalgi: „Rahvakultuur eksisteeris end suulise kultuurina külaühiskonna taastootes, olles vastupidiselt kõrgkultuurile fragmentaarne, oma olemuselt kodifitseerimata ja mitteformaalne. Tema kandjaiks olid üldrahvalikud pühad (jõulud, jaanipäev jmt), rahvalik kristlus, suuline pärimus ja käsitöölooming. Folkloorse kultuuri edasiandmine toimus mitteformaalsete kanalite kaudu vertikaalset, põlvkonnalt põlvkonnale, selle kirjaliku osa fikseerimine oli omal ajal väike.”³³⁷

Nõukogude võimu juurdudes hakkas eesti identiteet Liivikülas murenema ja on tänaseks päevaks kahanenud peaaegu olematuks. Vastuoluliste oludega 21. sajandi postsotsialistlikus riigis vajatakse oluliselt paindlikumaid enesemääratlusi ning uusi turvatunde allikaid kui seda rahvuskultuur pakkuda saab. Samas ei tohiks assimileerumise üle ka eriti kurvastada. Sest kas mitte ka eestlased Kaug-Idas ei olnud lihtsalt üks tsaristliku Venemaa koloniaalpoliitika instrument? Samuti on identiteedi muutumine ja kohanemine elus loomulik ning edukaks hakkama saamiseks vajalik.

---

³³⁶ E. Kalmre 2008, lk. 571. Eesti Rahvakultuur.

³³⁷ E. Vunder 2008, lk. 70. Eesti Rahvakultuur.

Summary

Despite the relatively small population there are Estonians in every corner of the Earth. People often point to the words of Nobel Prize laureate Ernst Hemingway from the novel “To have and to not” “In every port in the world, at least two Estonians can be found.” Remarkable is the fact that more than 200 000 Estonians, more than 15 percent, live permanently outside Estonia.

As to most nations, some Estonians have been living constantly outside the boundaries of ethnic territory. The existence of smaller Estonian communities outside Estonia (Russia, Finland etc) dates back to distant past. The roots of emigrated Estonians are about 150 years old and related with a wave of emigration to Russia in the second half of 19th century, in the hopes of getting free land. First Estonian villages were established to the other coast of Lake Peipsi then to Crimea, Caucasia and Siberia but also to Central-Russia. For example, before the first World War, the second highest Estonian-populated city was St. Petersburg. In the beginning of 20th century circa 18% of Estonians were living abroad. Some of the returned with the realization point IV in the Tartu Peace Treaty. As a result of the peace treaty, during the period of 12th May 1920 - 14th February 1921, 87 00 persons wished to regain Estonian citizenship. Eventually only 40 000 Estonians were returned. The difference between those two numbers may reflect the situation in Russia – the reason why official contacts with Eastern-Estonians in Russia were unwanted or often physically dangerous. In the 1930s terrible years of Stalinism devastated Eastern-Estonian communities – collectivization, groundless arrests, deportation and murders, closing of Estonian schools and clubs, burning of Estonian books, destroying of Estonian villages, desecrating churches, forbidding to speak Estonian or even to teach it to the young.

After the Second World War, a well organized and idealistic national community arose. The Eastern-Estonians were supplemented with the ones deported from motherland, at the same time Estonian Republic ceased to exist. Co-operation with its fellow nationalists is a moral duty for any modern country. Though, the number of Estonians living abroad needs to be stressed out yet again – they made up to 10% of all Estonians. Estonian

government can't look aside that fact. Communities separated from their motherland and their compatriots will not last forever.

Since the world is still separated to non-democratic east and democratic west I chose to study the descendents of Estonians living in the East. To a lot of Estonians east has gained a negative meaning, especially in the context of the Second World War when the Eastern-Estonians were forced to realize the power of new Soviet regime. The subjects of my interest are the Estonians of Far East, Ussuri to be precise, the place of my grandfather's origin.

Since the subduing of Ussuri Russia has always wanted to colonize the coast of Sea of Japan to make it not only nominal but also a real property of Russia. The fishermen who were first called to Ussuri became peasants. In 1869, on the expense of Russia, 116 Finns to the region, but the ship they bought sunk. Also, there was no market for fish and that slowed down the growth of fishery. It was also unsuccessful due to the competitive market of Chinese. The attempt failed and in 1871, two years after the start of the attempt, the Finnish colony dispersed. Many other attempts were made to inhabit the coast of Sea of Japan with the minions of the Tsar's land. The government continued with the once started and begun to look all over the great empire for people who could enforce the Russian power in the Pacific. Russian officials stopped their search on the western corner of their empire – on Estonian islands, where people from Saaremaa and Muhu already worked as fishermen and who were dieing to get some land. They were exact match to Russian needs for populating the other side of the empire, the land beside the Pacific.

In the second half of the 19th century the grounds for regular connection between Odessa and Vladivostok via ship were set. In 1898 Estonian scouts went to Ussuri to see the land (on the costs and expenses of Russia). The scouts were satisfied – the sea was filled with fish and the place was surrounded with forests.

On the St. George's day in the 1899 16 families started their way by train to Odessa. They were registered in Vladivostok and from there on they continued their trip by ferry “Ganza” along the coastline of Ussuri bay where every settler could choose a place to live. Every individual settler got 15 hectares of land, family got 100 hectares and they were freed from taxes for five years, were supplied with food for 18 months and were

also given money in order to buy tools. Estonian settlers could also count on getting 1000 rubbles for fishing equipment and set-ups.

Still, the land was no uninhabited. Chinese lived there seasonally – they cultivated the land and lived in their shacks, but they had no juridical right for the land. As an unpleasant surprise they found out that they are living on the lands which were now belonging to Estonians. Estonians were surprised as well – they found out that the land which was meant for them was partly cultivated and in use, but Estonians gained advantage from the situation. As rightful owners, they rented part of their lands to Chinese.

The circumstances for cultivating and fishing in the Pacific were different from the circumstances in Estonia. It took time before people got used to with local climate, landscape, soil and fishing. Adjusting with fishing was highly important – that was the key for Estonians for settling in the Far East. More people left their homeland and came to colonize these parts – the letters from settlers and Russian government's interest in this migration excited a lot of Estonians. New groups packed their things and started the long trip to Ussuri. These groups came more and more by land - using the just completed Trans-Manchurian railway the trip lasted 21-25 days. The government gave them also benefits, but less than the original settlers got.

Two villages were settled: Liiviküla (founded 1899) and Linda village (founded 1903). By the year 1915 there were 141 households with 691 persons (236 men and 455 women). 80 of them were fisherman. The objects of local landscape were named with Estonian names. The surrounding villages were typical Russian street-type villages with field some kilometres away. Estonians lived on their own lot near the fields instead.

But the revolution and World War I broke free. Contact with homeland was lost.

In 1922 the Red Army reached Vladivostok. It begun new phase in the life of Estonians of the Far East. The 4-class Estonian school was closed and in 1924 the associations of fisherman were created.

1929 a kolkhoz named “Liflandets” was created out of the associations of fishermen. In 1931, when Juhan Hanslepp was elected as the chairman of the kolkhoz, it was renamed to “Uus Ilm” (“Novõi Mir”) (rough translation - “New World”)

Since the Estonians were hard working and well organized the fishermen kolkhoz was

pretty soon one of the most productive kolkhoz. The Estonian kolkhoz was in its beginning the only one which not only fished but built ships as well.

In 1937-38 the villages had to face Stalinist repressions. In may 1938 14 families from Liiviküla were deported. After that begun massive escape from the village. People sold their cattle and animals, gathered their belongings and left. The city was abandoned.

Now there is only a military railway stop named “Linda” to remind of the village.

In 1937 every Estonian book in Liiviküla was confiscated and burned...

The founder of the kolkhoz and former chairman Juhan Hanslepp was arrested and in executed in 1941. in Vladivostok. At the present time the main street of the village bears the name of Hanslepp.

The Second World War sent all the men to the fight on the front and the woman had to take care of the village life. Woman were sailing the seas, cultivating land, raising the kids. After the war the community separated – some left for homeland and the others stayed in their homeland – the Far East.

The fishermen kolkhoz started to fish out on the ocean. Their work made them a millionaire-kolkhoz. The kolkhoz created friendship relations with another millionaire-kolkhoz - “Kirov”. Lived as a country within a country – the kolkhoz owned a fleet, school, kindergarten, and fish processing factories. At first the captains in the fleet were Estonians, later Russians.

By now the Estonian community has assimilated. The only reminder of Estonian settlement is a familiar place- or family name. The assimilation has happened very rapidly – throughout one generation. It is partly because of the Stalinist repressive politics towards the national minorities, partly because of the distance from motherland, the lacking of Estonian speaking cultural life but mostly because of the conscious choice of the younger generation to life an easier life. It is true that the generation regrets that they don't know the language of their forefathers but they blame their parent for not motivating them enough to learn it. At the moment the Estonian community consists of nearly ten elders and one young man who are able to communicate in Estonian, who are still interested in their ethnic homeland, who have not become victims of the Russian propaganda. Estonian settlement remained on the coast of Pacific ocean for one hundred years. My master's thesis is about these hundred years.

Заключение

Kasutatud kirjandus

Allikad

Eesti Arhitektuurimuuseum, EAM, f. 7, n. 3, s. 33/1-5.

Eesti Riigiarhiiv – ERA, fond 43. Eesti Esitus Kauges – Idas.

Grant, Johannes. Liiviküla. 1989. (*Käsikiri Ivo Pauluse valduses*).

Grant, Johannes. Kirjavahetus Jüri Viikbergiga 1986-1989.

Grant, Johannes. Kiri Alfred Kroonile 18. 10. 1985.

KV – Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiiv:

KV 551. Saster, Alja 1987. Eesti eluolust Kaug-Idas (Vladivostok), lk. 111 – 255.

Leino, Sybille-Dagmar 2008. Eestlased Kaug-Idas 20. sajandi I veerandil.

Bakalaureusetöö. Juh. A. Must. Tartu. 35 lk. a/k. (Käsikiri TÜ Ajaloo ja arheoloogia instituudis).

Maripuu, Aleksander Aleksandri poeg. 1987. Elulugu.

(*Meremuuseumi asedirektori hr. J. Sammeti materjalidest*).

Välitööde materjalid – Jušnaja-Lifljandia 12. oktoober – 17. oktoober 2005. VM 2005.

Kirjandus ja perioodika

Ainsoo, Lembit ja Uno 2005. Saatses Vasknarvani. Peipsiveere kultuuri- ja loodusrada. Tartu, MTÜ Liivimaa Mälu.

Alaküla, Kaljo 1998. Kalurikolhoos Kirovist AS Esmarini. Viimsi, AS Printtare.

Anderson, Benedict 2007. Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism. - Theories of Memory. Edited by Michael Rossington and Anne Whitehead. Edinburgh, Edinburgh University Press, p 242-252.

Anniste, Kristi; **Kumer-Haukanõmm**, Kaja; **Tammaru**, Tiit 2008. Eesti diasporaa kujunemine ja areng. Sõna jõul: diasporaa roll Eesti iseseisvuse taastamisel: 6. ja 7. augustil Jõhvis toimunud konverentsi raames ilmunud kogumik. Toimetajad Kristi Anniste, Kaja Kumer-Haukanõmm, Tiit Tammaru. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus,

lk. 15-35.

Arens, Ilmar 1958. Eestluse tekkest Peipsi taha ning ta hävitamisest kommunistliku režiimi ajal 1917-1941. Kogumikus „Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas“ VI köide: „Surutud vastu seina.“ Stockholm, EMP, lk. 113-134.

Bažov, Pavel Petrovitš 1983. Malahhiitlaegas: Muinasjutud ja legendid. Jermaki luigid, lk. 18-38. Tallinn, Eesti Raamat.

Bobrick, Benson 1992. East of the sun. The epic conquest and tragic history of Siberia. New York, Poseidon Press.

Brewer, Paul 2007. Sõdade kroonika. Ülevaade sõjalistest konfliktidest 1854. aastast kuni tänapäevani. Tallinn, Varrak.

Eco, Umberto 2005. Roosi nimi. Tallinn, Eesti Päevaleht.

Eesti Ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. 2005. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu, Ilmamaa.

Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast 1997. Allan Liim, Ago Pajur, Sulev Vahtre...jt. Koostanud Sulev Vahtre. Tallinn, Olion.

Eesti Entsüklopeedia 6. Lõuna-Nõud. 1992. Peatoimetaja Ülo Kaevats. Tallinn, Valgus.

Eesti Entsüklopeedia 10. Türi-Y. 1998. Peatoimetaja Ülo Kaevats. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Eesti Entsüklopeedia 14. Eesti elulood. 2000. Peatoimetaja Ülo Kaevats. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 6. Pais-Rumo. 1974. Peatoimetaja Gustav Naan. Tallinn, Valgus.

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 8. Tink-Yver. 1976. Peatoimetaja Gustav Naan. Tallinn, Valgus.

Eesti Rahvakultuur. 2008. Koostanud ja toimetanud Ants Viires ja Elle Vunder. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus. Teine, täiendatud trükk.

Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon 1918-1991. 2006. Koostajad Triin Mulla, Peep Pillak, Jüri Trei, Heini Vilbiks. Tallinn, Välisministeerium.

Etnograafia sõnaraamat 1996. Koostanud Arvi Ränk. Tallinn, Eesti Keele Sihtasutus.

- Foucault**, Michel 2005. Teadmiste arheoloogia. Tartu, Taru Ülikooli Kirjastus.
- Grant**, Johannes 1990. Ise küsin, ise vastan. Maaleht nr. 24 (142), 14. juuni 1990.
- Halbwachs**, Maurice 2007. The Collective Memory. - Theories of Memory. Edited by Michael Rossington and Anne Whitehead. Edinburgh, Edinburgh University Press, p 139-143.
- Hallik**, Martin; **Klaassen** Olaf – Mihkel 1999. Eesti Vabariigi loomise mõju eestlaste rahvuslikule liikumisele Kaug-Idas. Acta Historica Tallinnensia nr. 3. Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus. lk. 75-87.
- Hemingway**, Ernst 2001. Kellel on ja kellel pole. Tallinn, Kupar.
- Hutchinsoni maailma ajaloo kronoloogia**. H E L Mellersh, L R Storey, Neville Williams, Philip Waller 2000. Tõlkinud Sigrid Fialka jt.; toimetanud Ann Kivikangur. Tallinn, Olion.
- Jakimov**, A. T. 1973. Graždanskaja boina na Dalnjem Bostoke (1918 – 1922). Moskva, Nauka.
- Jansen**, Ea, 2007. Eestlane muutuv asjas, seisusühiskonnast kodanikuühiskonda. Tartu, Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv.
- Järv**, Eha; **Püttsepp** Juhani 2009. Kevad Eesti Pikimal külatänaval. Roheline värav nr. 23 (83), lk. 7.
- Jürgenson**, Aivar 2000 (a). Väljarändamisest kodumaa mõiste taustal. Eestlane ja tema maa. Konverentsi „Kodumaa ja kodupaik: eestlase territoriaalne identiteet“ (16.-17. november 1999) materjale. Koostanud ja toimetanud Aivar Jürgenson. Tallinn, Ajaloo Instituut, Scripta ethnologica 4, lk. 49-64.
- Jürgenson**, Aivar 2000 (b). Kirik ja kool Siberi eesti asundustes. Acta Historica Tallinnensia. Ajaloo Instituudi ja Eesti Teaduste Akadeemia ühisväljaanne nr. 4, lk. 31-48.
- Jürgenson**, Aivar 2001. Kalade kiiluvetes. Eestlased Jaapani mere ääres. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat. Tartu, Eesti Rahva Muuseum, lk. 67-98.
- Jürgenson**, Aivar 2002. Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet. Tallinna

Pedagoogikaülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 7. Tallinn, Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.

Jürgenson, Aivar 2003. Üks väikestest Eestidest: Siberi eesti sümbolid. Aeg ja lugu: esseid eesti kultuuriloost. Koostanud Aivar Jürgenson. Tallinn, Ajaloo Instituudi etnoloogia sektor, Scripta ethnologica 5, lk. 129-142.

Jürgenson, Aivar 2006. Siberiga seotud: eestlased teisel pool Uuraleid. Tallinn, Argo.

Jürgenson, Aivar 2008 (a). Vaade Siberile väljaspoolt. Akadeemia nr. 1, lk. 139-159.

Jürgenson, Aivar 2008 (b). Siber – vabaduse ja vangiahelate vahel. Tallinn, Argo.

Kala, Vello 2009. Poisid ja tikud. Tehnikamaailm 2/2009, lk. 76-81.

Kallas, Oskar 1903. Kraasna Maarahvas. Helsinki.

Kalmre, Eda 2008. Rahvaluulest tänapäeval, muutunud maailm ja rahvapärimus. Eesti Rahvakultuur. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk. 571-779.

Keegan, John 2008. Teise maailmasõja atlas. Tallinn, Tänapäev.

Kin, Viktor 1978. Vaenlase tagalas. Tallinn, Eesti Raamat.

Kiris, Juhan 2008. Sidega seotud elu. Tartu, Juhan Kiris.

Kivimäe, Sirje 1981. Eesti talurahva ümberasumine 20. sajandi algul. – Eesti ajaloo probleeme. Eesti NSV Teaduste Akadeemia korrespondentliikme Artur Vassara 70. sünniaastapäevale pühendatud teaduskonverentsi ettekannete teesid, Tallinn, 18. november 1981. Koostanud Enn Tarvel. Tallinn, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, lk. 66-75.

Klaassen, Olaf – Mihkel 1988. Mandžuuria Eesti Selts (1917 – 1926). Tartu Ülikooli ajaloo osakonna ajakiri Kleio. Tallinn, Perioodika, lk. 64-66.

Klaassen, Olaf – Mihkel 1989. Harbiini Eesti Selts. Tartu Ülikooli ajaloo osakonna ajakiri Kleio. Tartu, Tartu Ülikooli trükikoda, lk. 39-41.

Klaassen, Olaf - Mihkel 1994. Aasia ja Aafrika 16. - 19. sajandil ning kontaktid Eestiga. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Korb**, Anu 1998. Seitse küla Siberis. Eesti asundused III. Koostanud Anu Korb. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korb**, Anu 2005. Venemaal rahvuskaslati küsitlemas: folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte. *Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia* 9. Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus.
- Korb**, Anu 2007. Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjaina. Eesti rahvaluule arhiivi toimetused 24. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korpusepoisid**. Eesti sõjamehed 22. eesti territoriaalkorpuses ja 8. eesti laskurkorpuses Teises maailmasõjas aastatel 1940 – 45. Koostas Hanno Ojalo. Tallinn, Eesti Akadeemiline Sõjaajaloo Selts, Sentinel.
- Kruus**, Hans 1930. Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndail aastail. Tartu, Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.
- Kuhn**, Annette 2007. *Family Secrets: Acts of Memory and Imagination. - Theories of Memory*. Edited by Michael Rossington and Anne Whitehead. Edinburgh, Edinburgh University Press, p 230-235.
- Kulu**, Hill 1992. Eestlased maailmas. Ülevaade arvukusest ja paiknemisest. Tartu, Tartu Ülikool, majandusgeograafia kateeder.
- Kulu**, Hill 1998. Eestlaste tagasiränne 1940 – 1989. Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kurgo**, Robert 1965. Rannalautritest ilmameredele. Lehekülgi purjelaevandusest Pärnu kandi rannavetes. Tallinn.
- Kuusik**, Edgar Johan. Mälestusi ja mõtisklusi I - V. (Ilmumata).
- Kõresaar**, Ene 2003. Mälu, aeg, kogemus ja elukoouuri ja pilk. Mälu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive. Toimetajad Ene Kõresaar ja Terje Anepaio. *Studia Ethnologica Tartuensia* 6. Tartu Ülikooli Kirjastus 2003. lk. 7-32.
- Kõresaar**, Ene 2005. Elu ideoloogiad. Tartu, Eesti Rahva Muuseum.
- Laamann**, Otto 1979. Eesti asundused Venemaal. *Meie tee* nr. 11/12 1979, lk. 173-174.
- Lebedev**, Anatoli 1985. Ussuurimaa paljurahvuselises peres. *Aja Pulss* nr. 1, 1985, lk. 25-27.

- Lehmann**, Johannes 1935. Vana revolutsioonääri mälestusi ja elamusi 1905-1917. Tartu, Postimehe kirjastus.
- Lember**, Endel 1984. Kuidas elate kapten Vaga. Noorte Hääl nr. 102 (12 200), 1. mai 1984, lk. 2.
- Linde**, Bernhard 1925. Tõusva päikese mailt. Tallinn, osaühisus Varrak.
- Loomade elu**: 4. köide. Kalad. 1979. Toimetanud E. Pihu. Tallinn, Valgus.
- Luts**, Arved 2008. Loodusvarud majandamises. Eesti Rahvakultuur. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk. 107-135.
- Maamägi**, Viktor 1980. Uut elu ehitamas. Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917 – 1940). Tallinn, Eesti Raamat.
- Maasalu**, Sandra 2008. Armastusest tütarlapse vastu sündis laevastik. Postimees nr. 179 (5352), 4. august 2008, lk. 8.
- Medijainen**, Eero 1997. Saadiku saatus. Välisministeerium ja saatkonnad 1918 – 1940. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Meier**, Otto 2004. Eestlane, mälestused. Tallinn, SE&JS.
- Mender**, Peeter 1940. Kolmkümmend aastat meremehena Kaug-Idas. Tallinn, Vikerlane.
- Meomuttel**, Jüri 1900. Eesti asunikud laialises Wene riigis. Esimene katse sõnumid kõikide Eesti asunduste üle tuua. Jurjev (Tartu), Postimees.
- Mereleksikon** 1996. Teose juhtivtoimetaja O. Luhaveer, toimetajad: T. Burilova...jt. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Middenforff**, Alexander Theodor von 1987. Reis Taimõrile. Tallinn, Eesti Raamat.
- Mjalk**, A. V. 2005. Vladivostok. Pamjatniki arhitekturo. Vladivostok, Dalpress.
- Must**, Aadu 2007. Eesti jälg Siberi agraarajaloos: eesti kolonistide majanduselust 19. sajandi lõpul – 20. sajandi algul. Ajalooline ajakiri 3 / 4 (121 / 122) teemanumber „Eesti talurahva ja põllumajanduse ajaloost.“ Tartu, Ajalookirjanduse Sihtasutus Kleio, lk. 411-443.
- Mäger**, Mart 1970. Eestlased Kaug-Idas. – Saaremaast Sajaanideni ja kaugemalegi. Koostanud Aino Valmet, Paulus Palmeos, Juhan Peegel. Tallinn, Valgus, lk. 216-226.
- Nigol**, August 1918. Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal. Eesti Kirjanduse Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Toimekonna toimetused nr. 1. Tartu, Postimees.
- Nebokat**, Jaan 1879. Kakskümmend seitse tuhat wersta Sibberis. Ristirahwa pühhapäwa

leht nr. 11 – 43.

Novitskaja, Aleksandra 1905. Lõuna – Ussuuri maa ja tema asunikud. Revel, Eestimaa Kubermanguvalitsuse trükikoda.

NSV Liidu ajalugu, lühiülevaade, II osa. Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist tänapäevani. 1983. Vastutav toimetaja A. Samsonov. Äärealade vabastamine. Uute autonoomsete vabariikide moodustamine. Tallinn, Eesti Raamat, lk. 101-104.

Nõu, Enn 2005. Mõtusekuke viimne kogupauk. Tallinn, Eesti Keele Sihtasutus.

Olehh, Leonid Grigorjevitš 2005. Istorija Sibiri. Kursk, Feniks.

Omeltšuk, Dmitri 2005. Poliitilised repressioonid Krimmi ANSV-s. Rahvuslik aspekt. Krimmi kogumik II : konverentsi „Eestlased XIX-XXI sajandil Krimmis“ ettekanded (9.-10. septembril 2004 Simferopolis). Eesti Vabariigi Teadus- ja Haridusministeeriumi keeletalitus, Eduard Vilde Muuseum ; koostanud ja toimetanud Tõnu Tender ning Livia Viitol. Tallinn – Tartu. Eesti Keele Sihtasutus, lk. 247-250.

Paal, Jaanus 1997. Kolm reisi Kaug-Itta. Tartu, Ilmamaa.

Pallo, Kristjan 1897. Esimesed Eesti väljarändajad ehk 40 aastat Saamaras. Jurjev (Tartu), Grenzstein.

Paomees, Guido 1988. Hiiu Kalur: töö, inimesed, aastad. Lühiülevaade Hiiumaa kalanduse minevikust ja tänapäevast. Tallinn, Eesti Raamat, lk. 81.

Past, Evald (koostaja) 1940. Mereteedelt. Tallinn, Vikerlane.

Paulus, Ivo 2005. Teisel pool kera viimast eestlast vaatamas. Keskus, detsember, 15/2005 (128), lk. 42-43.

Piirsalu, Jaanus 2008. Ülem-Suetuki küla hoiab Siberis üleval Eesti „võhmu.“ Eesti Päevalehe lisa Laupäev 16. august 2008, lk. 7-8.

Plaat, Jaanus 2001. Usuliikumised, kirikud ja vabakogudused Lääne- ja Hiiumaal: usuühenduste muutumisprotsessid 18. sajandi keskpaigast kuni 20. sajandi lõpuni. Tartu, Eesti Rahva Muuseum.

Plaat, Jaanus 2003. Saaremaa kirikud, usuliikumised ja prohvetid 18. - 20. sajandil. Tartu, Eesti Rahva Muuseum.

Postimees, nr. 159, 31. juuli 1919. Kiri Vladivostokist. Kindlad teated Eesti asunikudest Siberis ja nende vahekorra Siberi valitsusega, lk. 2.

Postimees, nr. 158, 17. juuni 1923. Dr. Med. Hans Lohk, lk. 2.

- Pruuli, Tiit; Remsu, Olev** 2008. Liiviküla, Eesti asundus Vaikse ookeani ääres. Eesti Elu nr. 46, 14. november 2008. a. lk. 15; nr. 47, 21. november 2008. a. lk. 16; nr. 48, 28. november 2008. a. lk. 12.
- Pruuli, Tiit; Remsu, Olev** 2009. Liiviküla, Eesti asundus Vaikse ookeani ääres. Kultuuri KesKus jaanuar 2009, lk. 46-47.
- Pullat, Raimo** 1981. Peterburgi eestlased. Ajaloolis-demograafiline käsitus XVIII sajandi algusest kuni 1917. aastani. Tallinn, Eesti Raamat.
- Pullat, Raimo** 2004. Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917. Tallinn, Estopol.
- Pärdis, Heiki** 2001. Eestlaste maailmapilt XX sajandil. Akadeemia I, lk. 3-21.
- Raag, Raimo** 1999. Eestlane väljaspool Eestit. Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus.
- Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel.** Eesti Muinsuskaitse Selts. Tallinn, Valgus 1989.
- Raudsepp, Anu** 1998. Riia Vaimulik seminar. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Rekk-Lebedev, Anatoli** 1989. Eestlased Kaug-Idas. Viru Sõna nr. 87 (6800), 25. juuli 1989, lk. 3.
- Rekk-Lebedev, Anatoli** 1989. Dalnevostotšnaja Lifljandia. Tallinn, Eesti Raamat.
- Renan, Ernst** 2002. Mis on rahvus? Vikerraar nr 2-3, lk. 95-108.
- Roberts, J. A. G** 2007. Hiina ajalugu. Tallinn, Valgus.
- Rosenberg, Tiit** 1990. Zum problem der Arbeitskräfte Estlands 1907 – 1914. – The Baltic countries 1900 – 1914. Proceedings from the 9th conference on Baltic studies in Scandinavia, Stockholm, June 3 – 6, 1987. Ed. by A. Loit. (Studia Baltica Stockholmiensia, 5, 1) Stockholm, lk. 275-298.
- Rosenberg, Tiit** 2008. Ümberasumisliikumise ja eesti asunduste ajaloo historiograafia. Sõna jõul: diasporaa roll Eesti iseseisvuse taastamisel: 6. ja 7. augustil Jõhvis toimunud konverentsi raames ilmunud kogumik. Toimetajad Kristi Anniste, Kaja Kumer-Haukanõmm, Tiit Tammaru. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 36-52.
- Saard, Riho** 2000. Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870 – 1917. Helsinki, Gummerus Kirjapaino Oy.
- Said, Edward W.** 2007. Out of Place. - Theories of Memory. Edited by Michael Rossington and Anne Whitehead. Edinburgh, Edinburgh University Press, p 290-297.
- Skrõnnikov, Ruslan Grigorjevitsš** 1982. Jermaki Siberi ekspeditsioon. Novosibirsk,

Nauka.

Sokolov, Boriss 2008. Parun Ungern, must ratsanik. Tallinn, Argo.

Soone, Hermann. 1940. Kalatöösturina Anadõri limaanis. Mereteedelt, lk. 17-61. Tallinn, Vikerlane.

Stephan, John J. 1994. The Russian Far-East. A history. Stanford California, Stanford University Press.

Sütt, Johannes 1932. Kauge – Ida eestlaste elu. Välis – Eesti Almanak nr. 10, lk. 12-13.

Ševtsova, Natalja 2005. Kahekümnendate aastate poliitilised repressioonid ja Krimmi eestlaste saatus. Krimmi kogumik II. : konverentsi „Eestlased XIX-XXI sajandil Krimmis“ ettekanded (9.-10. septembril 2004 Simferopolis). Eesti Vabariigi Teadus- ja Haridusministeeriumi keeletalitus, Eduard Vilde Muuseum ; koostanud ja toimetanud Tõnu Tender ning Livia Viitol. Tallinn – Tartu. Eesti Keele Sihtasutus, lk. 256-260.

Tammistu, Kalev 1972. Seal, kus algab päev. Tallinn, Eesti Raamat.

Tihase, Karl 2007. Eesti talurahvaarhitektuur. Teine, täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn, Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus.

Troska, Gea 2008. Külad ja külaelu. Eesti Rahvakultuur. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk. 199-212.

Tšerkassov – Georgijevski, Vladimir 2002. Valgekaardi väejuhid. Tallinn, Tänapäev.

Tuisk, Astrid 2001. Siberi eestlaste kohapärimus tänapäeval. Kohastumise peegeldusi. – Pärimuslik ajalugu. Koostanud Tiiu Jaago. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 74-90.

Tootsen, Ülo; **Türi**, P 1980. Mere Leib: (ülevaade kaluritest ja kalurikolhoosidest). Tallinn, Eesti Raamat.

Tõnurist, Igor 1993. Vene impeeriumi rahvaste Punane Raamat. Tallinn, a/s Nyman & Nyman LNT.

Urali taha asumine 1913 aastal: Balti maarahvale ja töölistele tähelepanemiseks! 1913. Riia, Latvia.

Urali taha asumine 1914 aastal: Balti maarahvale ja töölistele tähelepanemiseks! 1914. Riia, Latvia.

Valdmann, J 2005. 20 oktjabrja Primorski krai otmetšaet 67-letie so dnja svojevo obrasovanija. Bolshoi Kamen nr. 41 (568), 13 – 19 oktoober, lk. 2.

Valmis, Aavo 1997. Emakeele õpetus Venemaa koolides. Tallinn, Virgela.

- Vassar**, Artur 1975. Uut maad otsimas. Tallinn, Eesti Raamat.
- Viikberg**, Jüri; **Vaba**, Lembit 1984. Siberi põhjajaeestlasi kõnetamas. Keel ja Kirjandus nr. 3, lk. 145-156.
- Viikberg**, Jüri 1988. Vanimatest Eesti asundustest Siberis. Keel ja Kirjandus nr. 5, lk. 284-288.
- Viikberg**, Jüri 1997. Eesti külad Venemaal: keel ja identiteet. – Eestlane olla... Eesti keele ja kultuuri perspektiivid: (ESTO 1996 raames 10. augustil 1996 Tallinnas peetud teaduskonverentsi „kuidas säilida eestlasena“ ettekanded). Toimetanud ja eessõna: Hill Kulu, Katrin Metsis, Tiit Tammaru. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 28-52.
- Viikberg**, Jüri 1992. Estonians in Siberia. Fenno-Ugrica Suecana, nr. 11, lk. 79-90.
- Viires**, Ants 2008. Tagasivaade; Rahvakultuuri arenguetapid. Eesti Rahvakultuur. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk. 449-455.
- Vunder**, Elle 2008. Agraarühiskond ja rahvakultuur. Eesti Rahvakultuur. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk. 65-71.
- Vunder**, Elle 2008. Käsitöö. Eesti Rahvakultuur. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk. 136-167.
- Vuorinen**, Pihla 2001. Oma pere ja tuttavate ringis tehtava uurimistöö valguse- ja varjupooled. – Pärimuslik ajalugu. (Koostanud Tiiu Jaago.) Tartu, TÜ Kirjastus, lk. 235-244.
- Võime**, Lembit 1980. Tee uude ellu. Tallinn, Eesti Raamat.
- Võime**, Lembit 1992. Väljarändamine ja väliseestlased. Asunduslooline ülevaade 19. sajandi keskpaigast kuni 1980. aastateni. Eesti ajalugu ärkamisajast tänapäevani. Koostanud Silvia Õispuu. Tallinn, Koolibri, lk. 307-317.
- Warnes**, David 2002. Vene tsaaride kroonika. Vene Keisririigi valitsejad ja nende aeg. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Wladiwostoki Eesti Seltsi põhjuskiri** 1917. Tartu, Postimees.
- Wäljarändamine Urali mägede taha**. Juhatuse raamat väljarändajatele asumise kohtade ja Wene – Ufia raudtee kaartiga 1909. Paide, R. Ehrenwerthi raamatute kirjastus.

Film

Jaapani mere kaldal, Tallinnfilm 1980. Käsikiri ja režii Toomas Tahvel, toimetaja Mart Taevere.

Middendorffi jälgedes, Vesilind ja TaimyrRosGeo 2006. Stsenarist Riho Västriku, režissöörid Liina Triškina ja Riho Västriku, produtsent Riho Västriku.

Internet

Hans Lohk

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=1851>

otsing 06. 05. 2009. a.

Rahvuskaaslaste programm

<http://www.eesti.ee/rahvuskaaslased/index.php?lang=ee>

otsing 06. 05. 2009. a.

Rahvastikuministri büroo

http://www.rahvastikuminister.ee/public/Rahvuskaaslaste_programm_2009-2013_m_rts_2009.pdf

otsing 06. 05. 2009. a.

Bolshoi Kameni sõjatööstuskompleksid

<http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/bolshoi-kamen.htm>

otsing 06. 05. 2009. a.

Trans-Siberi raudtee

<http://www.transsib.ru>

otsing 07. 05. 2009. a.

Näidend

Stigma Tau-C705, Lavastaja Merle Karusoo, Eesti Draamateater 2008. Vaadatud 12. märts 2009.

Lisad

Kaart: Ussuuri lahe äärne asustus 1989 - Rekk-Lebedev, Anatoli 1989.

Dalnevostotšnaja Lifljandia. Tallinn, Eesti Raamat.

Kaart: Liiviküla 1910 – Johannes Granti joonistus 1989.

Kaart: Liiviküla 1910-1920 - Rekk-Lebedev, Anatoli 1989. Dalnevostotšnaja Lifljandia.

Tallinn, Eesti Raamat.

Kaart: Kaug-Ida Vabariik - Stephan, John J. 1994. The Russian Far-East. A history.

Stanford California, Stanford University Press.

Kaart: Võitlused Spasski ja Vladivostoki pärast 1922 - Jakimov, A. T. 1973.

Graždanskaja voina na Dalnjem Vostoke (1918 – 1922). Moskva, Nauka.

Kaart: Liiviküla 1940 – Johannes Granti joonistus 1989.

Kaart: Liiviküla 1972 – Johannes Granti joonistus 1989.

Kaart: Liiviküla tänapäeval - Rekk-Lebedev, Anatoli 1989. Dalnevostotšnaja

Lifljandia. Tallinn, Eesti Raamat.